

T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE'DE 24 OCAK 1980 KARARLARI İLE UYGULANAN İHRACAT POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nazife DİNÇ

HAZİRAN - 1985
ESKİŞEHİR

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.	1
----------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMA VE ULUSLARARASI EKONOMİ

1. KALKINMA - SANAYİLEŞME	4
2. ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİKASI	7
2.1. DIŞ TİCARET POLİTİKASI	8
2.2. ÖDEMELER DENGESİ POLİTİKASI.	9
2.3. DIŞ YATIRIM POLİTİKASI	10
2.4. DIŞ YARDIM POLİTİKASI.	10
3. DIŞ TİCARET - KALKINMA İLİŞKİSİ VE DIŞ TİCARET KURAMLARI	11
3.1. KLASİK ÜSTÜNLÜKLER KURAMI.	12

3.1.1. Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramına Dinamik Yaklaşım . . .	15
3.1.1.1. Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Teknoloji	15
3.2. DIŞ TİCARETİ OLUMSUZ ETKİLERİYLE İNCELEYEN KURAMLAR	20

İKİNCİ BÖLÜM

SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

1. HAMMADDE İHRAÇ EDEREK SANAYİLEŞME	24
1.1. MODELİN AÇIKLAMASI	24
1.2. MODELE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER.	26
2. İTHALATI İKAME EDEREK SANAYİLEŞME	28
2.1. MODELİN AÇIKLAMASI	28
2.1.1. İthal ikamesinin Kolay Aşaması	32
2.1.2. İthal ikamesinin İleri Aşaması	33
2.2. İTHALATI İKAME EDEREK SANAYİLEŞME MODELİNE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER	34

3. İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME	37
3.1. MODELİN AÇIKLANMASI.	37
3.2. İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞMEDE UYGULANAN POLİTİKALAR.	39
3.2.1. Döviz Kuru Politikası	40
3.2.2. Ticaret Politikası	43
3.2.3. Yabancı Sermaye ve Uluslararası Yatırım Politikası	48
3.2.3.1. Çok Uluslu Şirketler	51
3.3. İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME MODELİNE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA ULUSLARARASI TİCARET

1. DÜNYA EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ	58
2. AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE ULUSLARARASI TİCARET	62
2.1. GENEL OLARAK	62

2.2. AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN SANAYİ ÜRÜNLERİ İHRACATI.	68
2.2.1. Sanayi Ürünü İhra- cında Önde Gelen Az Gelişmiş Ülkele- rin Yapısal Özel- likleri.	75
2.2.2. Az Gelişmiş Ülke- lerde Sanayi Ürünü İhracatı Sorunları.	78

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

24 OCAK KARARLARI İLE DÜZENLENEN İHRACAT POLİTİKASI VE SONUÇLARI

1. 24 OCAK KARARLARININ ALIN- MASINI GEREKTİREN EKONO- MİK ORTAM.	80
2. 24 OCAK KARARLARI.	90
2.1. GENEL AÇIKLAMALAR.	90
2.2. 24 OCAK KARARLARININ ANA PRENSİPLERİ	91
2.3. 24 OCAK KARARLARININ AMAÇLARI.	94
2.3.1. Enflasyonu Kontrol Altına Almak.	94

2.3.2. Dış Dengeyi Sağ-	
lamak	95
2.3.3. Ekonomide Piyasa	
Koşullarının Etkin-	
liğini Sağlamak . . .	96
3.24 OCAK 1980 KARARLARI	
İLE UYGULANAN İHRACAT	
POLİTİKASI	97
3.1. GERÇEKÇİ VE ESNEK KUR POLİTİKASI	98
3.2. SERBEST KAMBIYO SİSTEMİNE GEÇİŞİN	
SAĞLANMASI	102
3.3. İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ	105
3.3.1. Vergi - Resim - Harç	
İstisnası	106
3.3.2. İhracat Kredileri	106
3.3.2.1. Orta Vadeli İhracat	
Kredileri	107
3.3.2.2. Kısa Vadeli İhracat	
Kredileri	107
3.3.3. Döviz Tahsis (Güm-	
rük Muafiyetli	109
3.3.4. İstihsal Vergisinde	
de İhracat Muaf-	
lığı	111

3.3.5. İhracat Sayılan	
Satış Ve Teslimler .	112
3.3.6. Vergi İadesi	114
3.3.7. Geçici İthal	
Rejimi	114
3.3.8. Orman Ürünleri İh-	
racatının Teşviki . .	115
3.3.9. Faiz Farkı İadesi . .	116
3.3.10. İhracatçı Şirketle-	
rin Özendirilmesi . .	116
4. İHRACATIN YAPISI VE TEŞ-	
VİK TEDBİRLERİNİN ETKİ-	
LERİ	120
4.1. İHRACATIN SEKTÖREL DAĞILIMI	129
4.2. İHRACATIN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI	136
SONUÇ VE ÖNERİLER.	140
FAYDALANILAN KAYNAKLAR	145

TABLolar

<u>Tablo</u>		<u>Sayfa</u>
1	İHRACAT TEŞVİKLERİ ÖZET TABLOSU.	46
2	GSMH VE KİŞİ BAŞINA GSMH ARTIŞ HIZLARI (1955-1980).	59
3	DÜNYA TİCARETİ YILLIK ORTALAMA ARTIŞ HIZI. .	60
4	ÜLKE GRUPLARINA GÖRE ULUSLARARASI TİCARETİN YILLIK ORTALAMA ARTIŞ HIZI	63
5	GELİŞMİŞ VE AGÜ'İN DÜNYA İHRACATINDA PAYLARI	64
6	GELİŞMİŞ VE AGÜ'İN DÜNYA İTHALATINDA PAYLARI	65
7	İHRACATIN KAYNAK VE YÖNÜNE GÖRE DAĞILIMI . .	66
8	DÜNYA İTHALAT AĞI.	67
9	GELİŞMİŞ VE AGÜ'DE İHRACATIN ARTIŞ HIZI. . .	68
10	GELİŞMİŞ VE AGÜ'İN İHRACATININ YAPISI. . . .	69
11	AGÜ'DEN SANAYİ ÜRÜNLERİ İHRACATININ BÖLGESEL DAĞILIMI (1965-1976)	71

12	"YENİ SANAYİLEŞEN ÜLKELER"İN "YEDİ BÜYÜKLERE" DIŞ TİCARETİ.	73
13	ÜRETİCİ ÇUŞ'İN BAZI AGÜ'İN SİNİİ ÜRÜN İHRACATINDA PAYI.	74
14	ÜCRET FARKLİLİKLERİ (1970'Lİ YILLARDA). . . .	75
15	GÜNEY KORE'DE ON STRATEJİK MADDENİN İHRACATI.	76
16	TÜRKİYE'DE BÜYÜME HIZLARI (1950-1979)	81
17	SABİT SERMAYE YATIRIMLARI	82
18	KİŞİ BAŞINA TÜKETİM HARCAMASINDA YILLIK ARTIŞ ORANLARI.	83
19	FİYAT HAREKETLERİ	84
20	MEMURLARIN AYLIK ORTALAMA CARİ VE GERÇEK ÜCRETLERİNDEKİ GELİŞMELER (1970-1981)	85
21	SİGORTALILARIN GÜNLÜK ORTALAMA CARİ VE GERÇEK ÜCRETLERİNDE GELİŞMELER (1963-1981)	86
22	TÜRKİYE'NİN ÖDEMELER DENGESİ	88
23	DOLAR DEĞERİNDEKİ DEĞİŞMELER (24 OCAK-8 KASIM 1984).	99
24	ULUSLARARASI REZERVLER (1983-1984).	104
25	DIŞ TİCARET (1970-1984).	122
26	YILLIK GERÇEKLEŞEN İHRACAT VE PROGRAM HEDEFLERİ (1970-1985).	123

27	İHRACAT VE İTHALATIN GSMH İÇİNDEKİ PAYI (1980-1984).	124
28	İHRACATTA VERGİ İADESİ	125
29	İHRACAT TAAHHÜDÜ KARŞILIĞI ÖNGÖRÜLEN KREDİ MİKTARLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI (1980-1984).	127
30	DÖVİZ TRANSFERLERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI VE İHRACAT TAAHHÜDÜ (1980-1983)	128
31	İHRAÇ EDİLEN NİHAİ TÜKETİM MALLARI (1978-1982).	130
32	İHRACATIN SEKTÖREL DAĞILIMI (1980-1984).	131
33	SANAYİ KESİMİNDE YILLIK GERÇEKLEŞEN İHRACAT VE PROGRAM HEDEFLERİ	133
34	TARIM KESİMİNDE YILLIK GERÇEKLEŞEN İHRACAT VE PROGRAM HEDEFLERİ	134
35	MADENCİLİK VE OCAKÇILIK KESİMİNDE YILLIK GERÇEKLEŞEN İHRACAT VE PROGRAM HEDEFLERİ	135
36	İHRACATIN ÜLKELER İTİBARIYLA DAĞILIMI (1980-1984).	136
37	İHRACATIN ÜLKE GRUPLARINA DAĞILIMI (1980-1984).	138
38	1984 YILI İHRACATIMIZDA İİK 20 SIRAYI ALAN ÜLKELER.	139

KISALTMALAR

AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
AET	: Avrupa Ekonomi Topluluğu
An.Ü. İ.İ.B.F.	: Anadolu Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
B.İ.T.İ.A.	: Bursa İktisadi Ticari İlimler Akademisi
Bş. B.Y.K.P.	: Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
CIA	: Central Intelligence Agency
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
E.İ.T.İ.A.	: Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi
GATT	: Genel Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
TUD	: Yatırımları ve İhracatı Teşvik ve Uygulama Dairesi

GİRİŞ

Sanayi Devrimi'nden sonra, ülkeler arasında gelişmiş ve az gelişmiş olarak ayırım doğmuş ve bu ülkeler arasındaki mesafe giderek büyümüştür. Sanayileşmiş ülkeler, teknolojik ve endüstriyel açıdan hızla gelişirken, az gelişmiş ülkeler tarıma ve doğal kaynaklara bağlı ekonomik yapıyı sürdürmüşlerdir. Ülkelerin gelişme düzeyleri arasındaki bu farkın büyümesi, az gelişmiş ülkelerin kalkınması konusunu, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra önemli bir sorun haline getirmiştir.

Az gelişmiş ülkeler, doğal kaynaklara bağlı yapıdan, endüstrileşmiş bir yapıya ulaşma, yani sanayileşme yoluyla kalkınma çabası içindedirler. Bu ülkelerin, sanayileşmek için seçecekleri politikayı ise, iç piyasalarının genişliği, ihraç olanakları, doğal kaynaklarının durumu ve benzer yapısal faktörler belirlemektedir. Saptanan politika da ülkenin ekonomik yapısını belirleyecektir. Az gelişmiş ülkelerde, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yaygın şekilde uygulanan ithal ikamesine yönelik sanayileşme, kaynakların

etkin kullanımını engellediği gerekçesiyle, günümüzde terkedilerek yerine ihracata yönelik sanayileşme politikaları benimsenmeye başlanmıştır.

Klasik karşılaştırmalı üstünlükler kuramı, günümüzde az gelişmiş ülkelerin sınai ürün üretiminde uzmanlaşarak bu ürünleri ihraç etmelerini açıklayamamaktadır. Bunun üzerine, dış ticareti değişik bakış açılarıyla değerlendirerek açıklayan farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir.

Özellikle 1960'lı yıllardan sonra görülen az gelişmiş ülkelerden sanayi ürün ihracı, belirli bir kaç ülkeyle sınırlı kalmıştır. "Yeni Sanayileşen Ülkeler" adı verilen bu ülkelerde görülen sanayileşme atılımları, diğer az gelişmiş ülkelerin de ihracata yönelik sanayileşmeyi benimsemelerinde rol oynamış, üretimin uluslararasılaşması da bu politikanın uygulanmasını etkilemiştir.

Türkiye'nin, 1970'li yılların ikinci yarısında girdiği ekonomik darboğazdan kurtulmak için aldığı 24 Ocak 1980 Kararları da, ekonomimizde ihracata dönük yapısal değişikliği gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Benimsenen politika doğrultusunda, ihracat sektörü, kalkınmanın motoru durumuna getirilerek ekonomi ihracata yönlendirilmiştir.

Türkiye'nin, 24 Ocak 1980 kararları ile uygulamaya konan ihracat politikasını incelemeyi amaçlayan bu araştırma, ihracat politikasının araçlarını oluşturan kur politi-

kası, kambiyo politikasını serbestleştirmeye yönelik getirilen yenilikler ve ihracat teşvikleri ile sınırlandırılmış, ihracatımızın 1984 yılı sonundaki durumu değerlendirilmiştir.

Dört bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde kalkınma ile dış ticaretin ilişkisi açıklanmış; ikinci bölümde sanayileşme stratejileri kuramsal olarak incelenmiştir. Üçüncü bölümde, az gelişmiş ülkelerin 1960'lı yıllardan sonraki dış ticareti; dördüncü bölümde, 24 Ocak Kararları doğrultusunda uygulanan ihracat politikası ve sonuçlarıyla ilgili sayısal göstergelere dayanan araştırmalar yer almıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KALKINMA VE ULUSLARARASI EKONOMİ

1. KALKINMA - SANAYİLEŞME

Günümüzde, dünyanın büyük bir bölümünü az gelişmiş ülkeler oluşturmaktadır. Uluslararası konumda az gelişmiş ülkelerin (AGÜ) sayısının çok, az gelişmişlik düzeylerinin önemli boyutlara ulaşması, bu tür ülkeler için geçerli olan kalkınma sorununun, dünya ekonomisi içindeki önemini ortaya koymaktadır.

Klasik doktrinde, sermaye verimli yatırımlara harcan-
dığında, hiç bir müdahale olmaksızın, büyümenin sağlanacağı
düşüncesi benimsenmiş, "büyüme" ve "kalkınma" kavramları
eşanlamda kullanılmıştır. Bu düşüncelerin hakim olması,
AGÜ'in kalkınma sorunlarının, İkinci Dünya Savaşı'na değin
ihmale edilmesine neden olmuştur(1). Bu sorunu gündeme getiren

(1) Sadun AREN, İstihdam, Para ve İktisadi Politika, B.6,
Ankara, 1981, s.215.

olgu, "büyüme" ve "kalkınma" kavramları arasındaki farklılıktır.

Büyüme, ekonomik verilerin kişi başına daha yüksek gelir sağlayacak biçimde artması, ekonominin niceliksel değişimi olarak tanımlanabilir. Buna göre, ekonomik büyümeyi "ölçülebilir yönü ile ele alan modellere büyüme modelleri denilmektedir."(2) Ulusal gelir artışları en önemli ölçülebilir ekonomik unsurdur. Büyümenin ölçülmesi ise büyüme hızı ile sözkonusu olmaktadır. Büyüme hızı, "yıllık ulusal gelir artışının (DY) devre başındaki ulusal gelire (Y) oranı"dır (3). Bir ekonominin büyümesi mutlaka yapısal değişikliklerin olmasını gerektirmez. GSMH'nın örneğin yılda % 3'lük bir artış göstermesi, büyüme hızının % 3 olmasıdır. Ancak, sosyal ve ekonomik yapısal değişiklikler olmayabilir(4).

Kalkınma, yalnızca üretim ve kişi başına gelirin artırılması olmayıp, ekonomik, sosyal, kültürel yapının değiştirilmesi, yenileştirilmesidir(5). Bir az gelişmiş ülkenin

(2) Akın İLKİN, Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İ.Ü. İktisat Fakültesi Ya. No.453, B.3, İstanbul, 1979, s.35.

(3) a.g.k., s.35.

(4) Erol MANİSALI, Gelişme Ekonomisi, İ.Ü. İktisat Fakültesi Ya. No.354, İstanbul, 1975, s.2.

(5) Vural F. SAVAŞ, Kalkınma Ekonomisi, B.3, İstanbul, 1982, s.5.

kalkınması ile, ekonomide nicel ve nitel değişimlerin oluşumu anlaşılır. Kişi başına ulusal gelirin artışı, üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarlarının değişmesi, ulusal gelir içindeki endüstri sektörünün payının artması, sosyal, kültürel, siyasal alanlarda, yapısal değişimlerin oluşması, kalkınma kavramı içinde ele alınır. Kalkınma "kabuğun çatırda-ması, çocuğun büyümesi" gibi nicel ve nitel olarak, olayların birlikte gelişip, ekonomik ve sosyal yaşamın değişimini esas alır(6). AGÜ için söz konusu olan kalkınma, bu ülkelerde doğal kaynaklara dayalı ekonomik yapının, endüstrileşmesini ele almaktadır. Bu anlamda kalkınma, sanayileşme ile eş anlamda kullanılır(7).

Kalkınmanın büyümeden farklı olduğu nokta, "yapı" değişikliği sorunudur. Büyüme teorileri ekonomik faktörlerin büyümesi arasındaki ilişkiyi ele alır ve yapısal değişme temel amaç değildir. Kalkınma modellerinde ise yapı değişikliği esas alınmaktadır. Örneğin, az gelişmiş ekonominin, tarımsal yapıdan sınıai yapıya dönüştürülmesi, kalkınma kavramı içinde ele alınır. Her kalkınma, içinde büyümeyi içerdığı halde, her büyüme, kalkınmayı gerçekleştirmeyebilir. Tarımsal bir ekonomide GSMH'nin artış göstermesi, elverişli iklim koşullarının etkisiyle gerçekleşebilir, ama yapısal bir deği-

(6) MANİSALI, s.2.

(7) a.g.k., s.4.

şiklik sözkonusu olmamıştır. Büyüme teorileri, gelişmiş ülkelerin koşullarına uygun olarak geliştirilmiş olup, az gelişmiş ekonomilere uygulanma olanağı yok ya da çok sınırlıdır. Bütün bunlarla birlikte büyüme ve kalkınma modelleri teorik olarak bazı ortak araçlar kullandıkları gibi, az gelişmiş ülkelerde, belirli ölçüler içinde Harrod-Domar modeli gibi büyüme modelleri kullanılmaktadır(8).

2. ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİKASI

Uluslararası ekonomi politikasını, çok geniş kapsamlı olarak, ülkenin başka ülkelerle olan ekonomik ilişkileri biçiminde tanımlayabiliriz. Bu tanımla uluslararası ekonomi politikası, uluslararası ticaretin bileşim, büyüklük ve yönünü belirleyen tüm etkinlikleri içerdiğinden ticaret, para ve maliye politikalarını da kapsamı içine almaktadır(9).

Uluslararası ekonomi politikasının, ödemeler dengesini, ülke içindeki üreticilerin, belirli aşamaya gelinceye değin ekonomik korunmasını, tam istihdamı, ekonomik kalkınmayı, toplumsal refahı sağlama temel amaçlarıdır. Genel ekonomi politikasının amaçlarının, tam istihdam, istikrarlı

(8) MANİSALI, s.51.

(9) Rıdvan KARLUK, Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi, E.İ.T.İ.A., Ya.No, 237/158, Eskişehir, 1981, s.4.

fiyat düzeyi, gerekli büyüme ve adil gelir bölüşümü olduğunu hatırlayacak olursak(10) uluslararası ekonomi politikasının amaçları ile aynı doğrultuda olduğunu görürüz. Uluslararası ekonomiyi düzenleyici herhangi bir tedbir, genel ekonomiyi doğrudan ya da dolaylı etkilemektedir. Örneğin, ithalatı kısıtlayıcı dış ticaret politikasının amacı, iç üreticilerin korunması ile, ülke içi üretimin uluslararası rekabete girebilecek düzeye getirilerek ihraç olanaklarının yaratılmasıdır. Nihai amaç ise ülkenin ekonomik kalkınmasıdır.

Uluslararası ekonomi politikalarını dört başlık altında inceleyebiliriz(11). Bunlar, dış ticaret politikası, ödemeler dengesi politikası, dış yardım politikası, dış yatırım politikasıdır.

2.1. DIŞ TİCARET POLİTİKASI

Ülkenin uluslararası ticaretinin bileşim ve hacmini etkileyen tüm tedbirleri içeren politikadır(12). Kullanılan araçlarla, ülkedeki kaynakların etkin dağılımı sağlanmaktadır. Kullanılan belli başlı araçlar; gümrük tarifeleri, tarife dışı kısıtlamalar, prim, vergi iadesi gibi ihracat teşvikleridir.

(10) AREN, s.213.

(11) KARLUK, s.5.

(12) Erol İYİBOZKURT, Dış Ticaret-Teori ve Politika, B.İ.T.İ.A. Ya. No.21, Bursa, 1977, s.131.

Gümrük Tarifeleri: Malların bir ülkeden diğerine geçerken alınan spesifik yada adualorem vergi oranlarıdır.

Tarife Dışı Kısıtlamalar (Kotalar): İthalatın ihracattan fazla olması nedeniyle ithalata uygulanan kontrol sistemi, miktar kısıtlamasıdır.

İhracatı Teşvik Tedbirleri: İhracatı teşvik amacıyla vergi iadesi gibi mali, ihracat kredileri gibi parasal ve buna benzer uygulamalardır.

2.2. ÖDEMELER DENGESİ POLİTİKASI

Ödemeler bilançosunu dengede tutmak için alınan tedbirler demeti olup, amacı dış dengeyi sağlamaktır. Bu politikanın amacına ulaşmada alınan başlıca tedbirler; para ve maliye politikası araçları ile enflasyonist yada deflasyonist ortam yaratarak ödemeler bilançosunun açık yada fazla vermesini sağlamak, ulusal parayı devalüe yada revalüe etmek, döviz kontrolü uygulamak, dış ticaret politikası araçlarını (tarife, kote uygulamaları ve mali yardımları) kullanmaktır(13).

(13) KARLUK, s.10.

2.3. DIŞ YATIRIM POLİTİKASI

Uluslararası uzun dönemli sermaye yatırımlarının düzenlenmesi ile ilgili politikadır. Çok uluslu şirketler (ÇUŞ)'le ilgili kararlar bu politika ile belirlenir. Yabancı sermayeyi özendirici yada kısıtlayıcı tedbirler politika araçlarını oluşturur.

2.4. DIŞ YIRDİM POLİTİKASI

Uluslararası devlettten devlete verilen borç ve hibeleri içiren bir politikadır. Devlet yatırım ve borçları olarak düzenlenir(14).

Yukarıda açıklanan uluslararası ekonomi politikasının amaçları genel ekonomik amaçlar doğrultusundadır. Az gelişmiş ülke için nihai amaç ise ekonomik kalkınma yani sanayileşmedir. "Az gelişmiş bir ekonomide ekonominin yapısı dış ticaret politikasını tayin ettiği gibi, uygulanan dış ticaret politikası da sanayileşme stratejisini etkilemektedir"(15). Uluslararası ekonomi politikasının, o ülkenin sanayileşme stratejisini olumlu yönde etkileyecek biçimde düzenlenmesi, seçilen stratejinin başarısı için zorunludur. Az gelişmiş ülkelerde sanayileşme stratejisi ile dış ticaret

(14) KARLUK, s.12.

(15) MANİSALI, s.166.

politikası, uygulama açısından bütünlük oluşturur. Ülkeye dışarıdan, yada, ülkeden dışarıya mal akımları, ekonominin o günkü ve gelecekte amaçlanan yapısı ile aynı doğrultudadır. Bu bakış açısından değerlendirdiğimizde uluslararası ekonomide uygulanan politika, ülkenin kalkınmasını, sanayileşmesini doğrudan ilgilendirmektedir.

3. D I Ş T İ C A R E T - K A L K I N M A İ L İ Ş K İ S İ V E D I Ş T İ C A R E T K U R A M L A R I

Az gelişmiş ülkelerin gelişmesinde uluslararası ticaretin etkisi ve bu ülkelerin uluslararası ticarete katılma biçimlerinin önemi, kalkınma-uluslararası ticaret tartışmalarını son yılların en çok üzerinde durulan konuları haline getirmiştir. Bir ülkenin ulusal ekonomisiyle uluslararası ekonominin, ilişkili ve birbirini etkiler durumunda olması nedeniyle, genel ekonomik amaç olan kalkınma doğrultusunda alınan kararlar, o ülkenin uluslararası ticaret biçimini de belirlemektedir(16). Ülkenin uluslararası ticarete katılma biçimi, o ülkenin kalkınma politikasına paralel olarak belirlenecektir. Hammadde üretiminde uzmanlaşarak sanayileşmenin amaçlanması, o ülkenin klasik karşılaştırmalı üstünlüklere göre uluslararası ticarete yerini almasını gerek-

(16) Erol İYİBOZKURT, Uluslararası İktisat Teorisi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 1985, s.331.

tirirken, ithal ikamesine göre sanayileşmenin benimsenmesi, uluslararası ticaretin kısıtlanmasını getirir. İhracata yönelik sanayileşme politikası ise, karşılaştırmalı üstünlükler kuramının dinamik yaklaşımını ele almaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin sanayileşme politikalarının temelinde ve uygulama aşamasında önemli yer tutan dış ticaret kuramlarını, sanayileşme politikalarının anlaşılmasındaki önemi nedeniyle aşağıdaki gibi kısaca özetleyebiliriz.

3.1. KLASİK KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER KURAMI

Tam rekabet koşullarında, devletin politika araçlarıyla dış ticarete müdahale etmediği bir ortamda, ülkelerin dış ticaretten sağlayacağı yararları inceler. Uluslararası ticarete katılan tarafların karşılıklı kazanç sağlayacağını savunan, liberal bir yaklaşımdır. A. Smith'in bu konudaki açıklamaları "Mutlak Üstünlükler" Teorisi'ne dayanmaktadır. Bir ülke, daha ucuza ürettiği mallarda uzmanlaşarak ihraç etmeli, daha pahalıya ürettiklerini ise dışarıdan ithal etmelidir. Böylece oluşacak işbölümü, dünya refahını yükseltecek ve ticarete katılan tüm ülkeler kârlı olacaktır(17). Bu durumda, dünyadaki üretim kaynaklarının en etkin biçimde kullanımı sağlanacaktır. Statik bir bakışı olan bu kuram,

(17) Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, B.2, Ankara, 1978, s.18.

hammadde ihracatçısı AGÜ'in, gelişmiş ülkelerle olan ticaretini açıklamaktadır. Günümüzde serbest dış ticaret çeşitli amaçlı tedbirlerle kısılmakta, teknoloji ve ÇUŞ, ekonomi içinde yer aldığından, sınai mal ticareti yapan ülkeler arasındaki değişimi açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Ricardo, "Mutlak Üstünlük" Tezi'ne karşı, "Karşılaştırmalı Üstünlük" Tezi'ni geliştirerek daha ileri bir yaklaşım getirmiştir. Bu teoriye göre, iki ülke arasındaki dış ticaretin zorunlu koşulu, bu ülkelerde iç maliyetlerin birbirinden farklı olmasıdır. Ricardo'nun bu analizinde, uzmanlaşma ve uluslararası ticareti oluşturan mal bileşimi, uluslararası faktör verimliliği farklılıkları tarafından belirlenmektedir. Tek üretim faktörü olarak da emeğin alınması, maliyetin emekle ölçülmesine neden olmuştur. Bu uluslararası düzeyde üretim maliyetlerindeki farklılık, faktör donanımındaki farklılıktan soyutlanmış, faktör verimliliğindeki farka bağlanmıştır. İşgücünün ülke içinde tam hareketli, ülkelerarasında tamamen hareketsiz kabul edildiği, bir arz teorisi olup, iç fiyatlar belirtilmekle birlikte dış fiyat düzeyleri açıklanmamış, talep faktörü ve artan-azalan maliyet koşullarına yer verilmemiştir(18).

Dış ticaretle kaynak kullanımı ilişkisi konusunda "Karşılaştırmalı Üstünlük" Kuramını tamamlayıcı olarak

(18) a.g.k., s.21.

Heckscher-Ohlin Kuramı'ndan söz edilebilir. Heckscher-Ohlin Modelinde aynı mallar için, ülkeler arasında üretim fonksiyonlarının aynı olduğu, ticaretin temel nedeninin faktör donanımındaki farktan doğduğu kabul edilmektedir. Bir ülke nispi olarak zengin olduğu üretim faktörünün yoğun kullanıldığı mallarda ihtisaslaşacak ve bu malları ihraç edecektir. Ülkelerdeki nispi üretim faktörü zenginliğine dayanarak ticaret yapılması, ülkelerarası üretim faktör fiyatlarının da eşitlenmesini getirecektir(19).

Heckscher-Ohlin Modeli'nin uluslararası ticarete uzmanlaşma konusundaki temel savının, Leontief tarafından test edilerek, varılan sonuç nedeniyle, faktör donatımı kuramına, yeni faktör oranları yaklaşımı ile katkı sağlanmıştır. Bu yaklaşımla, beşeri sermayenin önemi belirlenmiş, ücret düzeyi, faktör payları, işgücünün yetişmesi sürecinde yapılan harcamalar ve üretimde farklı nitelikli işgücünün farkı ortaya konarak AGÜ'in sınai mal ihracatı açıklanmağa çalışılmıştır. Buna göre AGÜ'ler doğal kaynak ve niteliksiz işgücünü yoğun olarak kullandığı sınai mallarda uzmanlaşacak ve ihraç edecektir.

(19) İYİBOZKURT, Uluslararası ..., s.33.

3.1.1. Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramına Dinamik Yaklaşım

Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı statik bir kuramdır. Zaman ve ona bağlı değişimler dikkate alınmamaktadır. Oysa yaşam koşulları sürekli değişim içindedir. Geleneksel dış ticaret kuramının sabit kabul ettiği faktör donatımı ve teknolojik düzeyde meydana gelen değişimler dış ticareti etkilemektedir. Zaman içinde AGÜ'in gelişimine paralel olarak fiziki ve beşeri sermaye birikimi hızlanacağından bu ülkeler, sermaye yoğun ürünlerin ihracına da yönelebileceklerdir(20).

3.1.1.1. Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Teknoloji

Uluslararası ticaret kuramına teknoloji değişkeninin sokulması, neoklasik kuram çerçevesinde gerçekleştiğinde ortaya "yeni teknoloji" kuramı çıkmıştır. Bu kurama göre yeni ürünler yaratma ve maliyet düşürücü etkiler, teknolojik gelişme hızı arttıkça büyümektedir. Teknolojik gelişme hızına sahip endüstriler, diğer endüstrilere oranla karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir ve üretimlerinin daha çok kısmını

(20) Taner BERKSOY, Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme, İstanbul, 1982, s.105.

ihraç edebilirler(21). Bu yaklaşım tek başına kuramsal açıdan önemli bir değişme yapmamasına rağmen, teknoloji olgusunu analize soktuğundan, yeni yaklaşımlara öncülük etmiştir. Teknolojik gelişme sürecinin analize katılmasıyla birlikte, uluslararası ticaret kuramı dinamik bir nitelik kazanmıştır. Teknolojik bilginin anında, serbestçe yayıldığı düşüncesi ve üretim fonksiyonlarının özdeşliği varsayımı terkedilmiştir.

"Teknolojik Açık" olarak bilinen yaklaşım, teknolojik yeniliğin yaratılmasıyla diğer ülkeler tarafından benimsenişi arasındaki zaman farkının, yeniliği yaratan ülkeye, bu üründe karşılaştırmalı üstünlük sağlayacağını ileri sürer. Yenilikler, yerli üreticinin, yeni ürünün rekabetine tepki derecesi ve taklit kapasitesince belirlenen "taklit gecikmesine", tüketicilerin yeni ürünü kabullenmelerine değin geçen "talep gecikmesine" bağlı olarak yayılacaktır. Yeniliklerin taklit edilip, tüm ülkelere yayılmasıyla bu karşılaştırmalı üstünlük sona erecektir. "Teknolojik Açık" yaklaşımı, gelişmiş ülkelere, AGÜ'e yapılan, teknolojik gelişmeyi içeren sınai ürün ihracatını açıklamaktadır(22). Ancak bu yaklaşım AGÜ'in sınai ürün ihracatını açıklamakta yetersiz kaldığından "Ürün Devreleri Analizi" geliştirilmiştir.

(21) a.g.k., s.113.

(22) a.g.k., s.118.

Ürün devreleri analizi, bir ürünün bulunuşuyla, yeni ürün ve teknolojinin standartlaşmasına kadar geçen "ürünün yaşam devreleri" aşamalarını ve buna bağlı uluslararası ticareti açıklar(23). Ürünün yaşam devreleri, yeni ürün, olgun ürün ve standart ürün olarak üç aşamada incelenmektedir. İlk aşamada, üretim kısa süreler ve küçük miktarlarda yapılmakta, üretim tekniği sık sık değişmektedir ancak, uygulanacak teknoloji kesinlik kazanmamıştır. Sermaye yoğunluğu görece olarak düşük ve dışsal ekonomilerden yararlanılmaktadır. "Satıcı piyasa" özelliği olan piyasada tek firma vardır. Olgunluk aşamasında, üretim tekniği kesinlik kazanmaya başlamış, kitle üretimine geçilmiştir. Sermaye yoğunluğu ve üretici sayısı artmakta, rekabet doğmaktadır. Artık maliyet düşürücü faktörler önem kazanmıştır. Üretim tekniği yaygınlaşmakta, ürünün fiyat esnekliği büyümektedir. Standartlaşma aşamasında ürün ve ürün teknolojisinin nitelikleri kesinleşmiştir. Teknik bilgiler standart hale gelmiş, üretim istikrarlı ve sermaye yoğun biçimde yapılmaktadır. Piyasa "alıcı piyasası" niteliği kazanmıştır. Ürünün yenilik döneminde, yeniliği yaratan ülke karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Ürünü tekelci düzeyde ihraç etmektedir. Olgunlaşma aşamasında teknoloji diğer zengin ülkelere geçeceğinden, üretimin başlamadığı diğer yörelerde ihracat

(23) a.g.k., s.119.

yapılacaktır. Bu ülkelerin yerel pazarlarının boyutları, ölçek ekonomileri, ulaşım maliyet ve gümrük sınırlamaları üretimin diğer ülkelerde başlamasını etkileyecektir. Bu ülkelerde üretim yerel firmalarca yapılabileceği gibi, daha çok, yenilikçi ülkenin firmalarınca dolaysız yatırım ve "yavru firma" gibi kanallarla yapılmaktadır. Ürünün standartlaşma aşamasında yenilikçi ülkelerin ihracatı tamamen durup, ithalatçı duruma bile geçebilir. Bu aşamada maliyet üstünlüğü sağlayabilen ülkeler ürünün ihracatçısı olacaklardır. Standartlaşma döneminde üretim, niteliksiz emek yoğun hale gelmiş, üretim süreci parçalanabilecek düzeye getirilmiş, teknoloji standartlaşmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak AGÜ'e bu üretimin tamamı ya da emek yoğun aşamaları ucuz işgücü nedeniyle kaydırılmaktadır.

Bu analizden farklı biçimlerde yararlanılarak uluslararası ticaret ve ürün gruplarının ticareti açıklanmıştır. Bir araştırmada Heckscher-Ohlin kuramının devamı olarak ele alınmış, AGÜ'in standartlaşmış ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacağı ileri sürülmüştür. Başka bir araştırmada ise ürünler niteliklerine göre, doğal kaynak kökenli ürünler "Ricardo Ürünleri", faktör donanımında karşılaştırmalı üstünlüğe neden olan ürünler "Heckscher-Ohlin Ürünleri", standartlaşmış ürünler "Ürün Devreleri Ürünleri" olarak sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Buna göre AGÜ Ricardo ürünleri, emek yoğun standartlaşmış ürün devreleri ürünleri ihraç ederken, gelişmiş ülkeler, sermaye

yoğun standartlaşmış ürün devreleri ürünleri ihraç edecektir(24). "Ürün Devreleri Kuramı" teknik bilginin, mülkiyet konusu olması nedeniyle serbest dolaşımının sınırlandırıldığını, üretim ve pazarlarla ilgili niteliklerin zamanla değiştiğini, üretimde ölçek ekonomilerinin önemli olduğunu, zevk ve tercihlerin ülkeler arasında farklılık gösterdiğini varsaymaktadır. Bu kuram gereğince, ileri teknoloji gerektiren mal önce sanayileşmiş ve gelişmiş ülkelerde bulunup, üretilmekte, daha sonra diğer gelişmekte olan ülkelere yayılmaktadır(25). Bu yaklaşım, uluslararası ticareti, uluslararası sermaye hareketleriyle ilişkilendirmiş, kaynakların uluslararası dağılımını, endüstrilerin coğrafi boyutta yer değiştirmesini AGÜ'nün sınai ürün ihracını açıklamakta önemli rol oynamıştır(26).

Dış ticareti "Ölçek Ekonomileri" ile açıklayan yaklaşım, geniş iç pazara sahip olan büyük ülkelerin, içsel ve dışsal ölçek ekonomilerden yararlanarak azalan maliyetlerle üretim yapabileceğini ileri sürmektedir(27). Böylece düşük maliyetle ürettiği ürünlerde karşılıştırmalı üstünlüğe sahip olacaktır. Ölçek ekonomileri, bazı üretim

(24) a.g.k., s.124.

(25) Rıdvan KARLUK, Uluslararası Ekonomi, İstanbul, 1984 s.114

(26) BERKSOY, s.123.

(27) KARLUK, Uluslararası..., s.117.

sektörlerinde avantaj elde etmek için önemli bir maliyet düşürücü faktör olmaktadır.

3.2. DIŞ TİCARETİ OLUMSUZ ETKİLERİYLE İNCELEYEN KURAMLAR

Bu bölüm altında inceleyebileceğimiz Bhagwati'nin "Fakirleştiren Büyüme Kuramı" na göre, dış ticaret hadleri nedeniyle dış ticaret belirli koşullarda kötüleşmeye yol açacak yada reel geliri hiç artırmayacaktır(28). İhraç mallarının dış talebinin esnek olmaması durumunda, ihraç edilen miktar arttıkça, dış pazarda fiyat, miktar artışından daha çok düştüğünden ihraç miktarı artsa da sağlanan döviz azalacaktır. Ülke, ihracat miktarını artırmaya çalıştıkça fakirleşecektir. İkel ürünler talebi esnek olmadığından, bu ürün satıcısı ülke kayıplarla karşılaşacaktır. Dünya konjktürünün düşük, ihraç pazarlarının durgun olduğu koşullarda ikel madde ihracatçısı tüm ülkeler "fakirleştiren büyüme" ile karşılaşacaklardır. Uluslararası ticaret hadlerinin aleyhe dönmesi ile fiyatlar, ithal ikamesi sanayileri lehine, ihracat kesimi aleyhine değişecektir. Ülke ihracat kesimini daraltıp, ithal ikamesi kesimini genişleterek uluslararası piyasadaki aleyhe değişen durumda kaybı önleyecektir. Ancak, ticaret hadlerinin aleyhe

(28) Gülten KAZGAN, Ekonomide Dış Açık Büyüme, İstanbul 1985, s.50.

geliştiği ortamda, hükümet ülke kaynaklarını ithal ikamesi kesimden, ihracat kesimine aktaracak olursa, rekabete açılan ithal ikamesi sanayileri tasfiye olup, üretim ve gelir azalacaktır. İthal ikamesi kesiminden serbest kalan kaynakların ihracatta kullanılması, ihraç mallarının esnek olmayan dış talebi nedeniyle, ülkenin giderek fakirleşmesini getirecektir.

G. Myrdal'ın tezinde ise teknoloji düzeyi farklılıklarına önem verilerek, karşılaştırmalı üstünlüklere göre uzmanlaşmaya karşı çıkılır. Geçmişte sömürge ve yarı sömürge dönemlerinden devralınan yapısal farklılık, karşılaştırmalı üstünlüklere bağlı dış ticaret durumunda daha da artacak, zengin bölge daha zengin, fakir bölge daha fakir olacaktır. Geçmişten devralınan yapıya göre, ülkenin üretim fonksiyonunun daha elverişli olduğu bölgesi, gelir esnekliği daha yüksek olan sınai ürünleri, fakir olan bölge tarım ürünleri ve hammaddeler gibi gelir esnekliği daha düşük ürünleri üretecek ve bölgeler arası "ikili yapı" ekonomisi dış ticarete açılınca daha da şiddetlenecektir(29).

Singer-Prebisch tezinde, tarım ve sanayi ürünleri arasında, ticaret hadlerinin, uzun dönemde tarım ürünleri aleyhine değiştiği savunulmaktadır. AGÜ, tarım ve gıda

(29) a.g.k., s.53.

maddeleri ihracatçısıdır. Gelişmiş ülkelerde, gelişmeye paralel, gıda maddelerine talep azaldığından, az gelişmiş ülke ürünlerinin ihracat olanakları düşmekte fakat ithal talebi artmaktadır. Gelişmiş ülkelerde doğal maddelerin yerine sentetik malların ikame olanaklarının artması ve tarım kesimi lehine koruyucu tedbirlerin artırılması AGÜ'nün ürünlerine talebi azaltan nedenlerdir. Teknolojik gelişmeye paralel olarak tarımsal ürünlerin arzı artmakta, verimlilik artışları doğrudan fiyata yansiyarak düşmesine neden olmaktadır. Böylece, ilkel maddelere dünya talebinin azalması, buna karşın üretimde sağlanan artışlar ticaret hadlerinin bozulmasına neden olmakta, AGÜ'den gelişmiş ülkelere dış ticaret yoluyla kaynak aktarımı olmaktadır(30).

(30) SEYİDOĞLU, s.489.

İKİNCİ BÖLÜM

SANAYİLEŞME STRATEJİLERİ

AGÜ'in, benzer talep yapısı ve teknoloji kullanımı, aynı ekonomik yapı içinde yer almaları gibi ortak unsurlar nedeniyle, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra üretim tüketim, talep, istihdam, dış ticaret açısından benzer gelişmeler gösterdiği gözlenmiştir(31).

Sanayileşmeye paralel olarak gelir artışıyla birlikte iç talepte çeşitlenme ve sanayi mallarına talep başlar ve bu üretimin yapısını etkileyerek günün teknolojisi ile sanayi üretimine geçilir. Ancak, faktör fiyatları, üretimin hızı gibi nedenlerle teknolojik seçim kolayca olmaz. Sanayileşme sürecinde dışa açılan ekonomiler bazı benzer koşullarla karşılaşır. Bunları, ihracat, ithalat, dış borçlanma, sermaye transferi, çokuluslu şirketler olarak

(31) Ergül HAN, Türkiye'de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi, E.İ.T.İ.A. Ya. No. 205/134, Eskişehir, 1978, s.26.

sayabiliriz. Karşılaşılan bu benzer etkenler AGÜ'de sanayileşme süreçlerinin birbirine benzemesine neden olurlar.

Sanayileşme süreçlerinin birbirine benzemesine rağmen sanayileşmenin başlamasında farklı stratejiler uygulanmasına, ülkenin doğal kaynak durumu, sermaye birikimi, eğitim ve teknik bilgi düzeyi, iç pazar genişliği, döviz hacmi, kalkınma politikalarında farklılık neden olmaktadır. Bu nedenlere bağlı olarak AGÜ'ü sanayileşmeye götüren üç ana strateji bulunmaktadır.

1. Hammadde ihraç ederek sanayileşme
2. İthalatı ikame ederek sanayileşme
3. İhracata yönelik sanayileşme

1. H A M M A D D E İ H R A Ç E D E R E K S A N A Y İ - L E Ş M E

1.1. MODELİN AÇIKLANMASI

Değişik yazarlar tarafından "geleneksel ürün", "ilkel ürün" olarak adlandırılan hammaddeler "dünya piyasalarına işlenmeden veya zorunlu ve asgari bir işlenme süreci sonunda sürülen tarımsal maddeler gıda maddeleri ve madenler olarak tanımlanabilir"(32).

(32) Korkut BORATAV, "Temel Maddeler ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen", ODTÜ GELİŞME DERGİSİ, 1976, Özel Sayısı, s.59.

Piyasa süreçleri içinde hammadde ihraç ederek sanayileşmeyi amaçlayan bir modeldir(33). Ulusal bir gelişme çizgisi içinde yabancı sermayeye öncülük ve özel bir yer vermektedir. İhraç ürünü bir yada iki doğal üründen oluşan, iç pazar yönünden küçük ülkeler, bu ürünlerin ihraç ve üretiminde uzmanlaşırlar. Bu tür ekonomilerde sanayi ürünü talebi az ve gelir düşük olup sağlanan döviz, ithalat için yeterli olmaktadır(34).

Hammadde açısından zengin kaynaklara sahip Avustralya ve Kanada bu modeli izlemiş ve başarılı sonuçlar almış ülkelerdendir. Türkiye'nin 1929-30 yıllarına kadar izlediği model, hammadde ihraç ederek sanayileşmenin ılımlı bir biçimindedir.

Bu modelde, belli ana bağlantıların olması, ekonomiyi sanayileşmeye götürecektir sürecin koşullarıdır. Bunlar, ileri bağlantılar, geri bağlantılar, nihai talep bağlantıları olarak belirlenmektedir(35).

İleri Bağlantılar: Hammaddeleri işleyen sanayi in kurulmasında, hammaddeci ekonominin daha avantajlı olacağı

(33) Korkut BORATAV, Kalkınma İktisadı Ders Notları, Basılmamış Ders Notları, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1979, s.18.

(34) HAN, s.27.

(35) BORATAV, Kalkınma ..., s.19.

görüşüne göre pamuk ve petrol gibi hammadde üretiminden tekstil ve petro kimya sanayine geçilebileceği ileri sürülmektedir.

Geri Bağlantılar: İlkel ürünün çıkarılması, pazarlanması için gerekli alt yapı gereksinimi, ülke içinde yeni bir talep yaratacaktır. Gerekli alt yapının oluşturulmasında ara ve yatırım mallarına talep artışını etkileyecektir. Yol yapımı, makine, gübre ve benzeri sanayilerin oluşmasını sağlayarak, ekonomiyi sanayileşmeye götürecek sürecin geri halkaları olacaktır.

Nihai Talep Halkaları: Ülkenin hammadde ihraç etmesinden doğan gelir artışlarının, ülke içinde tüketime yönelmesiyle, ekonomide tüketim malları sanayilerinin kuruluş ve gelişimi, sanayileşme sürecinin bir parçasını oluşturacaktır.

1.2. MODELE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Hammadde üretiminde ihtisaslaşmış bir ekonomide ileri, geri ve nihai talep halkaları, sanayileşme sürecinde etkili unsurlardır. Ancak bu halkaların ülke içinde kalması ve sanayiye yönelmesine ender rastlanmaktadır. İleri halkaların uzantıları genellikle ülke içinde kalmamaktadır. Bu modeli izleyen bir ekonomide pamuk ihraç edip, kumaş ithal etmek genel olarak rastlanan uygulamalardır. Geri bağlantıların ekonomiyi sanayileşmeye götüren süreci işle-

memektedir. Alt yapı yatırımlarının büyük bölümü ülke dışına çıkmaktadır. Hammadde ihracından doğan talep yapısı da hizmetler kesimini şişirecek biçimde olup, sanayileşme sürecinde tek başına etkin rol oynayabilecek güçte değildir. Bu modeli benimseyen ekonomiler, ileri, geri ve nihai talep halkaları sanayileşmede etkin unsurlar olmaktan çıktığından hammadde ihraç edip, sanayi malı ithal eder duruma gelmektedirler.

Hammadde ihraç ederek sanayileşme modelini benimseyen ekonomiler hammadde piyasalarının karşılaştığı sorunlarla karşı karşıyadırlar(36). Bu sorunlardan en önemlisi fiyat istikrarıdır. Hammadde fiyatlarında (dolayısıyla ihracat gelirlerinde) görülen dalgalanmalar bu malların ihracatçısı ülkelerin ekonomilerinde istekrarsızlıklara neden olmaktadır.

İkinci sorun, hammadde fiyatlarının sınai ürün fiyatlarına göre, uzun dönemde nisbi olarak gerilemesi, yani dış ticaret hadlerinin hammadde ihracatçısı ülkeler aleyhine dönmesidir.

Bir diğer sorun ise, hammadde ihraç eden ülkelerin, ihraç ettikleri ürünlerle ithal ettikleri ürünlerin (sınai ürünler) fiyat düzeyleri arasında eşitsizlik yani "eşitsiz değişim" sorunudur.

(36) BORATAV, Temel s.60.

Hammadde ihraç ederek sanayileşmenin sağlanabilmesi için ekonominin dışa açık kanallarının daraltılması, dünya piyasalarına bağımlı olmayan koruma ve müdahale rejiminin yerleştirilmesi gerekir ki bu da ithal ikamesi modelini getirir.

2. İTHALATI İKAME EDEREK SANAYİLEŞME

2.1. MODELİN AÇIKLAMASI

İthal ikamesi stratejisini, daha önce ithal edilen ürünlerin, koruyucu önlemlerin uygulanmasıyla yurt içinde üretilmesi olarak tanımlayabiliriz(37). Toplam arz içindeki ithalatın azalması olarak daha basit biçimde tanımlamak da mümkündür.

Sanayi Devrimini ilk önce yaşayan İngiltere dışında tüm ülkelerin sanayileşmelerini ithal ikamesi yoluyla gerçekleştirdikleri söylenebilir(38). Diğer Batı Avrupa Ülkeleri, ABD ve Japonya 19. yüzyılda, daha önce ithal ettikleri sınai malları ülke içinde üreterek sanayileşmeye geçmişlerdir.

(37) Halil SEYİDOĞLU, Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası, Ankara, 1988, s.31.

(38) Şevket PAMUK-Korkut BORATAV-Çağlar KEYDER, Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu, İstanbul, 1984, s.39.

AGÜ'ün ithal ikamesini sanayileşme için bir strateji olarak benimsemeleri 2. Dünya Savaşı sonralarına rastlamaktadır. Bu stratejinin benimsenmesinin kökenlerinde değişik iktisadi ve politik nedenler yer almaktadır. Bunlardan en önemlisi ise tarım ve hammadde ihracına dayalı ekonominin sermaye birikimini sağlayamadığı görüştür. İthal ikamesinin benimsenmesine dünya ekonomik bunalımı, savaşlar, dış ödemeler dengesi güçlükleri ve döviz dar boğazları zemin oluşturmuştur. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, tarım ürünlerine olan talebin düşmesine neden olarak ticaret hadlerinin sınai mallar lehine dönmesini getirmiştir. Hammadde ihraç edip, sınai ürün ithal eden ülkeler, bunalımı derin biçimde yaşarken, sanayileşmek için ithal ikamesi modeline sarılmışlardır. Çünkü Clark'a göre bu model, AGÜ'ü sanayileşmeye götürecektir yararlar sağlayacaktır(39). Bunlar:

- Uluslararası konjonktür hareketleri hammadde ihracatçısı ülkelerin ihraç gelirlerindeki dalgalanmalara neden olduğundan, ithal ikamesi modeli, uluslararası konjonktürün etkilerini azaltacaktır.
- Bu modelde, daha önce ithal edilen mallar üretileceğinden pazar yaratılması sorunu olmayacaktır.

(39) Cem ALPAR, Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme, Ankara, 1984, s.80'den Clark P.B.(1970), Planning Import Substitution, North-Holland, s.21.

- Döviz tasarrufu sağlanarak ödemeler dengesi sorunu aşılacaktır.
- Bu modeli izleyerek sanayileşme; ülkeyi ekonomik ve siyasal yönden bağımsız hale getirecektir.
- Milli gelir içinde sınai üretimin payının artması, kalkınma için yeni fonlar yaratılmasını sağlayacaktır.
- Sermaye birikimi için sanayi malları artışı öngörüldüğünden gizli işsizlere yeni iş olanaklarının yaratılmasını ve yurtiçi talebin gelişmesini getirecektir.

20. Yüzyılda az gelişmiş ekonomilerin sanayileşmesi devlet müdahalesini gerektirir. Çünkü "Sanayileşmiş ekonomilerin bulunduğu bir dünyada sanayileşmek ancak ekonomiye yoğun bir biçimde devlet müdahalesiyle mümkün olabilir"(40). İthal ikamesi ile sanayileşmenin de en belirgin özelliği devlet müdahalesidir. Bu modelde devlet müdahalesi üç alanda yoğunlaşmıştır. Bunlardan birincisi ulusal pazar dış rekabetten korunur. Ulusal pazarda ülke içi üretim hakimdir. Devletin korumacı önlemleri selektiftir. Korunacak sanayilerde, gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları uygulanır.

(40) PAMUK-BORATAV-KEYDER, s.41.

İthalat yasaklanır. Korunan ulusal sanayiler için gerekli ithal ara yada yatırım mallarına, koruma önlemleri, ara malının ve korunan sanayiın önem derecesine göre daha az uygulanır yada hiç uygulanmaz.

Devletin ikinci müdahalesi ucuz kredi sağlanması ile ilgilidir. Bunu, düşük faiz politikaları izleyerek sağlar. Düşük faiz sanayi yatırımlarını hızlandırmakta, ucuz kredi, bazı kesimleri (korunan sanayi dallarına) avantaj sağlamaktadır.

Üçüncü olarak da döviz tahsisi ile devlet piyasaya müdahale eder. Böylece korunan kesime, özellikle sanayi kesimine ucuz döviz sağlar. Ekonomide aşırı değerlenmiş kur politikası uygulanmaktadır. Bu tip sanayileşme modelinde Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi etkin değildir. Dengeli sanayileşme hakimdir.

İthal ikamesi ile sanayileşme modelinin diğer önemli özelliği ise, günümüz gelişmiş ülkelerinin 19. yüzyılda yaşadığı modelden farklı olarak, tüm alanlarda ve aynı zamanda değil, aşamalı olarak gelişim göstermesidir. Bu aşamalar, ithal ikamesinin kolay aşaması ve ithal ikamesinin ileri aşaması olarak adlandırılmaktadır(41).

(41) Emin ÇARIKÇI, Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, Ankara, 1983, s.20.

2.1.1. İthal İkamesinin Kolay Aşaması

Sanayileşme önce, standart teknoloji ile üretilen basit tüketim mallarında (gıda, tekstil sanayi vb.) ve dayanıklı tüketim mallarında başlar. Bu malların üretimi için gerekli ara ve yatırım malları ithal edilir. İthal edilen bu mallara düşük tarifeler yada gümrük muafiyeti sağlanarak, ulusal üretime yüksek oranda koruma sağlanır. Bu tür mallar üreten sanayilere döviz tahsisi, vergi muafiyeti, ucuz kredi ve hammadde sağlanır. Aşırı değerlenmiş kur politikası ve ülkedeki enflasyonist ortam, bu sanayi dallarına dolaylı sübvansiyon sağlar. Başlangıçta tüm parçalar ithal edilerek yurt içinde monte edilmesiyle başlayan montaj sanayi giderek geride bırakılır ve bazı ara malların üretimine geçilir. Zamanla birim üretim başına ulusal üretimin payı yükselir. Bu aşamada üretilen tüketim ve ara mallarının önemli bölümü, standart teknolojili modellerdir. Üretim için büyük yatırım ve sermaye birikimi gerekli değildir. Üretilen mallara pazar hazırdır. Hammadde ihracından sağlanan döviz, ithalat için yeterlidir. Ülke, hammaddeci uzmanlaşmanın girdiği, dünya ekonomisine bağlı bunalımdan, hızlı büyüme ile kurtulur. Nüfusun bir kısmına istihdam olanakları sağlanır.

2.1.2. İthal ikamesinin İleri Aşaması

Sermaye malları üretimine geçildiği aşamadır. Artık ara malları ve yatırım mallarının ithal edilmesi yerine yurtiçinde üretilmesine başlanır. Bu aşama tamamlanıncaya kadar sanayileşme süreci dışa bağımlıdır. Teknoloji gelişmiş ülkelerden ithal edilmektedir. Üretilen mallarda, sermaye yoğun olarak kullanılır. Parça başına maliyetlerin yükselmesini önlemek için sanayi dallarının optimum ölçekli kurulması, yüksek kapasite ve etkin teknikler kullanılması gerekir. Mevcut döviz kaynaklarını, yatırım mali üretiminde gerekli, yatırım mali ithalinde kullanarak yeniden yatırım mali üretilmesi, ithal ikamesinin en son aşamasıdır(42). Bu aşamanın tamamlanmasıyla ülkenin sanayileşmesi başarıya ulaşır.

Az gelişmiş ekonomiler, ithal ikamesi ile sanayileşme modelini izlerken genellikle ilk aşamada tıkanmış, dar boğazlara girmişlerdir. Bir kısım ülkeler ileri aşamanın ilk dönemlerine değin gelmişlerdir. Buna Brezilya'yı örnek gösterebiliriz. Sovyetler Birliği bu modeli sonuna değin uyguladıktan sonra Doğu Avrupa Ülkeleri de onu izlemiştir.

(42) ALPAR, s.86.

İkameye hangi mallardan bağlanacağı konusunda kar-
şımıza, piyasaya dayalı (kapitalist) ithal ikamesi ve plan-
lı (devletçi) ithal ikamesi olarak iki farklı durum ortaya
çıkmaktadır(43). Piyasaya dayalı ithal ikamesinde, ülke
içinde kurulması kararlaştırılan sanayi kolları korunurken,
iç pazar tamamen özel sermayeye bırakılır. Bu durumda sana-
yici, kısa dönemde yüksek kâr sağlayan, gelir esnekliği
yüksek malları ikame etmek ister. Bu, tüketim mallarının
ikamesi demektir. Planlı ithal ikamesinde, "temel sanayi-
lerden, kritik ara mallardan başlayan bir ithal ikamesi
süreci"(44) söz konusudur.

2.2. İTHALATI İKAME EDEREK SANAYİLEŞME MODELİNE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

İthal ikamesinde, sanayileşme süreci içerisinde
giderek yüksek büyüme hızının devamı güçleşecek, önemli
dar boğazlar çıkacaktır. Bunlar, teknolojik dar boğaz,
pazar sorunu ve dış ödemeler dengesinde oluşan sorun yani
döviz dar boğazıdır. Basit tüketim mallarından ara ve yatı-
rım malları üretimine geçildikçe, teknoloji daha karmaşık-
laşmakta, dışa bağımlılık giderek artmaktadır. Buna bağlı
olarak ithalata ödenen dövizin hacmi büyümekte, modelde

(43) ALPAR, s.86.

(44) BORATAV, Kalkınma . . ., s.22.

döviz tasarrufu amaçlanırken dövize bağımlı bir ekonomi oluşmaktadır. Dayanıklı tüketim mallarına ağırlık veren bir yapının gelişimi, iç pazarın sınırlarına varıldığında pazar sorununu ortaya çıkarmaktadır. İthal ikamesine dönmüş sanayileşme modelinde karşılaşılan bu dar boğazlar nedeniyle, özellikle 1970'lerden sonra modele bazı önemli eleştiriler yöneltilmiştir. Bunları dört başlık altında toplayabiliriz(45).

Kaynak Dağılımı: Kambiyo kontrol rejimi kaynak dağılımını olumsuz yönde etkiler. Aşırı değerlenmiş döviz kuru nedeniyle dış ticaret hadleri tarım kesiminin aleyhine gelişir. Faktör ve döviz piyasalarındaki fiyat çarpıklıkları nedeniyle, yatırımların alternatif maliyeti az gösterildiğinden kaynak israfı görülmektedir. Kaynak dağılımındaki verimliliğin düşmesi marjinal sermaye hasıla oranını yükseltir. Aşırı koruma, ucuz döviz, düşük faiz politikası kaynakların müsrifce kullanılmasına neden olur.

Dışa Bağımlılık: Tüketim mallarında başlayan ithalatın ikamesi, amaçlananın aksine, ekonominin dış kaynaklara olan bağımlılığını artırmaktadır. Tüketim malı üretiminde gerekli ara malı ve teknoloji ithali için döviz gereksinimi artar. Sanayileşme sürecinin ilerlemesiyle, teknolojinin

(45) SEYİDOĞLU, Türkiye'de ..., s.35.

karmaşıklılaşması, ithal edilen teknoloji nedeniyle teknolojik bağımlılığı getirmektedir. İthal ikamesiyle birlikte toplam üretim içinde sanayi ürünlerinin oranı artarken gerek tüketim, gerek yatırım mallarının üretimi için ithalat bağımlılığı yükselmektedir. Bunun nedeni, süreç içerisinde, gelişmiş ülke tüketim kalıplarının benimsenmesi ve teknolojik bağımlılıktır. İthalat bağımlılığının sonucu ise, ödemeler dengesi sorunu, sanayileşmenin önüne en büyük dar boğaz olarak çıkmaktadır.

Sektörler Arasında Çarpıklık: İthal ikamesinin önemli bir aracını oluşturan yüksek değerli kur politikası tarım sektörünün ihraç gelirini azalttığından, tarımdan, ithalat yapan sanayi ve ticaret sektörüne kaynak aktarımına neden olur. İthal ikamesi sağlayan sanayiler ucuz döviz, ucuz kredi, yüksek koruma ile özendirilirken, ihracat aleyhine durum yaratılarak bu sektör cezalandırılmaktadır. Bunun sonucu, ihracatın yeterli hızda artırılamaması ve ödemeler bilançosunda açıklardır. Ucuz döviz, ithalatta gümrük muafiyeti yada düşük tarifeler, düşük faiz, yüksek koruma duvarları arkasında korunan sanayiler lehine rantlar oluşmasını sağlamıştır. Belirtilen politikalarla korunan sanayi dallarına dış rekabet olmadığından kalite düşük, fiyatlar yüksek olabilir. Parça başına maliyetlerin yüksek olması ise daha baştan bu malların dış piyasalarda rekabetini engellemiş olur.

Ülke Koşullarına Uygun Olmayan Sanayi Yapısı: Uygulanan aşırı koruma, yüksek kur, ucuz kredi, gümrük bağımsızlığı politikaları, ileri teknoloji ve sermaye yoğun yöntemleri teşvik etmektedir. Bu, emek yoğun bir yapıya sahip ülkede işsizliğin büyümesine neden olarak faktör donanımına ters, ülke ekonomisinin gereklerine uymayan bir yapının oluşumunu getirmektedir.

Uygulamada genellikle, ekonomiler, ithal ikamesinin ilk ve kolay aşaması olan tüketim mallarının ikamesinden sonra tıkanıp kalmakta ve önceki bölümde belirtilen dar boğazlara girmektedir. Ancak; eğer ithal ikamesini daha ileri aşamalara götürerek, ara ve yatırım malları üretimine geçilebilse, uzun dönemde, döviz tasarrufu sağlanacak, ithalat bağımlılığı azalacaktır. Bunun yanında, erken aşamalarda ihracata yönelme, sanayileri dış rekabete açık, daha düşük maliyetli üretim yapısına ulaştırarak, döviz gelirinin artmasına neden olacaktır.

3. İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME

3.1. MODELİN AÇIKLAMASI

İthal ikâmesiyle sanayileşme stratejisinin karşıtı, ihracata yönelik sanayileşme stratejisidir. Her ikisinde de amaç sanayileşme ve hızlı büyüme olmasına karşın bu iki politika arasındaki temel fark uluslararası ticaretteki

uygulamalardan doğmaktadır. İthal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinde, amaca ulaşmak için ithalatın sınırlandırılması esas alınırken, ihracata yönelik sanayileşme stratejisinde bu amaca ihracatı özendirerek ulaşılmaya çalışılır. Bunun için ticaret politikası, para, maliye politikalarından yararlanılır. Uluslararası sermaye akımları, çalışma koşulları, ücretler, bu politikaları destekleyecek biçimde düzenlenir(46).

İhracat öncelikli sanayileşme "temelde serbest ticaret görüşüne dönülmesini simgeleyen bir yaklaşımdır"(47). Dinamik karşılaştırmalı üstünlükler kuramına dayanır. Kuramda ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanlarda üretim yapması gereği ileri sürülerek, uluslararası talebin, uluslararası rekabet yoluyla, ulusal kaynak dağılımında etken olması sağlanır. Dış pazarlara açılan bir ekonomide, uluslararası rekabette ayakta kalabilmek için üretimde yeni teknolojiler uygulanarak verimlilik artışı sağlanır ve kaynak dağılımı etkin hale getirilir(48). Bu sanayileşme modelinde seçicilik esas alınarak, gelişme potansiyeline sahip endüstriler özendirilir. Üretimin amacı dış piyasalara yönelmektir. Üretim iç pazar için yapıl-

(46) BERKSOY, s.219.

(47) a.g.k., s.218.

(48) ALPAR, s.218.

madığından, pazar darlığı sorunu olmayıp, optimum kapasitede tesisler kurularak ölçek ekonomilerinden yararlanılır. (49). Bu ise, düşük kapital/hasıla oranı yani yüksek verim demektir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi ihracata yönelik sanayileşmede serbest ticaret anlayışı esastır. Ancak klasik görüşün aksine, köklü bir müdahalecilik geçerlidir. Ekonomi kamu müdahaleleriyle yönlendirilmektedir. Bu farklılık sınai ürün ihracatının amaçlanmasıyla ortaya çıkmıştır. İthal ikamesi ve ihracata yönelik sanayileşme stratejilerinin her ikisinde de etkin müdahale vardır. İthalatın kısıtlanmasıyla iç fiyatlar, uluslararası fiyatların üzerine çıkartılarak ulusal sanayilerin kuruluşu özendirilmektedir. Bu ise, ulusal üretimin uluslararası rekabetten bağımsız gelişmesine neden olur. Vergi ve sübvansiyonlarla girişimci açısından maliyetleri düşürülerek gelişmesi istenen sektörler özendirilir. Bu şekilde fiyatlar uluslararası piyasa koşullarından soyutlanmamış olur(50).

3.2. İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞMEDE UYGULANAN POLİTİKALAR

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin başarı ile uygulanabilmesi için, ihracata yönelik endüstrilere

(49) SEYİDOĞLU- Türkiye'de ..., s.38.

(50) BERKSOY, s.220.

yeterli teşvikin sağlanması ve ülke döviz kurunun ihracatçıları özendirerek düzeyde ve istikrarlı tutulması gerekmektedir(51). Bu stratejinin önderliğinde ülkenin sanayileşmesini sağlamak için, dış ekonomi politikalarının etkin biçimde rol oynadığı bir dizi ihracatı teşvik tedbirleri uygulamaya konulmaktadır.

3.2.1. D ö v i z K u r u P o l i t i k a s ı

Kamu müdahalesiyle sanayinin yönlendirilmesinde en etkili aletlerden biridir. AGÜ'de döviz kuru, ödemeler bilançosu açıklarının süreklilik kazanmasından dolayı serbestçe değil, kamu otoritesince belirlenmektedir. Bu; arz-talebe göre belirlenmiş denge döviz kuru olmadığından, aşırı yada düşük değerlenmiş kur sözkonusu olmaktadır. Aşırı yada düşük değerlenmiş döviz kuru ise fiyat sisteminin işleyişini bozarak ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir(52).

AGÜ'de, genel olarak ithal eğiliminin ihraç olanaklarından fazla olması, döviz talebinin döviz arzını aşmasına neden olmaktadır. Sürekli ödeme bilançosu açıkları ve enflasyon, AGÜ'de ulusal paranın değerinin düşürülmesini zorunlu hale getirir. Aksi halde döviz kuru, aşırı değer-

(51) ALPAR, s.101.

(52) BERKSOY, s.231.

lenmiş durumunu sürekli olarak korur. Bu durumu önlemek için tek çıkar yol devalüasyon yapmaktır. Devalüasyon, gelişmiş ülkelerde ödemeler bilançosu açıklarını kapatmakta en etkin yol olmasına karşılık, az gelişmiş ülkelerde bu etkisi tartışılabilir bir konu olmaktadır(53). Devalüasyonun denge sağlaması, ithalat ve ihracatın fiyat esnekliklerine bağlı olduğundan, AGÜ'de bu kalemlerin fiyat esneklikleri, yapısal nedenlerle düşüktür. Bu durumda devalüasyon yapıldığında sınav ihracat bir miktar uyarılsa dahi, AGÜ'in geleneksel ihraç ürünlerinin daha ucuza satılmasına, ithal girdilerinin maliyetlerinin ise yükselmesine neden olur. Bütün bu olgular, siyasi otoritenin devalüasyon yapmasını etkilediğinden, aşırı değerlenmiş döviz kuru bu ülkelerde süreklilik kazanmıştır.

Aşırı değerlenmiş döviz kuru, ihracatı olumsuz yönde etkiler. İhracatçı, denge döviz kuruna oranla aşırı değerlenmiş kurda, aynı miktar ihracatta daha az gelir sağlar. Bu durumun devamı halinde ithalat, ihracata göre daha kârlı hale gelir. Bu ise, üretimin iç pazara yönelmesine neden olarak, ihraç potansiyeli olan dallarda caydırıcı etki yaratır. Enflasyonun arttığı dönemlerde, bu olgu daha belirgin

(53) Mülkerrem HİÇ, Türkiyede İhracatın Gelistirilmesi Sorunu, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara, 1973, s.83.

hal alır. Aşırı değerlenmiş döviz kuru, ithalatı özendirildiği sürece ticaret açıkları yaratacaktır. İhracatçının kullandığı girdi maliyetlerinin uluslararası düzeyin üzerine çıkması sonucu, ihracatçının uluslararası rekabet gücü zayıflayacaktır. Döviz kurunun aşırı değerlenmiş olması, talep esnekliği yüksek olan sınai ürün ihracatında caydırıcı etki yapacaktır.

Kur politikası ile sınai ihracat değişik yöntemlerle özendirilebilir(54). Döviz kurunun piyasada serbestçe belirlenmesi, yada kontrollü dalgalanmaya bırakılması, ulusal paranın sürekli değer kaybı ve ekonomik hasar yaratacağı kuşkusunu ile AGÜ'de benimsenmez. Hammaddede ihracatçısı ülkelerde ise, denge kurdan düşük katlı kur sistemi ya da, denge kurla birlikte, ihracat subvansiyonu uygulanır. Genel olarak az gelişmiş ülkelerde uygulanan sistem, devalüasyonlarla ulusal paranın değerinin ayarlanmasıdır. Bu, şok etkisi yaratacak uzun aralıklı devalüasyonlar yoluyla yada sık aralıklarla değişen "kaygan kur" şeklinde uygulanabilir. Uzun aralıklı devalüasyonlar ekonomide dengesizliklere neden olmakta, ihracatçıyı "kur riski" altında bulundurmaktadır. "Kaygan kur" sisteminde mini devalüasyonlar yapıldığından, döviz kuru günlük düzenlemelerle belirlenmektedir. Bu durumda kuru aşırı değerlenmesi bir ölçüde önlenmiş olur.

(54) BERKSOY, s.233.

Özetleyecek olursak, döviz kurları ile uluslararası fiyatların, ulusal fiyatlardan daha çekici duruma getirilmesi ve bu düzeyde tutularak süreklilik güvencesinin ihracatçılara verilmesi, döviz politikasının temel ilkesini oluşturmaktadır(55).

3.2.2. T i c a r e t P o l i t i k a s ı

Ticaret politikasını, korumacı önlemler ve ihracat teşvikleri olarak incelemek mümkündür.

Korumacı önlemler: İhracata yönelik sanayileşmeyi en fazla etkileyen, koruma amacıyla uygulanan gümrük tarifeleri ve kotalardır. Bunlar, korumanın düşük tutulduğu düzeyde ihracata yönelik sanayileşmenin başarısını artırır. İthalatın libere edilmesi, gümrük vergisinin etkin korumayı azaltacak biçimde düzenlenmesi ile ulusal fiyat sistemi ve kaynak dağılımının ihracatı caydırıcı etkisi ortadan kaldırılır. "Korumanın, ihracat potansiyeli olan alanlarda sağlanması ve sanayileşmeyi bu yönde özendirilmesi" (56) dış ticaret politikasının ihracat öncelikli yaklaşımına katkılarında birdiğedir.

(55) ALPAR, s.102.

(56) BERKSOY, s.226.

İhracat Teşvikleri: Bu amaçla uygulanan tedbirleri, mali teşvikler, krediler ve garantiler, pazarlama yardımları ve diğer teşvikler olarak sayabiliriz.

İhracatta vergi iadesi ve ihracat indirimi: İhracattan elde edilen karın belli bir oranının gelir vergisinden muaf tutulması demek olan ihracat indirimi ve ihracatta vergi iadesi gelişmekte olan ülkelerde önemli bir mali teşvik aracıdır(57). İhraç malları bünyesine giren vergi, resim ve harçların tümü ya da bir kısmı geri verilerek, ihraç mallarına uluslararası alanda rekabet ve pazar yaratma olanağının sağlanması amacıyla getirilen bir tedbirdir. Maliyeti dış pazara göre yüksek olan mal ve hizmetlere, içerdikleri vergi resim ve harçların iadesi ile ihraç gücü kazandırıp, döviz gelirini artırmak kısa vadeli amacı olurken, sanayi sektörünün toplam ihracat içindeki payının artırılması uzun vadeli amacını oluşturmaktadır(58).

İhracat kredisi: İhracat kredisinde amaç ihracatçıyı ihracata yöneltebilmek için mali olanaklarının sınırlı

(57) Mehmet BETİL,- Necdet ARSEVEN - Erdal ÖZTEKİN,
Yabancı Malları Araştırması, Yayınlanmamış Araştırma.
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. Özel Araştırma
Müdürlüğü, İstanbul, 1984, s.138.

(58) Mehmet KARADUMAN, "24 Ocak Sonrası Teşvik Tedbirleri"
Maliye Dergisi, S.52 (Temmuz-Ağustos, 1981), s.18.

kaldığı alanlarda yardımcı olmaktadır. Bu şekilde sağlanan krediler yatırım ve işletme sermayesi ile, üretim ve satışın finansmanında kullanılır(59).

İhracat Sigortası: Gelişmiş ülkelerde yaygın olmakla birlikte gelişmekte olan ülkelerde pek yaygın olmayan teşvik aracıdır. İhracatçıya verilen kredinin garantisi ve sigortası bu teşvik aracının esasını oluşturur. Sigorta, ekonomik ve ekonomik olmayan çeşitli riskleri kapsamaktadır. Garanti, ihracatçıya ve ihracat kredisi açan özel bankalara verilmektedir(60).

Pazarlama Yardımları: Pazar bulma, geliştirme hizmeti konularında ihracatçıya yapılan yardımdır. Bunlar, parasal yada resmî ve özel ihracatı teşvik kurumlarınınca parasız veya düşük fiyatla sağlanan hizmetlerdir. Parasal yardım, pazar araştırması giderlerini, ihracat elemanları yetiştirmek için yapılan eğitim giderlerini, yurtdışı büroların kiralarını, bu amaçla yapılan seyahat giderlerinin bir kısmını karşılar. Diğer pazarlama yardımları, ihracatçı için gerekli bilgilerin sağlanması, pazar araştırmaları, fuar ve sergilere katılma ve reklam giderlerinin kısmen karşılanması olarak sıralanabilir. Bu faaliyetler, resmî

(59) KARLUK, Türkiye'de ..., s.114.

(60) BETİL - ARSEVEN - ÖZTEKİN, s.138.

	ABD	KANADA	ALMANYA	İNGİLTERRE	HOLLANDA	AVUSTURYA	İSPANYA	BARBADOS	HİNDİSTAN	MALEZYA	PAYVAN	FAYLAND	BREZİLYA	TÜRKİYE
1. Yeni pazarlara açılmek amacıyla ya- pılan harcamalar için yardımlar (Pa- zar araştırması, seyahat, yurt dışın- da kurulacak teşkilatlar, fuarlara katılma vb. faaliyetler için)	-	X	-	X	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-
2. Denişmanlık yardımı	-	-	X	X	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3. Eğitim yardımı	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-	-	-	-
PARASAL OLMAYAN YARDIMLAR														
4. Dış pazar bilgisi derleme ve araştırma yapma	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	-	-
5. Fuarlara katılmayı ve tanıtımı destekleme	X	X	X	X	X	X	X	-	-	-	-	-	-	-
6. Sermay bazında ihracat organizasyonları	-	-	-	X	-	X	-	-	-	-	-	-	-	-
7. Yönetimsel ve teknik yardım	X	X	X	X	X	X	-	-	X	-	-	-	-	-

IV. DİĞER TEŞVİKLER

1. Ulaştırma masraflarına katkı
2. Küçük işletmelerin ihracatta birle-
şik tavır almalarını teşvik
3. İhracatçıya döviz tahsisi

Not: {X} vardır.
{-} bulunmamıştır.

KAYNAK: Mehmet BEFİL - Necdet ARSEVEN - Erdal ÖZTEKİN, Yatırım Molları Araştırması,
Yayınlanmamış araştırma, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. Özel Araştırma
Müdürlüğü, İstanbul, 1984, s.303.

devlet kuruluşlarınca, ticaret odaları, sanayi bazında kurulan ticaret birlikleri veya ihracat kulüplerince yapılabilmektedir(61).

Diğer Teşvikler: İhracatçıya özel ithal lisansı, döviz transferinde öncelik, ihracattan sağlanan dövizin bir bölümünü tutma ve benzeri uygulamalar olup, gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Bir çok ülkede ayrı grup mal üretenlerin ihracatta ortak tavır alması ve dışarıda birbirleri ile yıkıcı rekabete girmemeleri, elektrik ve taşıma giderlerinde sübvansiyon bu grup teşvikler içinde sayılabilir.

3.2.3. Yabancı Sermaye ve Uluslararası Yatırım Politikası

AGÜ'den sınai ürün ihracında ÇUŞ'in önemli rol oynuyor olması, yabancı sermaye ve uluslararası yatırım politikasını, ihracata yönelik sanayileşmenin en önemli parçası haline getirmiştir(62).

Sermaye ve üretimin ulusal sınırları aşarak uluslararası alana taşması, endüstrilerin yer değiştirmesi

(61) BETİL - ARSEVEN - ÖZTEKİN, s.139.

(62) BERKSOY, s.235.

sonucunu doğurmuştur. Bazı endüstri dallarının ulusal sınırlar dışında AGÜ'e kaymasında etken olan unsurlardan biri teknolojik gelişmelerdir. Üretim sürecinin parçalara ayrılmasına olanak veren teknolojik gelişmeler, üretim sürecinin coğrafi mekanda dağılmasına olanak tanımıştır(63). Üretimin uluslararasılaşmasında etkili diğer bir unsur, AGÜ'de ücret düzeylerinin, gelişmiş ülkelere oranla düşük olmasıdır. Bu unsur, teknolojik gelişmeler kadar önemli olmasa bile, endüstrilerin ulusal düzeyde yer değiştirmesinde etkili rol oynamıştır(64).

Teknolojik gelişmeler sonucu, ucuz işgücü ve uygun çalışma koşulları nedeniyle üretimin uluslararasılaşması sürecinde endüstrilerin AGÜ'e kaymasının oluşumu aşamalarında bazı kurumsal olgular ortaya çıkmıştır. Bunlar, "fason üretim" ve "serbest ihracat bölgeleri" olarak adlandırılan oluşumlardır(65).

Uluslararası Fason Üretim: Gelişmiş ülke firmalarının, tekrar kendi pazarlarında satmak üzere AGÜ'deki yerli yada yabancı firmalara yaptırdıkları üretimdir. Bu üretim ilişkisi genellikle ÇUŞ'de ana firma ile AGÜ'de üretim

(63) a.g.k., s.148.

(64) BERKSOY, s.153.

(65) a.g.k., s.163.

yapan yavru firma arasında olmaktadır. ÇUŞ, üretimin işgücü yoğun aşamalarını fason olarak yaptırmaktadırlar. Fason üretimdeki artışı, gelişmiş ülkelerin, ihraç edilen parçaların işlenerek yeniden ithal edilmesini kolaylaştıran gümrük düzenlemeleri etkilemiştir.

Serbest İhracat Bölgeleri: İhracata yönelik sınıai üretim yapan az gelişmiş ülkelerde yaygın bir düzenlemedir. Ticaret bölgesi olmaktan çok, üretim bölgesidir. AGÜ'deki ucuz işgücünün uygun koşullarda kullanılmak üzere üretim yapan firmalara açık olduğu bölgelerdir. Burada üretim yapan firmalara, geniş kapsamlı vergi muafiyetleri sağlanmış, böylece ihracata yönelik üretim yapmaları teşvik edilmiştir. Bu bölgede; kambiyo kuru denetimi tümüyle kaldırılır(66). Ülkedeki dış ticarete uygulanan yapısal düzenleme ve kısıtlamalar kısmen yada tamamen uygulanmaz. Bu bölgeye gelen mallar ithal edilmemiş sayıldığından gümrük ve ithalat işlemlerinden muaf tutulur(67).

Serbest ihracat bölgeleri, özellikle 1970 yılından sonra önem kazanmışlardır. Bu yıllara kadar 131 serbest

(66) BERKSOY, s.173.

(67) Nuh KUŞÇULU, "Serbest Bölge, Reexport ve Switch Muameleleri", 2. TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KOMİSYONU TEBLİĞLERİ, DPT, Ya. No. 1783, C.II, İzmir, 1981, s.125.

bölge olmasına karşın, 1980'lerde bu sayı 362'ye ulaşmıştır. 1980 yılında dünya üretiminin % 9'u bu bölgelerde gerçekleştirilmiştir. 1985 yılında bu oranın % 20'ye varacağı tahmin edilmektedir. Dünyadaki mevcut serbest bölgelerin 2/3'ü AGÜ'dedir(68).

3.2.3.1. Çok Uluslu Şirketler

Üretimin uluslararasılaşma sürecinde ortaya çıkan oluşumlardan büyük ölçüde etkilenen az gelişmiş ülkelerin sınai ürün ihracında ÇUŞ önemli rol oynamaktadır. ÇUŞ'ı üretimlerini birden fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararlarını tek merkezden alarak bağlı şirketlerin kararlarını etkileyen şirketler olarak tanımlamak mümkündür.

Bu şirketlerin üretim faaliyetleri üç grupta toplanmaktadır(69). Doğal kaynakları işletmek için kurulmuş "geriye bağlantılı üretim faaliyeti"nde bulunan şirketler ilk grubu oluşturur. Ana şirketin bulunduğu ülke pazarının sınırlı olması nedeniyle yabancı ülkede "ileri bağlantılı üretim faaliyeti" yapan şirketler ikinci grupta yer alır.

(68) KUŞÇULU, s.126.

(69) Cem ALPAR, Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, B.3, Ankara, 1980, s.30.

Üçüncü grubu oluşturan "yatay bağıntılı üretim faaliyetleri" yapmak üzere kurulan şirketler, yavru şirkete sermaye, üretim için gerekli teknoloji, teknik yardım ve işgücü transferi ile ana şirketin stratejisi doğrultusunda üretim yapmasını sağlar. AGÜ'de ÇUŞ'in yaptıkları yatırımlar gösterdikleri farklı özellikler nedeniyle ayırımı tabi tutulabilir(70).

İhracata Yönelik Yatırımlar: AGÜ'deki doğal kaynak ve ucuz işgücü, maliyet düşürücü faktörler olduğundan, ihracata yönelik yatırımların bu ülkelerde yapılmasında temel etkenlerdir. Evrensel düzeyde ucuz kaynakların kullanılmasını amaçlayan uluslararası firmalar, üretim sürecinin yoğun olarak niteliksiz işgücü kullanımına gerek gösteren parça ve aşamalarını AGÜ'e kaydırmaktadır(71). İhracata yönelik yatırımlar iç pazardan çok dış pazar için yapılır. İşgücü yoğun üretim teknolojisi uygulanır. Bu yatırımlar, az gelişmiş ülke ekonomisinde istihdam yaratmasının yanında döviz geliri de sağlar. Ancak üretimin, yalnızca yurt dışından ithal edilen girdilerin monte edilerek ihraç edilmesi durumunda olması nedeniyle ekonomiye olumlu etki sınırlı olacaktır.

(70) BERKSOY, s.149.

(71) ALPAR, Çok ..., s.71

İç pazarlara yönelik yatırımlar: Daha önce ihracat yapılan AGÜ'de ithalat kısıtlamalarına gidilmesi, ÇUŞ'in bu ülkenin iç pazarına yönelik yatırım yapmasına neden olabilir. Bu durumda ÇUŞ'in yatırım nedeni ihracatının azalması ve pazar kaybetme kuşkusudur. İç pazara yönelik üretimde, AGÜ'de koruyucu önlemlerin sürmesi, ÇUŞ'in uluslararası rekabetten soyutlanarak ülke içinde tekelci duruma gelmesini ve karlarının maksimum olmasını sağlayacaktır(72).

Çok uluslu şirket yatırımlarının kalkınma üzerinde etkileri: Az gelişmiş ülkede değişik amaçlarla yatırım yapan ÇUŞ'in bu ülke ekonomileri üzerindeki etkileri farklı olacaktır(73).

Olumlu Etkileri:

- ÇUŞ'lerle gelen sermaye, planlanan yatırımları karşılamakta yetersiz kalan işsel tasarruflara ek dışsal tasarruf oluşturur.
- ÇUŞ'in uluslararası pazarlarla ilişkilerinin güçlü olması, ülkede üretilen ürünün kolayca ihraç edilerek döviz geliri kazanılmasını sağlar.

(72) ALPAR, Çok ..., s.73

(73) a.g.k., s.85.

- ÇUŞ'in ülkede yarattıkları katma değer ve vergiler bütçe açıklarına katkıda bulunur.
- ÇUŞ'in yaptığı yatırımlar yeni iş alanları yaratır.
- Üretim süreci içinde işgücü eğitimini sağlayarak nitelikli işgücü yaratır.
- Modern teknolojileri az gelişmiş ülkelere transfer ederler.
- Ulusal girişimcilere örnek olarak, yaratılan rekabetle ülke içi tekelci eğilimlerin önlenmesinde etkili olurlar.
- Üretimde kullandıkları yerli girdiler nedeniyle ülkede yeni endüstriler kurulması ve gelişmesini sağlarlar.

Olumsuz Etkileri:

- Yatırımları için gerekli fonları az gelişmiş ülke kaynaklarından sağladıklarından, tasarruf açığını kapatmadaki etkileri sınırlı kalır.
- Belli sektörlerde iç pazara yönelik üretim yapımları, ihracat yoluyla döviz geliri katkısını engeller. Lisans anlaşmaları ile yavru şirketin ihracat olanakları kaldırılır. ihracat yapımları

durumunda ise, kâr, lisans transferleri ve transfer fiyatlama yoluyla, sağlanan dövizden daha fazlası yurt dışına çıktığından ve ödemeler dengesi üzerindeki etki olumsuz olur.

- Bu şirketlere sağlanan teşvik tedbirleriyle vergi ayrıcalıklarının uygulanması, az gelişmiş ülke devletinin vergi gelirlerini azaltır.
- Ülkeye getirdikleri teknolojiler, sermaye yoğun olması nedeniyle, istihdam sorununa katkıları da sınırlı düzeyde kalmaktadır.
- Ülkedeki yetişmiş elemanları yüksek ücret karşılığı kendilerine transfer ettiklerinden, ülkedeki nitelikli işçi açığını artırır.
- Gelişmiş ekonomilerin yapılarına uygun teknolojilerin uygulanması, az gelişmiş ülke ekonomilerinin yapılarında çelişki yaratır.
- ÇUŞ yatırımları, sınırlı tüketici kesiminin ihtiyacına yönelik olduğundan, ekonomik kalkınmaya katkısı olmayabilir.

3.3. İHRACATA YÖNELİK SANAYİLEŞME MODELİNE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Döviz kuru politikasının uygulanmasından doğan sorunlar: Ulusal paranın sürekli değer kaybetmesi ülkede

ihracatçılar lehine gelir dağılımını değiştirir. Gelir dağılımı, önceden de bu kesim lehine ise, dengesizlik daha da artar. Eğer ihracata yönelik endüstriler, ara malı olarak önemli ölçüde dış kaynaklara bağımlı ise, ihracatçılar döviz kurlarının değişmesi ile sağladıkları avantajı, girdi maliyetlerinin yükselmesi ile kaybedebilirler(74).

Dış ticaret politikasının uygulanmasından doğan sıkıntılar: İhracat için verilen teşvikler, dünya fiyatları üzerinde fiyatlarla üretim yapan firmaların, etkin olmayan üretime devam ederek, maliyetleri düşürmek için çaba harcamalarını engelleyeceğinden, kaynak dağılımının çarpık olmasına neden olur(75).

Az gelişmiş ülkelerde pazarlama işlevlerinin uluslararası pazarlara yönelik olarak geliştirilmesi çok güçtür. Sınai ürün ihracında, üretim kadar pazarlama faktörü de çok önemlidir. Oysa AGÜ'de pazarlama etkinliklerini gerçekleştirecek bilgi ve deneyim birikimi olmadığı gibi, gerekli ilişkiler kurulmamıştır. Sınai ürün pazarlarının çoğunda "marka" egemenliği kurulmuştur. Bunlar, "satış sonrası hizmet ağının etkin biçimde geliştirildiği ve dağıtım kurallarının tüketici tercihlerini etkileme olanağına sahip birim-

(74) ALPAR, Az s.102.

(75) a.g.k., s.103.

lerce paylaşılmış olduğu pazarlardır." (76) Yeni yeni sınıai ürün ihracına başlayan AGÜ'in sınırlı pazarlama olanaklarıyla, sonradan bu pazarlara girebilmesi güçtür. Bunun yanısıra, gelişmiş ülkelerin, AGÜ'in ürünlerine karşı kısıtlayıcı, "yeni korumacılık" olarak adlandırılan tedbirler uygulamaları, AGÜ'in karşısındaki en önemli sorunlardan bir diğeridir.

Uluslararası sermaye ve uluslararası yatırım politikalarından doğan sakıncalar: Sınıai mal ihraç eden ülkelerde büyük önem kazanan ÇUŞ, az gelişmiş ülkelerden kaynak aktarımı yaparak, daha önce açıklandığı biçimde olumsuz etkilerle, ekonomiye beklenen katkıları sağlayamayacaklardır(77).

Ihracata yönelik sanayileşmenin karşısında en önemli sorun, pazarlama olanaklarının sınırlılığı olduğundan, bu alanda etkin çalışmalar yapılması gerekir. Dış rekabet koşullarında ayakta kalabilmek için maliyetlerin düşük ve kalitenin yüksek olması sağlanmalıdır. Zaman içerisinde ÇUŞ'e ekonominin bağımlı kılınması, ihraç ürünlerinin tamamen ÇUŞ ürünlerinden oluşması, önceki bölümde açıklandığı üzere ekonomiye olumsuz katkıları yanında ülkeden kaynak aktarımına neden olacaktır. ÇUŞ'den çok, ulusal sanayinin kurulması sağlanarak, bu sanayide üretilen mallar ihraç edilmelidir.

(76) BERKSOY, s.195.

(77) ALPAR, Çok ..., s.86.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA ULUSLARARASI TİCARET

1. DÜNYA EKONOMİSİNİN GENEL GÖRÜNÜMÜ

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda bütün ülkelerde uzun dönemli refah yaşanmış, bu dönemde büyüme hızı ve uluslararası ticarete önemli artışlar gözlenmiştir. Kambyo kurlarının görece istikrarı, ılımlı iç fiyat artışları, düşük faiz oranları bu dönemin ekonomik özellikleridir. Dünya Bankası ve ABD'nin Marshall Yardımı, savaşta yıkılan ve yeni gelişen ülkelerin kalkınmaları için finansal yönden devletten devlete yapılan resmi nitelikli yardımlar, dünya ekonomisinin refah dönemi yaşamasında etkin roller oynamıştır.

Yatırımların artışına bağlı olarak 1955-1970 döneminde yaklaşık % 5 büyüme hızı kazanmıştır tüm dünya ülkeleri. Bu uzun dönemli refahın yaşanmasında, uluslararası

TABLO 2

GSMH VE KİŞİ BAŞINA GSMH ARTIŞ HIZLARI (1955-1980)

Ü l k e G r u p l a r ı	Kişi Başına GSMH Artış			
	Hızı %	Hızı %	Hızı %	Hızı %
	1955- 1970	1970- 1980	1955- 1970	1970- 1980
Bütün Gelişmekte Olan Ülkeler	5.4	5.3	3.1	3.1
Düşük Gelirliler	3.7	4.5	1.6	2.4
Orta Gelirliler	6.0	5.6	3.5	3.1
Sınai Ürün İhracatçısı Ülkeler	6.1	5.6	3.9	3.6
Petrol İthalatçısı Diğer Ülkeler	5.9	5.3	3.2	2.6
Petrol İhracatçısı Ülkeler	6.0	5.7	3.4	2.9
Yüksek Gelirli Petrol İhracatçısı Ülkeler	8.6	6.3	4.7	1.3
Gelişmiş Ülkeler	4.7	3.2	3.6	2.4
Sosyalist Ülkeler	7.3	3.9	5.8	2.8
Dünya	5.1	3.8	3.1	1.9

Kaynak: World Bank. World Development Report (1982)

sistemlerin etkileri büyük olmuştur. Bretton Woods Anlaşması'nda sabit kur sisteminin kabulü, Uluslararası Para Fonu (IMF) nun konjonktürel dış ticaret tıkanmalarını giderici, dünya ticaretinin aksamalarını önleyici nitelikte önlemler getirmesi, Genel Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması

(GATT) nın korumacılığı azaltıcı yöndeki katkıları dünya ticaretini genişletici rol oynamıştır.

TABLO 3

DÜNYA TİCARETİ YILLIK ORTALAMA ARTIŞ HIZI (%)

	1950- 1955	1955- 1960	1960- 1965	1965- 1970	1970- 1973	1973- 1978
İhracat (fob)	9.1	6.4	7.8	10.9	22.4	17.4
İthalat (cif)	9.0	6.4	7.8	10.7	21.7	17.7

Kaynak: UNCTAD (1979)'dan aktaran Taner BERKSOY, Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Dönük Sanayileşme, İstanbul, 1982 s.22.

1950'li yılların ilk yarısında % 9.1 oranında dünya ihracatı, % 9 oranında ise dünya ithalatı artış gösterirken, 1955-1960 yılları arasında, Kore Savaşı'nın yarattığı yüksek konjonktürün arkasından Vietnam Savaşının yarattığı ekonomik kriz ve AGÜ'lerde başlayan, ithal ikamesine yönelik sanayileşme politikaları nedeniyle korumacılık eğilimlerine bağlı olarak dünya ticaretinin artış hızı düşüş göstermiştir.

1955-1970 döneminde dünya ekonomisi hızla gelişerek ortalama GSMH artış oranı % 5.1'lere varmış, buna bağlı olarak dünya ticareti hızlı artış göstermiştir. 1970'li yılların başında dünya ekonomisindeki büyüme hızının % 3.8'e düşmesine, 1973

yılı sonundaki petrol fiyatlarının olağanüstü artışı neden olmuştur. Bu; ülkelerin satınalma gücünün büyük bir kısmının petrol ithalatına harcanmasını getirmiştir. Petrol ihracatçısı ülkelerin petrol gelirlerini piyasaya geri çevirmeyip bankalarda stok etmeleri ya da altına yatırmaları, dünya ticaret hacmini daraltmıştır. Ticaret hacminin daralması, reel gelir kayıplarına neden olmuş, dünya GSMH artış hızı düşmüş, dünya ekonomisi petrol bunalımının yarattığı büyük bir durgunluğa girmiştir. Aynı zamanda fiyat artışlarının da sürdüğü bu gelişmeye ise, "enflasyon içinde durgunluk" anlamında "stagflasyon" adı verilmiştir(78).

AGÜ'in döviz darboğazına girmeleri sonucu ithal ettikleri petrol için döviz bulamaz duruma geldikleri bu dönemde, uluslararası banka sistemi petrol ihracatçısı ülkelerin kendilerine yatırdıkları dolarları, özellikle dışa açık büyümeyi benimseyen AGÜ'lere kısa ve orta vadeli krediler biçiminde artardılar. Bunun sonucu, kısa sürelide olsa ekonomik büyüme ve dünya ticareti canlandı. Kısa süreli canlanmadan bir süre sonra AGÜ, aldıkları borçları ödeyemez duruma geldiler. Petrol fiyatları yeniden artışa geçti, faiz hadleri yükseldi, dünya bunalımı yoğunlaştı. Bütün ülkelerde büyüme hızı düştü. Bunalım nedeniyle gelişmiş ülkelerde korumacılık önlemlerinin artışı dünya ticaretini daha da "Keynezyen müda-

(78) KAZGAN, s.27.

haleci yaklaşım" yerine, serbest piyasayı savunun "Friedman'cı Yaklaşım" hakim olmaya başladığından, uluslararası ekonomi de bu doğrultuda biçimlendi. AGÜ'de "ihracata yönelik sanayileşme" modeli benimsenmeye başlandı.

2. AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE ULUSLARARASI TİCARET

2.1. GENEL OLARAK

2. Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik konjonktürden AGÜ'de etkilenmiş, bu dönemde yaşanan refahtan paylarını almışlardır. Düşük gelirli gelişmekte olan ülkelerin dışındaki tüm gelişmekte olan ülkelerin 1955-1970 döneminde GSMH ortalama artış hızları gelişmiş ülkelerinkinden yüksektir. (Tablo 2) Gelişmiş ülkeler massademedikleri iç tasarruf fazlasını uzun vadeli, düşük faizli krediler biçiminde uluslararası sistem aracılığıyla az gelişmiş ülkelere aktardıklarından bu ülkelerde yatırım olanakları genişlemiştir(79). Uzun vadeli krediler ve sanayileşme çabaları AGÜ'in 1950'li yıllarda ithalat kaleminin ihracata göre daha fazla artış göstermesine neden olmuştur.

(79) KAZGAN, s.25.

TABLO 4

ÜLKE GRUPLARINA GÖRE ULUSLARARASI TİCARETİN YILLIK ORTALAMA
ARTIŞ HIZI (%)

Ülke Grupları	Yıllar	1950- 1955	1955- 1960	1960- 1965	1965- 1970	1970- 1973	1973- 1978
Gelişmiş ülkeler							
	İhracat	10.4	7.2	8.5	11.8	22.0	16.2
	İthalat	9.3	6.4	9.0	11.6	21.2	20.7
Az gelişmiş ülkeler							
	İhracat	5.1	2.8	5.9	8.8	25.5	21.5
	İthalat	7.0	4.7	4.6	8.3	20.8	24.0
Sosyalist ülkeler							
	İhracat	13.9	9.8	7.6	9.0	22.8	16.7
	İthalat	12.9	11.7	7.4	8.6	21.7	16.2

Kaynak: UNCTAD (1979)'dan aktaran Taner BERKSOY, Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Dönük Sanayileşme, İstanbul, 1982 s.25.

1950'li yılların ikinci yarısında, ilk yarısına oranla, dünya ticaretine bağlı olarak AGÜ'de dış ticaret hacminin artış oranı düşmüş, ancak ithalatın ihracattan fazla olma eğilimi devam etmiştir. İhracat 1950'lerin ilk yarısına göre yaklaşık % 50 oranda düşüş gösterirken, ithalattaki düşüş aynı oranda olmamıştır. 1950'lerin ikinci yarısındaki kısa süreli durgunluk aşıldıktan sonra AGÜ'in ihracatı

% 100'den fazla artarak % 5.9'a ulaşmıştır. (Tablo 9) İthalatta artış olmamış ve ilk kez bu dönemde ihracat artış hızları, ithalat artış hızının üstüne çıkmıştır. 1960-1973 yılları arası dünya ekonomisinin sürekli gelişme gösteren bir dönemi olup, AGÜ'nün dış ticaretinde de bu dönemde hızlı artışlar kaydedilmiştir. 1950'li yılların başında sınai ürün ihracına başlayan bazı AGÜ dünyanın bu ekonomik konjonktüründen daha fazla yararlanmış, uluslararası sistemle bütünleşerek büyüme hızlarını giderek artırmışlardır.

TABLO 5

GELİŞMİŞ VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN DÜNYA İHRACATINDA PAYLARI(%)

	1955	1965	1970	1980
Bütün gelişmekte olan ülkeler	27.3	20.2	18.4	21.4
Düşük gelirliler	5.6	3.4	2.5	1.9
Orta gelirliler	21.7	16.8	19.5	19.5
Sınai ürün ihracatçısı ülkel.	6.8	5.7	6.2	8.0
Diğer petrol ithalatçısı ülk.	6.9	4.1	4.3	3.9
Diğer petrol ihracatçısı ülk.	8.0	7.0	5.4	7.6
Yüksek gelirli petrol ihra. ülk.	2.1	2.5	2.4	10.2
Sosyalist ekonomiler	8.5	10.9	10.1	7.9
Gelişmiş ekonomiler	62.1	66.5	69.0	60.5
D ü n y a	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: World Bank. World Development Report (1982)

Düşük gelirli gelişmekte olan ülkelerin dünya ihracatı içindeki payı sürekli düşüş göstermiştir. Bunun yanısıra sanai ürün ihracatçısı gelişmekte olan ülkelerin, 1950'lerin ikinci yarısında görülen düşüştten sonra dünya ihracatı içindeki payı giderek artan oranda yükselmiştir. 1970'lerden sonra gelişmiş ve sosyalist ülkelerin dünya ihracatındaki payı düşerken, petrol ihracatçısı ve bütün gelişmekte olan ülkelerin payı artmıştır. Ancak bunlar içinde de petrol ithalatçısı ve düşük gelirli gelişmekte olan ülkelerin payı azalmıştır.

TABLO 6

GELİŞMİŞ VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN DÜNYA İTHALATINDAKİ PAYLARI
(DÖNEM ORTALAMASI %)

	1950- 1955	1955- 1960	1960- 1965	1965- 1970	1970- 1973	1973- 1978
Gelişmiş ülkeler	65.3	65.8	67.8	71.0	72.5	69.3
Tüm AGÜ	26.0	23.4	20.4	18.0	16.8	20.4
Petrol ihracatçısı	4.3	4.8	3.8	3.4	3.6	6.4
Sanai ürün ihracatçısı	6.7	5.3	4.3	4.1	4.5	4.9
Diğer AGÜ	15.0	13.3	12.3	10.5	8.7	9.1

Kaynak: UNCTAD (1979) dan aktaran Taner BERKSOY, Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Dönük Sanayileşme, İstanbul, 1982, s.35.

İthalatın gelişmesi de ihracata benzer biçimde olmuştur. Gelişmiş ülkelerin 1973'lere kadar künya ithalatında payları artmış, 1970'lerden sonra düşüşe geçmiştir. AGÜ'in ithalatı 1970'li yıllara kadar giderek düşerken 1973'ten sonra % 16.8'den % 20.4'e yükselmiştir. Petrol ihracatçısı, sinai ürün ihracatçısı ve diğer AGÜ'de artış oranları farklı olmasına rağmen tümündeki eğilim, ithalatın artışı yönündedir. AGÜ'de ithalatın 1973 döneminden önce düşme eğilimi göstermesinin nedeni, bu yıllara kadar ithal ikamesine yönelik modellerin benimsenmesine bağlanabilir.

TABLO 7

İHRACATIN KAYNAK VE YÖNÜNE GÖRE DAĞILIMI (%)

	Gelişmiş Ülkeler		Sosyalist Ülkeler		Yüksek Gelirli Petrol İhracatçısı Ülkeler		Gelişmekte Olan Ülkeler	
	1960-1982		1960-1982		1960-1982		1960-1982	
Düşük gelirli ekon.	51	52	21	5	1	4	27	39
Orta gelirli ekon.	68	65	7	4	(.)	3	25	28
Petrol ihracatç.	68	70	4	1	(.)	2	28	27
Petrol ithalatç.	68	61	9	6	(.)	5	23	28
Yüksek gelirli petrol ihracatçısı	83	56	(.)	1	0	11	17	35
Gelişmiş ülkeler	67	66	3	3	(.)	4	30	27
Sosyalist ülkeler	19	..	59	..	(.)	..	22	..

Kaynak: World Bank. World Development Report (1984).

Gelişmiş ülkeler, dünyanın en büyük ihracat pazarı görünümündedirler. Tablo 7'da görüldüğü gibi, gerek AGÜ'in gerek gelişmiş ülkelerin ihracat pazarları gelişmiş ülkelerdir. Ancak 1982 yılında gelişmiş ülkelere yapılan ihracat, 1960 yılına ait verilere göre düşüş göstermiştir. Buna neden olarak, gelişmiş ülkelerin son yıllarda uyguladığı "yeni korumacılık" olarak adlandırılan önlemler gösterilebilir. AGÜ'in AGÜ'le ihracatı da artma eğilimindedir.

TABLO 8

DÜNYA İTHALAT AĞI

DÖNEM	Yönü Kökeni	Gelişmiş Ülke		Sosyalist Ülke		OPEC		AGÜ	
		% Dünya	% Kendi	% Dünya	% Kendi	% Dünya	% Kendi	% Dünya	% Kendi
1969-	Gelişmiş ülke	55.3	77.6	2.6	3.6	5.1	7.2	8.2	11.6
	Sosyalist ülke	2.9	28.7	6.4	62.0	0.1	1.4	0.8	7.8
1973	OPEC	2.7	81.5	0.2	6.6	0.04	1.5	0.3	10.4
	AGÜ	10.4	69.1	1.3	8.6	1.2	8.1	2.1	14.2
1974-	Gelişmiş ülke	47.0	69.0	2.7	3.9	10.4	15.3	8.0	11.7
	Sosyalist ülke	3.4	35.6	5.1	53.5	0.2	2.4	0.8	8.4
1977	OPEC	5.2	83.1	0.3	5.0	0.08	1.3	0.6	10.5
	AGÜ	9.9	61.2	1.2	7.4	2.8	17.3	2.2	14.0

Kaynak: UNCTAD (1979) dan aktaran Taner BERKSOY, Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Dönük Sanayileşme, İstanbul, 1982, s.40.

Gelişmiş ülkeler ihracat pazarı olduğu kadar bütün ülkelerin ithalat pazarını da oluşturmaktadır. Ancak, 1973 yılından sonra gelişmiş ülkelerin ithalat pazarı olma niteliği giderek düşme eğilimi gösterirken OPEC ülkelerinin önemi giderek artmaktadır.

2.2. AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN SANAYİ ÜRÜNLERİ İHRACATI

2. Dünya savaşı sonrasında bazı AGÜ ithal ikamesi ile sanayileşme modelini benimseyerek sınai üretime geçmişlerdir.

TABLO 9

GELİŞMİŞ VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE İHRACATIN ARTIŞ HIZI (%)

Ülke Grupları	1955-60	1960-65	1965-70	1970-73	1973-78
Gelişmiş ülkeler					
Toplam ihracat	7.2	8.5	11.8	22.0	16.2
Sınai ihracat	8.2	9.7	13.2	21.4	16.5
Az gelişmiş ülkeler					
Toplam ihracat	2.8	5.9	8.8	25.5	21.5
Sınai ihracat	6.3	11.6	17.9	27.3	19.6

Kaynak: UNCTAD (1972), UN (1975), UN (1978)'den aktaran
Taner BERKSOY, Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Dönük Sanayileşme, İstanbul, 1982, s.54.

1970'li yıllardan sonra ise sınıai ürün ihracına yönelmişlerdir. 1960'lı yılların ilk yarısında AGÜ'lerin toplam ihracatı içinde sınıai ürün ihracatının payı % 10'ların altında iken 1970'lerden sonra bu oran 21.5'e ulaşmıştır(80).

1960'lara kadar gelişmiş ülkelerin toplam ihracatı ve sınıai ürün ihracatı hızlı bir artış göstermiştir. AGÜ'in

TABLO 10

GELİŞMİŞ VE AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN
İHRACATININ YAPISI (%)

	Yakıt ve ma	Diğer ilkel ürünler	Tekstil ve giyim	Taşıt araçları ve makina	Diğer Sınıai ürünler
	1960-81	1960-81	1960-81	1960-81	1960-81
Düşük gelirli gelişmekte olan ülkeler	9-19	70-31	15-21	(.)- 4	6-25
Orta gelirli gelişmekte olan ülkeler	30-33	59-24	3-10	1 -11	7-22
Petrol ihracatçısı ülkeler	48-80	48-13	1- 2	(.)-3	3- 2
Petrol ithalatçısı ülkeler	15-13	68-28	5-14	2-14	10-31
Yüksek gelirli petrol ihracatçısı ülkeler	.. 98	.. (.)	.. (.)	..-1	..- 1
Gelişmiş ülkeler	11-12	23-15	7- 4	29-37	30-32
Sosyalist ülkeler	18-..	33-..	3-..	34-..	21-..

Kaynak: World Bank. World Development Report(1984)

toplam ihracat artış hızı 1970'lere kadar gelişmiş ülkelerin altında, 1960'lardan sonra sınıai ürün ihracat artış hızı, gelişmiş ülkelerin sınıai ürün ihracat artış hızının üstünde gelişim göstermiştir. Hızlı gelişmeye rağmen dünya sınıai ürün ihracı içindeki payı 1977'lerde ancak % 8,2 ye ulaşabilmiştir(81).

AGÜ'in zaman içerisinde petrol dışındaki hammadde ihracatlarının toplam ihracat içindeki payı azalırken, sınıai nitelikli malların ihracatı 1960 yılına oranla 1981'lerde sürekli ve hızlı bir artış göstermiştir. Gelişmiş ülkelerde, tekstil ve giyimde gerileme sözkonusu iken diğer sınıai ürün ihracında yavaş bir artış görülmüştür.

1960'lı yıllardan sonra AGÜ sınıai ürün ihracındaki bu atılım, bütün AGÜ'in aynı ölçüde katıldıkları bir olgu değildir. Son yıllarda görülen bu sıçrama, sayıları çok sınırlı olan ülkeler tarafından gerçekleştirilmiş ve yaygınlık göstermiştir. 1976 yılında AGÜ'lerin toplam sınıai ürün ihracının % 80'i dokuz AGÜ (sırasıyla Taiwan, G. Kore, Hong Kong, Yugoslavya, Brezilya, Meksika, Hindistan, Singapur, Yunanistan) tarafından yapılmıştır(82).

(81) BERKSOY, s.55.

(82) Şevket PAMUK, Dünya Ekonomisi ve Güncel Ekonomik Sorunlar Ders Notları, Yayınlanmamış ders notları. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1979, s.19.

TABLO 11

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDEN SANAYİ ÜRÜNLERİ İHRACININ BÖLGESEL DAĞILIMI (1965-1976)

B	Ö	1	g	e	1965 İhracatı Milyar Dolar	1976 İhracatı Milyar Dolar	Sabit Fiyat- larla Yıllık Büyüme Hızı 1965-1976	1976 Sanayi İhra- catı/Toplam İhracat	1976 Sanayi İhra- catı/Sanayi Üretimi
Doğu Asya		1.75	38		26.3	60	% 20.9	% 49	% 30
Latin Amerika		0.63	14		7.5	17	% 21.1	% 15	% 4
Türkiye + Yugoslavya		1.05	14		3.7	8	% 10.7	% 51	% 8
Güney Asya		1.00	22		3.3	8	% 12.4	% 50	% 10
Orta Doğu-K. Afrika		0.33	7		2.1	5	% 15.0	% 4	% 6
Orta, Güney Afrika		0.25	5		0.9	5	% 4.9	% 4	% 5
T O P L A M		4.59	100		43.8	100	% 16.3	% 21.5	% 10

Bazı bölgeler içinde önemli ihracatçı AGÜ'ler:

Doğu Asya : Taiwan, G. Kore, Hong Kong, Singapur, Malezya, Filipinler
 Latin Amerika: Brezilya, Meksika, Arjantin, Kolombiya
 Güney Asya : Hindistan, Pakistan, Banglades

Kaynak: Şevket PAMUK, Dünya Ekonomisi ve Güncel Ekonomik Sorunlar Ders Notları,
 Yayınlanmamış Ders Notları, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1979, s.22

Sınai mal ihracında önde gelen ve "yeni sanayileşen ülkeler" adı verilen altı ülkenin en büyük ihracat pazarı gelişmiş ülkelerdir. En önemli ithalat pazarını da yine gelişmiş ülkeler oluşturmaktadır. Tablo 12 altı önemli sınai mal ihracatçısı ülkenin gelişmiş ülkelere (Yedi büyükler: ABD, Kanada, Japonya, Batı Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya) yaptığı ihracatı, ithalatı ve ticaret dengesini göstermektedir.

AGÜ'in ihraç ettiği sınai ürünlerin bileşiminde ise en önemli yeri tekstil ve giyim eşyası, deri mamulleri, elektrikli malzemeler oluşturmaktadır. Ancak süreç içerisinde ihraç edilen sınai ürünler çeşitlenmektedir. En hızlı artış gösteren ürünler elektrikli makina, alet, ses kayıt cihazları gibi ürünlerdir(83). AGÜ'in ihraç ettikleri sınai ürünlerin ortak özelliği, daha çok emek yoğun ürünler olmasıdır. AGÜ'de emeğin bol ve ucuz olması, emek yoğun ürünlerin maliyetlerinin düşük olmasını sağlamaktadır. Ucuz emeğin bol olduğu Doğu Asya Ülkeleri, bu gün sınai ürün ihracında önde gelen ülkelerdir. Bol ve ucuz emek, ÇUŞ için çok cazip bir olgu olduğundan, bu ülkeler ÇUŞ'in yatırım alanları olmuş, serbest üretim bölgeleri uygulaması çerçevesinde teknoloji ve emek yoğun malların, emek yoğun aşamalarının bu bölgelere taşınmalarına neden olmuştur.

(83) BERKSOY, s.68-70.

TABLO 12

"YENİ SANAYİLEŞEN ÜLKELERİN", "YEDİ BÜYÜKLERE" DIŞ TİCARETİ

	M	1	1	Y	0	D	0	1	1	1	1	1
	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983		
Yeni sanayileşen ülkeler												
İhracat	0.3	18.4	24.4	29.4	37.6	48.2	57.8	64.8	67.4	71.5		
İthalat	9.3	28.0	29.6	32.6	44.4	65.7	69.2	74.2	64.3	63.1		
Ticaret Dengesi	-9.0	-9.6	-5.2	-3.2	-6.8	-7.5	-11.4	-9.4	3.1	8.4		
Brezilya												
İhracat	0.2	4.2	4.5	5.8	6.4	7.9	9.4	10.2	10.5	10.7		
İthalat	1.7	6.6	6.1	5.6	6.9	7.7	9.4	8.2	7.1	6.7		
Ticaret Dengesi	-1.5	-2.4	-1.6	0.2	-0.5	0.2	---	2.0	3.4	4.0		
Taiwan												
İhracat	---	3.3	4.8	5.7	8.2	10.2	11.5	12.9	13.4	16.3		
İthalat	1.3	3.9	4.6	4.9	6.7	8.7	10.6	10.8	10.1	11.2		
Ticaret Dengesi	-1.3	-0.6	0.4	0.8	1.5	1.5	0.9	2.1	3.3	5.1		
Hong-Kong												
İhracat	0.1	3.1	4.5	4.9	6.3	7.9	9.3	9.8	9.6	9.4		
İthalat	1.5	2.9	3.8	4.7	6.4	7.9	9.9	10.5	9.9	10.5		
Ticaret Dengesi	-1.4	0.2	0.7	0.2	-0.1	---	-0.6	-0.7	-0.3	-1.1		
Meksika												
İhracat	0.1	3.3	3.9	5.1	6.5	9.2	13.9	16.4	18.3	19.7		
İthalat	2.3	6.8	6.5	6.3	8.9	12.5	19.1	23.2	15.5	11.4		
Ticaret Dengesi	-2.2	-3.5	-2.6	-1.2	-2.4	-3.3	-5.2	-6.8	2.8	8.3		
Singapur												
İhracat	---	1.3	1.7	2.0	2.5	3.9	4.6	5.0	5.0	4.5		
İthalat	0.9	3.2	3.3	3.8	5.0	6.6	9.0	9.5	9.9	10.0		
Ticaret Dengesi	-0.9	-1.9	-1.6	-1.8	-2.5	-2.7	-4.4	-4.5	-4.9	-5.5		
G. Kore												
İhracat	---	3.2	5.0	5.9	7.7	9.1	9.1	10.5	10.6	10.9		
İthalat	1.6	4.6	5.5	7.3	10.3	12.3	11.2	12.0	11.8	13.3		
Ticaret Dengesi	-1.6	-1.4	-0.5	-1.4	-2.8	-3.2	-2.1	-1.5	-1.2	-2.4		

Kaynak: CIA, Handbook of Economic Statistics: 1984, s.92.

ÇUŞ, emek yoğun aşamaları bu ülkelerde tamamlayıp ihraç ettiklerinden, AGÜ'nin sınai ürün ihracı büyük boyutlara varmaktadır. Aşağıdaki tablo, AGÜ'in toplam sınai ihracatı içindeki ÇUŞ'in ihracatının, (kesin olarak belirlemenin güçlüğü nedeniyle) sayısal tahminini miktarını göstermektedir.

TABLO 13

ÜRETİCİ ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN BAZI AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERİN
SINAI ÜRÜN İHRACATINDA PAYI (%)

Ülkeler	Tahmin Yılı	ÇUŞ Payı
Hong-Kong	1972	% 10
Taiwan	1971	en az % 20
Güney Kore	1971	en az % 15
Hindistan	1970	Yaklaşık % 5
Singapur	1970	Yaklaşık % 70
Brezilya	1969	% 43
Meksika	1970	% 25-30
Arjantin	1969	en az % 30
Pakistan	1972	% 5-10
Kolombiya	1970	% 30'dan fazla

Kaynak: NAYYAR (1978)'den aktaran Taner BERKSOY, Az Gelişmiş Ülkelerde İhracata Dönük Sanayileşme, İstanbul, 1982, s.208.

AGÜ'in sınıai ürün ihracında önemli payı olan ÇUŞ, bu ülkelere, emek yoğun malları ihracına yönelik yatırımlar yapmak, AGÜ'in mallarının pazarlanmasını üstlenmek yada, AGÜ'in iç pazarına girmek için gelmektedirler.

2.2.1. Sanayi Ürünü İhracında Önde Gelen Az Gelişmiş Ülkelerin Yapısal Özellikleri

Sanayi ürünü ihracatında AGÜ içinde en fazla paya sahip olan ülkeleri yapısal farklılıkları nedeniyle iki grupta toplayabiliriz(84).

TABLO 14

ÜCRET FARKLILIKLARI (1970'Lİ YILLAR)

(ABD = 100)

<u>Meksika</u> : İmalat Sanayii: 26	Hong-Kong: Tekstil: 6-13
Elektronik Tüketim Malları : 23	Elektronik T.M.: 8
Tekstil: 23	Büro Makinal.: 10
Büro Makinaları: 15	Singapur : Tekstil: 6-13
	Büro Makinal.: 9
<u>Panama</u> : İmalat: 24	G. Kore : Tekstil: 5
<u>Honduras</u> : Tekstil: 20	İmalat: 8
<u>Trinidad</u> : Tekstil: 16	Elektronik T.M.: 10
<u>KostaRika</u> : Tekstil: 15	Büro Makinaları: 10
<u>Brezilya</u> : İmalat: 14	Taiwan: Elektronik T.M.: 5
	Tekstil: 5-13
	Büro Makinaları: 10

Kaynak: Korkut BORATAV, "Kalkınma İktisadı Ders Notları"
A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1979, s.24.

(84) PAMUK, Dünya..., s.22.

Doğu Asya Ülkeleri olan Hong-Kong, Taiwan, G. Kore ve Singapur: Nüfus ve yüzölçümleri küçük ülkelerdir. İthal ikamesinin ilk aşamalarında iç pazarın yeterli olmaması nedeniyle zorunlu olarak ihracata yönelmişlerdir. Emek yoğun sanayi dallarında uzmanlaşan bu ülkelerin, uluslararası alanda rekabet edebilmeleri, ücret düzeylerinin düşük tutulmasıyla mümkün olabilmektedir. Uzmanlaştıkları dallarda diğer AGÜ'lerden rekabet gelmemesi bu ülkelerin uzmanlaştıkları dalda ihracatlarının artmasına neden olmuştur.

TABLO 15

GÜNEY KORE'DE ON STRATEJİK MADDENİN İHRACATI (MİLYON \$)

	1975	%	1976	%	1977	%
Elektrik Dışı Makina	780	1.4	156.1	1.9	232.2	2.2
Demir Çelik	292.7	5.4	414.3	5.1	573.0	5.4
Gemi	148.5	2.7	313.0	3.8	280.0	2.6
Elektronik Aletler	581.9	10.7	1.036.9	12.8	1.107.6	10.5
Metal Ürünler	83.7	1.5	158.9	1.9	240.9	2.2
Sentetik Zambklar	223.4	4.1	286.5	3.5	340.0	3.2
Tekstil ve Giyim	1.731.0	31.9	2.651.7	32.7	3.124.7	29.8
Kontrplak	228.2	4.2	347.6	4.3	406.7	3.8
Ayakkabı	200.1	3.7	417.4	5.1	515.3	4.9
Sanat Eserleri, Peruk ve oyuncak	185.0	3.4	272.4	3.6	377.6	3.6
Genel İhracat	5.427.4	100.0	8.114.9	100.0	10.474.2	100.0

Kaynak: In Joo Im, "Kore Deneyimi" SANAYİ ÜRÜNLERİ DIŞSATIMININ GELİŞTİRİLMESİ SEMİNERİ, Ankara, 1978, s.201.

Bu grupta yer alan ülkelerin sanayi üretimlerinin üçte biri (% 30) ihraç edilmekte, toplam ihracatları içinde sanayi ürünlerin payı % 49'u bulmaktadır. (Tablo 11)

Tablo 15, Güney Asya Ülkelerinin sanayi ürün ihracatçılarından biri olan Güney Kore'nin önemli ihracat ürünlerini ve toplam sanayi ihracattaki paylarını göstermektedir.

Brezilya, Meksika gibi büyük nüfuslu ülkeler: Sanayi ürünleri ihracında belirli bir düzeye gelmiş olan bu ülkeler ikinci grubu oluşturmaktadır. Diğer AGÜ'e göre kişi başına gelir daha yüksektir. İthal ikamesinin gerektirdiği korumacı politikaları uzun süre devam ettirmişlerdir. Kendi iç pazarları büyük olduğundan, sanayileşmelerini iç pazara yönelik kurmuşlar ve son zamanlarda sanayi ürünleri ihracına yönelmişlerdir. Bu ülkeler sanayi üretimlerinin küçük bir kısmını (% 4) ihraç etmelerine rağmen, AGÜ'in sanayi ürün ihracatı içinde % 17'lik bir paya sahiptirler. (Tablo 11) Geniş iç pazar nedeniyle düşük ücret zorunlu koşul olmamakla birlikte uluslararası pazarda rekabete girebilmek için ücret düzeylerinin yükselmesine olanak verilmemesi yoluna gidilmektedir. 1. grup ülkelere göre ücret düzeyleri daha yüksek olan bu ülkeler, ileri teknoloji sanayi ürünlerinde, özellikle makineler, kimya ürünleri, demir-çelik gibi standartlaşmış ara mallar ve otomotiv sanayiinde uzmanlaşmışlardır.

2.2.2. Az Gelişmiş Ülkelerde Sanayi Ürünü İhracatı Sorunları

1974'den bu yana gelişmiş ülkeler emek yoğun (özellikle tekstil) ve diğer bazı sanayi dallarında (otomotiv-demir çelik) ülkelerindeki bu sanayileri korumak için bazı himayeci önlemler almaya başlamışlardır. Bunda, dünya ekonomisinin petrol fiyatlarının artışıyla başlayan büyük bunalımı önemli neden olmuştur. Buhranın derinleşmesi ile 1974'ten sonra ABD ve Batı Avrupa Ülkeleri belirli sanayi dallarını Japonya ve AGÜ'in rekabetinden korumak için himayeci önlemler aldığından, özellikle tekstil, demir-çelik ihraç eden ülkelerin sanayileri bundan olumsuz etkilenirken, ÇUŞ denetiminde olan aynı türdeki sanayi dalları ise himayeci önlemlerden fazla etkilenmemişlerdir.

GATT çerçevesinde alınan kararlar, gümrük ve koruma duvarlarına karşı tedbirler getirilse, her ülkeye bazı açık noktalar bırakmıştır. Eğer ithalatı iç sanayii ciddi biçimde etkilerse, yeterli bir süre himayeciliğe izin vermiştir. Bunun yanında gelişmiş ülkeler gümrük dışında aldıkları kararlarla da ithalatlarını kısıtlamaktadırlar. Bunlar, belirli sanayi ürünleri için ithal kotaları saptanması, ithal malı ürünlerin fiyatlarının iç üretim fiyatlarına göre saptanan taban fiyatların altına düşmesinin engellenmesi, bazı mallarda kalite standartlarının yükseltilmesi,

yerli sanayilere sübvansiyon sağlanması gibi yöntemler olarak sıralanabilir.

Gelişmiş ülkelerin bu himayecilik eğilimleri, AGÜ'in sınıai malları, henüz gelişmiş ülke pazarlarına yeni girdiğinde, yani çok erken aşamalarda başlamıştır. Himayecilik uygulamaları çevre kirletici belirli emek yoğun mallara uygulanmamakta, belirli teknolojik üstünlüğe sahip ürünlerin ihracında ise himayecilik önlemlerine gelişmiş ülkelerce karşı çıkılmaktadır.

AGÜ'in gelişmiş ülkelere artan dış borçlarını ödeyebilmek için döviz gelinine ihtiyaçları vardır. Bu ise ihracatlarının artışı ile sağlanacaktır. Yine AGÜ'lerin ihracat gelirinin artması, ithalatlarının da artmasını getirecek, bu ise gelişmiş ülke ihracatının artışı demek olacaktır. Himayecilik, gelişmiş ülkelerin dünya ticaretini daraltacak ve buna bağlı olarak dünya ekonomisini geriletecek uygulamalardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

24 OCAK KARARLARI İLE DÜZENLENEN İHRACAT POLİTİKASI VE SONUÇLARI

1. 24 OCAK KARARLARININ ALINMASINI GEREKTİREN EKONOMİK ORTAM

Petrol fiyatlarının yeniden yükselmeye başlaması, faiz hadlerinin artışı, dünya ticaretinin daralması, işsizlik ve enflasyonun tırmanışıyla birlikte 1970'li yılların sonlarında dünya bunalımı şiddetlendi. Dünya konjonktürüne bağlı olarak Türkiye'de de bunalım ağır biçimde yaşanmaya başlandı.

1970'li yılların ikinci yarısına gelinceye kadar Türkiye'nin ekonomik büyümesi istikrarlı biçimde gerçekleşmiştir. 1950-1962 yılları arasında % 6.3, I. plan döneminde % 6.4, II. plan döneminde % 6.7, III. plan döneminde % 7.2 oranında GSYİH artışı sağlanmıştır. Her üç plan

döneminde de büyüme hızı öngörülen büyüme hızlarına yakın gerçekleşmiştir. Tüm sektörlerdeki, özellikle sanayi kesimindeki büyük oranlı düşüş nedeniyle GSYİH artış hızları 1978 yılında % 3,6'ya, 1979 yılında ise % 0,5'e inmiştir. Tablo 16'dan da izlendiği gibi, III. plan döneminden sonra ekonominin büyüme hızı giderek gerilemiştir.

TABLO 16

TÜRKİYE'DE BÜYÜME HIZLARI

	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYİH
1950-1962	5.2	8.1	7.4	6.3
I. Plan (1963-1967)	3.2	11.1	7.0	6.4
II. Plan (1968-1972)	3.3	8.3	8.3	6.7
III. Plan (1973-1977)	3.3	9.8	8.0	7.2
1978	2.4	3.7	4.1	3.6
1979	2.5	-4.0	1.5	0.5

Kaynak: DPT. Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulama Netice-leri. Kasım 1980, s.2.

Yatırımlar da, GSYİH'ya benzer biçimde düşüşler kaydetmiştir. Toplam yatırımlar, 1971 yılında önemli oranda geriledikten sonra 1972-1976 döneminde sürekli artış göstermiştir. 1971 yılında toplam yatırımlar % (-4.7) oranında gerilemiş, 1972 yılında % 10.0 oranında hızlı bir artış

TABLO 17

SABİT SERMAYE YATIRIMLARI

(1976 fiyatlarıyla Milyon TL)

Yıllar	Kamu	Özel	Toplam	Toplam Yatırımlarda % Değişme	Yurt içi Tasarruflarda % Değişme	Yurt içi Tasarruflarda % Değişme
1970	39.775	34.751	74.526	8.0	71.704	9.7
1971	36.376	34.618	70.994	-4.7	69.195	-3.5
1972	39.379	38.722	78.101	10.0	77.696	12.7
1973	44.028	47.701	91.729	17.4	99.748	27.9
1974	50.166	53.622	103.788	13.9	91.924	-7.8
1975	65.046	63.471	128.517	23.8	96.629	5.1
1976	75.227	70.739	145.966	13.0	109.035	12.8
1977	85.145	70.841	155.986	6.9	109.892	0.8
1978	72.854	68.685	141.539*	-9.3	123.333*	12.2
1979	79.719	58.041	137.760*	-2.7	127.827*	3.6

*Geçici değerlerdir.

Kaynak: DPT Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulama Neticeleri, Kasım 1980, s.6

kaydetmiştir. 1975 yılında % 23.8'lik bir oranla en yüksek düzeye ulaştıktan sonra 1976 yılında % 13.6, 1977 yılında % 6.9 gibi azalan oranda artış gösterirken 1978 yılında birdenbire % (-9,3) gerilemiştir. 1979 yılında da gerileme (% -2.7) devam etmiştir. (Tablo 17) Yatırımların azalması ise üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Yatırımlarda artış sağlanamadığı sürece, buna bağlı olarak ekonomide gereken büyüme de sağlanamayacaktır. Nitekim 1978 ve 1979 yıllarındaki toplam yatırımların düşüşüne paralel olarak büyüme hızlarında % 3,6 ve % 0,5 oranında gerçekleşmiştir.

1976 yılından sonra, tüketim harcamaları da enflasyonun etkisiyle artmıştır. Toplam tüketim harcamaları 1977

TABLO 18

KİŞİ BAŞINA TÜKETİM HARCAMASINDA YILLIK ARTIK ORANLARI

(1968 Fiyatlarıyla)	(Yıllık % Artışlar)					
	1962	1967	1972	1977	1978	1979
Tüketim Çeşitleri						
Toplam Tüketim	2.6	4.4	4.1	9.3	9.3	-15.5
Özel Tüketim	2.2	4.4	3.3	12.9	12.9	-18.7
Kamu Tüketimi	5.3	4.4	8.6	8.1	-8.2	-3.8

Kaynak: Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği İktisadi Rapor (1982)

yılında % 9.3, özel tüketim harcamaları % 12.9 artarken kamu tüketim harcamaları ise % 8.1 oranında artmıştır. 1979 yılında bütün tüketim harcamalarının artış hızları (-) değerinde olmuştur. Aynı yıllarda GSYİH artış oranındaki düşüşler sonucu, tüketim harcamalarında da gerilemeler görülmüştür.

1977 yılında % 24,1 oranında olan fiyat artışları, 1978 yılından sonra sürekli % 50'lerin üzerinde seyretmeye başlamıştır. Enflasyon hızı çift rakamdan üç rakama doğru hızla ilerleyerek "dolu dizgin" gitmeye başlamıştır.

TABLO 19

FİYAT HAREKETLERİ

	(1963 = 100)					
	1977 Değişme %		1978 Değişme %		1979 Değişme %	
Yıllık Toptan						
Eşya Fiyat Endeksi	491.1	24.1	750.8	52.6	1230.7	63.9
Ankara Geçinme						
Endeksi	472.8	22.5	724.8	53.3	1174.2	62.0
İstanbul Geçinme						
Endeksi	541.3	26.0	876.3	61.9	1433.1	63.5

Kaynak: Maliye Bakanlığı Yıllık Ekonomik Rapor: 1984.

Ücretlilerin cari ve real ücret düzeyleri 1970 yıllarına kadar sürekli artış, 1970 yılından 1974 yılına kadar

sürekli düşüş göstermiş, 1975'ten sonra inişli çıkışlı artışlar kaydetmiştir. 1977 yılında memur ve sigortalıların ücretleri en yüksek düzeye ulaştıktan sonra sürekli düşüşe

TABLO 20

MEMURLARIN AYLIK ORTALAMA CARİ VE GERÇEK ÜCRETLERİNDEKİ
GELİŞMELER

Yıl	Cari Maaş (TL)	Geçinme Endeksi	Gerçek Maaş	Gerçek Maaş/ Cari Maaş
1970	1.087	100.0	1.087	100.0
1971	1.076	121.8	883	81.2
1972	1.076	140.5	766	70.4
1973	1.061	162.6	653	60.0
1974	1.355	187.7	722	66.4
1975	1.680	224.7	748	68.8
1976	1.771	260.2	681	62.6
1977	3.474	318.8	1.097	100.2
1978	5.223	488.7	1.069	98.3
1979	7.332	791.7	926	85.1
1980	9.415	1594.0	591	54.3
1981	11.298	2231.6	506	47.0

Kaynak: Halil DİRİMTEKİN, Türkiye Ekonomisi, An. Ü. i.İ.B.F. Eskişehir, 1983-1984, s.214-241.

geçmiştir. Sigortalıların ulaştığı en yüksek gerçek ücret düzeyi 1977 yılında 27.07, memurların en yüksek gerçek maaş

TABLO 21

SİGORTALILARIN GÜNLÜK ORTALAMA CARİ VE GERÇEK
ÜCRETLERİNDE GELİŞMELER

Yıllar	Cari Ücret (TL)	Geçinme Endeksi	Gerçek Ücretler (TL)
1963	17.91	100.0	17.91
1964	19.50	100.2	19.45
1965	21.64	104.8	20.65
1966	23.43	113.6	20.63
1967	25.83	129.6	19.93
1968	28.27	137.6	20.55
1969	32.13	144.2	22.28
1970	35.32	155.6	22.70
1971	39.32	185.2	21.23
1972	43.88	213.7	20.53
1973	54.41	243.6	22.34
1974	68.21	301.8	22.62
1975	85.55	365.8	23.39
1976	115.30	429.6	26.84
1977	146.53	541.3	27.07
1978	207.93	876.3	23.74
1979	294.31	1433.1	20.54
1980	426.96	2784.1	15.34
1981	542.06	3897.7	13.91

Kaynak: Halil DİRİMTEKİN, Türkiye Ekonomisi, An.Ü. İ.İ.B.F.
Eskişehir, 1983-1984, s.213-240.

düzeıı 1.097 olmuştur. 1979'da sigortalıların gerçık ücret düzeıı 20.54'e, memurların gerçık maaş düzeıı 926'ya inmiştir. Cari ücretlerde sürekli görülen artışa rağmen fiyatların yükselişı, gerçık ücretlerin düşmesine neden olmuştur.

Ödemeler dengesindeki durum da 1970'lerin ikinci yarısında döviz dar boğazına girdiğimizi göstermektedir. 1974 yılında petrol fiyatları ve bunun sonucu olarakta sanayi ürünlerinin de fiyatlarındaki artış 1974 ve takibeden yıllarda ithalatı hızla artırmış, 1972 yılında 1.563 milyon dolar olarak gerçekleşen ithalat 1977 yılında 5.796 milyona dolara ulaşmıştır.

İthalatımızın çok hızlı artışına rağmen ihracatımız çok yavaş bir şekilde artış göstermektedir. 1977 yılında ithalatımız 1972 yılına göre yaklaşık 4 kat artarken, ihracatımız ancak iki katı olarak artmıştır. İhracatımız yıllarca sağlıklı bir yapıda kalmıştır. GSMH içinde ihracatın oranı ancak % 6 dolayında kalmıştır. Oysa aynı büyüklükte benzer ekonomilerle kıyaslandığında, bu oranın % 12 civarında olduğu görülmektedir. Göstergelerden de anlaşıldığı gibi ekonomi giderek ithalata bağımlı bir hale gelmiştir. (Tablo 22) 1974'den sonra petrol fiyatlarının dört kat artışı, Türkiye'nin dış ticaret açığının, 1973'e göre birdenbire üç kat artmasına neden olmuştur. Petrol fiyatlarının artışı, ihracatımızın istikrarsız ve düşük eranda gelişimi ekonomiyi darboğazlara

TABLO 22

ÖDEMELER DENGESİ (1972 - 1980)

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
a. İhracat	885	1.317	1.532	1.401	1.960	1.753	2.288	2.261	2.800
b. İthalat	-1.563	-2.086	-3.777	-4.739	-5.129	-5.796	-4.599	-5.069	-6.900
(Petrol)	(156)	(222)	(764)	(810)	(1.127)	(1.471)	(1.440)	(1.712)	(3.100)
A. Dış Ticaret Dengesi	-678	-769	-2.245	-3.338	-3.169	-4.043	-2.311	-2.808	-4.100
B. Görünmeyen İşlemler	670	1.253	1.527	1.458	868	658	893	1.569	1.390
(İşçi)	(740)	(1.183)	(1.426)	(1.312)	(983)	(982)	(983)	(1.694)	(1.800)
I. CARI İŞLEMLER DENGESİ	-8	484	-719	-1.880	-2.301	-3.385	-1.418	-1.239	-2.710
II. SERMAYE HAREKETLERİ DENGESİ	142	433	290	763	1.002	1.517	1.203	279	2.632
III. GENEL DENGE	134	917	-429	-1.117	-1.299	-1.868	-815	-960	-78
IV. KISA VADELİ SERMAYE	413	-224	-63	939	1.895	1.934	599	470	78

Kaynak: DPT Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulama Neticeleri, Kasım 1980, s.8

sürüklemiştir. 1973 yılında, ihracatın ithalatı karşılama oranı % 63.1 iken, 1974 yılından sonra hızla düşmüş ve 1977 yılında % 30,2 olmuştur(85). Bu oran 1978 yılında ithalattaki gerileme nedeniyle % 49.8'e yükselirken, 1979 yılında % 44,6'ya düşmüştür. Dünya ticaretindeki payımız ise % 0,39 ile 1975 ve 1976 yıllarında enyüksek düzeye ulaşmış, 1979 yılında % 0,22'ye inmiştir. GSYİH içindeki dış ticaretin payı da 1976 yılında % 17,3 olduktan sonra sürekli düşerek, 1979 da % 12.4 olmuştur. Düşülen döviz darboğazı ithalatın kısılmasına; zorunlu ithal maddelerinin karşılanamayışı, üretimin düşmesine neden olmuştur. Petrol fiyatlarının yarattığı bunalım, ekonomide tüm sektörleri etkilemiştir. İthalatın büyük bölümünü petrolün oluşturmaması, özellikle sanayi kesimine gerekli mamul ve yarı mamul maddelerin ithalini azaltmıştır. Döviz dar boğazı nedeniyle gerekli malların yeterli düzeyde ithal edilememesi, enerji dar boğazı, firmaların eksik kapasite ile çalışmasını getirmiştir. Grev ve lokavtların artışı, ekonomideki genel güvensizlik, sermayenin yurtdışına kaçmasına neden olurken, yatırımlar için gerekli olan finansman sıkıntısı daha da artmış, üretim azalmıştır. Bütün bunlar sanayi sektörünün büyüme hızının (-) değerlere düşmesine, GSYİH'nin gerilemesine neden olmuştur.

(85) Melih GÜRSOY, "İhracatı Arttırma Politikası", TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KOMİSYONU TEBLİĞLERİ, DPT, Ya.No.1783. C.II, İzmir, 1981, s.89.

Artan enflasyon gelir dağılımını sabit gelirliiler aleyhine değiştirmiş, ülkedeki ekonomik bunalım, sosyo ekonomik dengeyi bozmuştur.

Enflasyonun dolu dizgin ilerlemesi talep yapısını değiştirmiş, paradan kaçış gündeme gelmiştir. Tasarruflar, hızla gayrimenkul, altın gibi mallara kayarak, üretken olmayan alanlarda yoğunlaşmıştır(86).

Üretime paralel olarak ihracat düşerken, yüksek petrol fiyatları nedeniyle, ithalat değer olarak artmıştır. Bunun sonucu olarak dış ticaret açıkları büyüdüğünden, ekonomi döviz darboğazına girmiştir. Ekonominin ayakta durabilmesi taze krediye bağlıdır. Vadesi gelen borçlar, döviz darboğazı nedeniyle ödenemez durumda olduğundan kredi olanakları daralmıştır. IMF, OECD ve Dünya Bankası'ndan kredi alabilmek bu kurumların tavsiye ettiği programı uygulamak koşuluna bağlıdır.

2. 2 4 O C A K K A R A R L A R I

2.1. GENEL AÇIKLAMALAR

24 Ocak 1980 istikrar programı, Türkiye Ekonomisi'nin yukarıda özetlendiği gibi ağır bunalım ve darboğazlara

(86) Halil DİRİMTEKİN, Türkiye Ekonomisi, An.Ü. İ.İ.B.F. Eskişehir, 1983-1984, s.217.

girdiği dönemde, bu darboğazlardan çıkışı sağlamak amacıyla alınmış kararlar demetidir. IMF'nin AGÜ'e tavsiye ettiği programın benzeri olup, Türkiye'nin ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçişi için sanayide yapısal değişimin sağlanması esas alınmıştır.

Türkiye'de ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin uygulanması ve istenen sonuca ulaşılması, bazı konulara önem verilerek, üzerinde durulmasına bağlıdır(87). Ekonomideki yatırım etkinliği ve kaynak yaratma sorununa çözüm için kurulu kapasitelerin tam kullanılmasının sağlanması, hammaddeyi ucuza maledecek yatırımların tesis edilmesi gereklidir. 1980'lere kadar iç piyasa potansiyeline göre üretim yapıldığından, genellikle yatırımlar küçük ölçekli kurulmuş dünya piyasalarına uygun fiyat ve kalite yapısına sahip olamamışlardır. Bu nedenle dış piyasa hacmine uygun ölçek ve teknolojik yapıda üretim yapabilecek yeni yatırımlara hız verilmelidir. Üretim yönlendirilirken Türkiye'nin neler ihraç edebileceği incelenerek, ihraç kapasitesi belirlenmelidir.

2.2. 24 OCAK KARARLARININ ANA PRENSİPLERİ

İhracata yönelik sanayileşmeyi sağlayacak yapısal

(87) Ergun KAĞITÇIBAŞI, "Etkin İhracat Stratejisi" İZMİR TİCARET GAZETESİ, 19 Mart 1985.

bir dönüşümün temelini oluşturan 24 Ocak İstikrar Tedbirleri'nin ana prensipleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir(88).

- Ekonomik idarenin, ithalat ve ihracatta özel sektörün potansiyelinden yararlanmak amacıyla makro düzeyde müdahalesini sağlamak. Bu müdahale ekonominin doğal kanunları çerçevesinde gerçekleşecektir.
- Enflasyonun kontrolünü, büyümeden öncelikle ele almak ise temel prensiptir. Bunu sağlamak için moneterist para ve kredi politikası izlenecek, para arzı kontrol altına alınacaktır.
- Yeni yatırımlardan önce, mevcut atıl kapasite değerlendirilecektir.
- Gerçekçi, esnek kur politikası uygulanak ihracatın artırılması sağlanacaktır.
- Gerçekçi faiz politikasıyla tasarrufların artırılması sağlanacak ve yönlendirilecektir.
- Yatırımların istihdam yaratıcı şekilde artışı hızlandırılacaktır.

(88) DPT Ekonomik İstikrar Tedbirleri: Uygulama Neticeleri, Kasım 1980, s.13.

- Finansman açığını kapamak amacıyla özel yabancı sermaye teşvik edilecektir.
- Bu temel prensipler çerçevesinde kaynakların rasyonel kullanımını sağlayacak işlemler hızlandırılacaktır. Bu amaçla kurumsal düzenlemeler yapılmış, aşağıda kısaca değinilen kurumlar getirilmiştir.

Koordinasyon Kurulu: Başbakanlık Müsteşarının başkanlığında organize edilen kurul, her türlü kuruluşlararası meselede üst düzeyde koordinasyon sağlamak ve kararların istikrarlı, aynı doğrultuda, hızla alınmasını sağlamak amacıyla kurulmuştur.

Para Kredi Kurulu: Başbakanlık Müsteşarının başkanlığında oluşturulan kurul, enflasyonun kontrolü için para politikasının yönlendirilmesinde çalışır.

Yatırımları ve İhracatı Teşvik ve Uygulama Dairesi (TUD): 1967 yılında DPT içinde kurulmuş, 1971 yılında çeşitli bakanlıklara bölümler halinde bağlanmış, 24 Ocak 1980 kararları ile 25 Ocakta tekrar DPT içinde organize edilmiştir. Yerli sermayeye dayalı yatırımlarla yerli ve yabancı sermayeli ihracat projelerine kalkınma planları ve yıllık programlar çerçevesinde yön verir. Teşvik amaçları ile yön verme işlemini gerçekleştirir.

Yabancı Sermaye Dairesi (YSD): Yabancı sermaye uygulamalarındaki yetki dağınlıklığını önlemek ve bürokrasiyi asgariye indirmek amacıyla kurulmuş olup, DPT'na bağılı bir kuruluştur. "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi" ile ilgili uygulamalar bu kuruma bırakılmıştır. Sadece büyük proje ve bankacılıkta bakanlar kurulu kararının alınması gerekli kılınmıştır.

2.3. 24 OCAK KARARLARININ AMAÇLARI

Önceki bölümde açıklanan temel prensipleri ve bu çerçevede alınan önemli kararları 24 Ocak istikrar tedbirlerinin amaçları olarak üç başlık altında toplamak mümkündür.

1. Hızlı enflasyon artışını kontrol altına alabilmek, fiyat istikrarına ulaşmak.

2. Artan dış borçlar ve döviz darboğazına karşı dış dengeyi sağlamak.

3. Ekonomide piyasa koşullarının etkinliğini artırarak fiyat göstergelerini düzeltmeyi sağlamak.

2.3.1. E n f l a s y o n u K o n t r o l A l t ı n a A l m a k

24 Ocak kararlarının ilk önde gelen amacı olarak belirlenmiştir.

Enflasyon parasal yönden ve talep sorunu olarak ele alınmıştır(89). Satınalma gücünün fazlalığı enflasyona neden olduğu gerekçesiyle bunun parasal önlemlerle giderilmesi yoluna gidilmiştir. Bu amaçla sıkı para politikası uygulanarak, krediler azaltılacak ve tasarruf özendirilecektir. Faiz oranlarının yükseltilmesi, tüketimin caydırılarak tasarrufların özendirilmesi için araç olarak uygulamaya konmuştur. Ücret gelirlerinin geriletmesine talebin azaltılması ve maliyet artışlarının engellenmesi amacıyla başvurulmuştur. Kamu kesiminin etki alanının daraltılması, enflasyonu kontrol altına almakta kullanılan bir diğer araç olmuştur. Temel maddelerin tarifi yeniden yapılarak kamu kesimine yapılan sübvansiyon harcamalarının alanı daraltılmıştır.

2.3.2. Dış Dengeyi Sağlamak

Kur politikası temel araç olarak kullanılmıştır. 24 Ocak 1980'de % 32,7 oranında, büyük oranlı devalüasyon yapılarak 1 ABD doları 70 TL olarak belirlenmiştir. Yurt içi nispi fiyatların yapısını ihracat lehine değiştirmek için, sürekli kur ayarlamaları temel alınmıştır. Bu yolla ithal mallarının fiyatı artırılarak, döviz talebi sınırlandırılacaktır.

(89) Taner BERKSOY, "Türkiye Ekonomisi ve Geleceği" İKTİSAT DERGİSİ Özel Sayı, S.237-238 (Ağustos-Eylül 1984), s.95.

İhracat temel sektör olarak belirlendiğinden, bunu teşvik için, teşvik tedbirleri uygulamaya konmuş, ihracatın sübvansiyonuna gidilmiştir.

İhracatla birlikte dış ticarete aşamalı bir liberalleşme stratejisi benimsenmiştir. Kota uygulaması kaldırılmış, bu listelerde yer alan mallar I ve II Sayılı Liberasyon Listelerine dağıtılmıştır. I Sayılı Liberasyon Listesinde ülkede üretilmeyen, kalkınmada öncelikli yeri olan, toplam döviz giderleri içinde önemli yeri olmayan mallar konmuştur. Bu listeden ithalat için önceden izin gerekli değildir. II Sayılı Liberasyon Listesinde ise, ülkede kısmen üretimi yapılan mallar yer almakta olup, buradan ithalat için önceden izin gereklidir.

Yabancı sermayeyi teşvik amacıyla "6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu"na göre gelecek yabancı sermayenin iştirak miktarındaki alt sınır kaldırılmış, iştirak sahaları genişletilmiştir. Bu yasayla karayolu yapımı, banka şubesi açabilme olanağı yabancı sermayeye tanınmıştır. Petrol yasası değiştirilerek yabancı sermayenin ülkeye gelişi teşvik edilmiştir.

2.3.3. E k o n o m i d e P i y a s a K o ş u l l a r ı - n ı n E t k i n l i ğ i n i S a ğ l a m a k

Faiz oranları, enflasyonun engellenmesinde tasarrufların artışı sağlanmak üzere serbest bırakılmıştır.

1 Temmuz 1980'de yürürlüğe giren faiz oranlarını düzenleyen karar, kaynak dağılımında piyasa mekanizmasını temel alan görüşün uzantısıdır. Kredi ve tasarruf faizi, bankalarca pazarlık usulü ile serbestçe saptanabilecektir. Bu uygulamada faiz oranının, ödünç verilebilir sermayenin, piyasadaki arz ve talebine göre belirlenmesi esas alınmıştır.

Kamu iktisadi teşebbüslerine ait ürünlerin fiyatları oluşturulurken sosyal kaygılar terkedilip, maliyetlerin fiyatlara yansıtılabilme serbestisi getirilmiştir. Temel sınai ve tarımsal ürünlerden devlet sübvansiyonu kaldırılarak fiyat oluşumunda serbest piyasa koşulları esas alınmıştır.

Zorlayıcı tedbirler yerine piyasa mekanizması kurullarının işlerliğinin sağlanması gerekir görüşü doğrultusunda "Fiyat Kontrol Komitesi" kaldırılmıştır. Bu şekilde kamu müdahalesi asgariye indirilmek istenmiştir.

3. 2 4 O C A K 1 9 8 0 K A R A R L A R I İ L E U Y G U L A N A N İ H R A C A T P O L İ T İ K A S I

24 Ocak kararları ile; atıl kapasitenin harekete geçirilerek, üretim artışı ve yatırımların hızlandırılmasının geniş ölçüde döviz girdilerine bağlı olduğu görüşü temel alınmıştır. Döviz girdilerinin artışı, ihracatın artışına bağlı olduğu prensibiyle, ihracatı geliştirecek

politikalar uygulamaya konmuştur. Başarısı, döviz dar boğazının aşılmasına bağlı olan 24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri, ihracatın artışını temel almıştır. İhracatın geliştirilmesi amacıyla yönelik bazı politikaları uygulamaya koymuştur. Bunlardan en önemlileri:

1. Gerçekçi ve esnek kur politikası.
2. Kambiyo kontrollerinin zaman içinde kaldırılarak serbest kambiyo sistemine geçişin sağlanması.
3. İhracatı teşvik sisteminin geliştirilerek etkinlik kazandırılması.
4. Kısıtlayıcı para ve maliye politikaları ile iç talebin sınırlandırılması.

Para ve maliye politikası ile iç talebin sınırlandırılması, ihracatın artırılmasında dolaylı etki sağladığından incelememiz dışında bırakılmış, doğrudan etkileyen gerçekçi kur politikası, kambiyo politikası ve ihracatı teşvik tedbirleri incelememizin alanını oluşturmuştur.

3.1. GERÇEKÇİ VE ESNEK KUR POLİTİKASI

24 Ocak kararları ile, Türkiye'nin dış ödemeler dengesini ilgilendiren önemli karar % 32,7 oranındaki devalüasyondur. Serbest piyasada 1 ABD doları 55 TL iken, yapılan bu devalüasyonla Türk lirası 1 ABD doları karşısında % 32,7 değer yitirerek 1 dolar= 70 TL olmuştur.

25 ocakta yapılan yüksek oranlı devalüasyonu aynı yıl içinde 2 ay gibi kısa aralıklarla "mini" devalüasyonlar izlemiştir.

TABLO 23

DOLAR DEĞERİNDEKİ DEĞİŞMELER
(24 Ocak - 8 Kasım 1980)

	TL	ABD Doları değişme oranı %
24 Ocak 1980	47.10	-
25 Ocak 1980	70.00	32.7
2 Nisan 1980	73.70	5.0
9 Haziran 1980	78.00	5.5
4 Ağustos 1980	80.00	2.5
12 Ekim 1980	82.70	3.3
25 Ekim 1980	84.80	2.5
8 Kasım 1980	87.95	3.6

Kaynak: DPT, Ekonomik İstikrar Tedbirleri, Uygulama Neticeleri, Kasım 1980, s.19.

10 Aralıkta yapılan en son devalüasyonla 1980 yılı sonunda döviz kuru 89.25 TL düzeyine ulaşmış, toplam olarak 1980 yılında yaklaşık % 50 oranında devalüasyon yapılmıştır. Aynı uygulama 1981 yılında daha kısa aralıklarla

sürdürülerek, 30 Nisanda 98,20 TL = 1 \$ olarak belirlenmiştir (90). Mayıs 1981 tarihi itibariyle de günlük ayarlamalara dayanan "gerçekçi kur" uygulamasına geçilmiştir. Bu tarihten itibaren kur ayarlaması yetkisi Maliye Bakanlığından alınarak Merkez Bankasına verilmiş, hafta sonları dışında hergün ilan edilen kur ayarlaması sistemine geçilmiştir. Bu yöntemle birlikte "kesikli" ayarlamalar yerine "süreklilik" gösteren "esnek" bir sistem benimsenmiştir. TL'nin yıllar itibariyle ABD doları karşısında aldığı ortalama değerler ise 1981 yılında 110, 1982 yılında 161, 1983 yılında 224 TL, 1984 yılında 365 TL olmuştur.

Gerçekçi ve esnek kur uygulaması ile ulusal paranın aşırı değerlenmesinin önüne geçilerek ihracat özendirilmiştir. Bu sistemle Türkiye'deki iç ve dış fiyat farkları giderilmeye çalışılmıştır.

Gerçekçi kur politikasının, ihracatı teşvik yanında, ithalatı ikame fonksiyonu da vardır. Enerji açısından ele aldığımızda, dolara bağlı olarak petrolün pahalılaşması, eskiden işletilmeyen enerji kaynaklarından, hidrolik

(90) Suat ÖKSÜZ, "Kalkınma Sürecinde Döviz Kuru Politikası, Dış Açık, Enflasyon ve Büyüme Hızı İlişkisi "Türkiye Deneyimi", TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KOMİSYONU TEBLİĞLERİ, DPT., Ya.No. 1783, C: II, İzmir, 1981, s.319.

enerjiden daha fazla yararlanılmasını sağlayabilecektir(91).

1985 yılında getirilen yeni düzenlemede Türk lirası ile ihracat yapılabilmesi imkânı getirilmiştir. Bu uygulamayı Türk lirasının konvertibiliteye geçişinde önemli bir adım olarak değerlendirmek mümkündür.

30 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Karar ile döviz kurunun saptanmasında ticari bankalara bazı yetkiler verilmiştir. Ticari Bankalar, T.C. Merkez Bankasının belirlediği ABD dolarına göre esas döviz kurunun % 6'sı alt yada üstünde kalan bir sınır içinde marjı kendi kararlaştırarak, bunu esas kura ekler. Alış-satış kuru arasındaki fark % 2'yi aşamaz. Bu uygulama ile alıcı ve satıcının arasında, döviz kuru için rekabetin oluşması amaçlanmıştır.

3.2. SERBEST KAMBIYO SİSTEMİNE GEÇİŞİN SAĞLANMASI

Kambiyo rejimine 24 Ocak 1980 ve 29 Aralık 1983'ü izleyen kararlarla getirilen bazı değişiklikler aşağıdaki biçimdedir:

(91) Kenan BULUTOĞLU, "Türkiye Ekonomisinde İhracatın Önemi, İhracatta Son Durum. Karşılaşılan Sorunlar, Çözüm Önerileri, "BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR, S.4, (Nisan 1985), s.18.

- Döviz pozisyonu tutma yetkisine sahip bankaların, kazandıkları döviz, döviz olarak tutma oranı % 25'ten (24 ocak öncesi), % 80'e çıkartılmıştır.
- 1982'de doğu bloku ülkeleri ile ticaret, kliring anlaşmasından serbest dövizle çevrilmiştir.
- Türkiyede yerleşik kişilerin 2 milyar dolara kadar aynı yada nakit sermaye ihracı serbestleştirilmiştir (Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığının izinine bağlı olarak).
- Türkiye'de yerleşik olmayan kişilerin, dışarıdan sermaye getirmek koşuluyla, Türkiye'de taşınmaz mal almaları, Türk şirketlerinden hisse almaları, yatırımlara katılmaları, yabancı şirketlerin şube ve temsilciliklerini açmaları serbestleştirilmiştir.
- 1984 yılında 17 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkında karar yürürlükten kaldırılıp 28 ve 30 sayılı kararlar yürürlüğe konularak, dövizle ilgili önemli serbestlikler getirilirken bu konuları düzenleme yetkisi Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığına bırakılmıştır. Uygulamaya konan mevzuatla kambiyo rejimi basitleştirilmiş ve yenilikler getirilmiştir. Başlıca yenilikleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

- . Bankaların ve şirketlerin her türlü döviz işlemi yapması serbestleştirildi.
- . Türkiyede yerleşik, yada yabancı kişilerin, yanlarında döviz bulundurmaları ve istedikleri gibi kullanmaları, bankada döviz hesabı açtırmaları serbest bırakıldı.
- . Türkiyede yerleşik kişilerin yurtdışına çıkışlarında beraberlerinde 3.000 ABD doları yada eşit miktarda döviz serbest götürme imkanı tanındı.
- . Döviz tevdiat hesabı açılmasına ve burada biriken değerlerin kullanılmasına kolaylıklar tanındı. İhracatçılara, yurt dışında kazandıkları dövizin % 20'lik kısmını, ithalat yada yurt dışında yatırım yapmak gibi serbestçe değerlendirme hakkı verildi.
- . Döviz tevdiat hesaplarına, vadelerine göre, döviz esaslı üzerinden faiz verilmesi kararlaştırıldı.
- . Yurt dışına çıkan yolculara, en çok 1.000 ABD doları karşılığında Türk parasını, yurtdışına serbestçe çıkarabilmesi sağlandı.

Kambiyo rejimindeki serbestleştirilmenin etkisiyle, dış borç ödemelerinin ve azda olsa ithalatın artmasına rağmen, döviz rezervelerinde artış görülmüştür. Türk

Parasını Koruma Kanununun 17 nci maddesinin değiştirilerek 28 ve 30 sayılı kararlar ile kambiyo rejimi daha serbesti kazanmıştır.

TABLO 24

ULUSLARARASI REZERVLER (1983 - 1984)

MİLYON DOLAR \$

	1983	1983 (9 ay)	1984 (9 ay)
TCMB	1253,4	1119,5	946,2
Bankalar	844,5	791,3	1253,0
Döviz Toplam (Brüt)	2097,9	1910,8	2199,2
Döviz Altın Toplam (Brüt)	2252,5	2065,4	2358,8
Döviz Altın Toplam (Net)	2088,5	1908,8	2250,3

Kaynak: EKONOMİ 84, Yeni Asır-Rapor Gazetesi Özel Sayısı, (19 Aralık 1984), s.73.

24 ocak kararları ve izleyen kararlarla, aşamalı olarak kambiyo sistemi serbestleştirildi. Kambiyo sisteminin serbestleştirilmesi ihracatın artırılmasında teşvik unsuru olurken döviz rezervlerinde artışlar kaydedilmesine neden olmuştur.

3.3. İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ

24 ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirleri doğrultusunda, ihracatı teşvik sistemini belirleyen mevzuat birleştirilerek, 12 ocak 1984 tarihli resmi gazetede yayınlanmıştır. Başbakanlık TUD, ihracatı teşvik tedbirleri ile ilgili işlemleri yürütmekle yükümlüdür. İhracatı teşvik tedbirlerini düzenleyen mevzuatın kapsamı aşağıdaki gibidir(92).

- Vergi, resim, harç, istisnası
- İhracat kredileri
- Döviz tahsisi (gümrük muafiyetli döviz tahsisi)
- İstihsal vergisi muafiyeti
- İhraç sayılan satış ve teslimler
- Vergi iadesi
- Geçici ithal rejimi (1615 sayılı gümrük kanununa göre yapılacak geçici kabul rejimi)
- Orman ürünlerine ihraç gücü kazandırılmasına dair karar ve tebliğler
- Faiz farkı iadesi

(92) İbrahim PEKTAŞ, "İhracatı Teşvik Tedbirleri" İHRACAT KONFERANSI, 7-11 MAYIS 1984, İstanbul Ticaret Odası Ya. No. 1984-22, İstanbul, 1984

3.3.1. V e r g i - R e s i m - H a r ç İ s t i s n a s ı

İhracat kredileri, ihracata hazırlık için yapılan hertürlü işlemler, faiz farkı iadesi fonundan yapılacak faiz farkı ödemeleri, ihracat sayılan hallerle ilgili olarak banka sigorta şirketleri, noter tapu ve diğer kuruluşların yaptıkları hizmet ve muameleler, sigorta muameleleri, damga vergisi ve resmi harçlardan istisna edilir.

Ancak 1985 yılı ihracat teşvik tedbirlerine getirilen yeni düzenlemelerle vergi, resim, harç istisnası kaldırılmıştır.

3.3.2. İ h r a c a t K r e d i l e r i

Merkez Bankası, aracı bankalar ya da ihracatı geliştirmek için kurulan özel fonlardan sağlanan kredilerdir. Ancak 1984'te, para-kredi politikasına paralel olarak, Merkez Bankası reeskontuna dayalı ihracat kredisi kaldırılmıştır. İhracatçılara sağlanan ihracat kredileri başlıca iki grupta incelenebilir(93). Orta vadeli ihracat kredileri, kısa vadeli ihracat kredileri.

(93)

"İhracat Kredileri Nedir, Nasıl Alınır"
TÜRKİYENİN GELECEĞİ "İHRACAT", Rapor-Yeni Asır Gazetesi Özel Araştırma Sayısı, (30.12.1983), s.85.

3.3.2.1. Orta Vadeli İhracat Kredileri

İhracat garantili yatırım, donatım, gemi ve çekici trayler alımları kredilerinden oluşur. Vadesi en fazla 5 yıldır. Yatırım konusunun genel teşvik tablosunda bulunması ve TUD Başkanlığından teşvik belgesi alınması gereklidir. Kredi 2 yıl ödemesiz dönemden sonra 6 şar aylık eşit taksitlerle geri ödenir. İhracat garantili yatırım kredileriyle yapılan yatırımlar için işletme kredisi de sağlanabilmektedir.

3.3.2.2. Kısa Vadeli İhracat Kredileri

Bunlar üç grupta incelenmektedir. İhracat Hazırlık Kredileri (Prefmansman kredileri) ihraç bedelinin tahsilıyla ilgili krediler, tütün finansmanı.

İhracat Hazırlık Kredisi: İhracat için yapılan imalatta gerekli, hammadde ve yardımcı mamülün sağlanmasından, fiili ihracatın yapıldığı ana kadar geçen sürede, ihtiyaç duyulan finansmanın temini için 2 tür ihracat kredisi verilmektedir. Belgeli ve belgesiz ihracat kredileri. Belgeli ihracat kredileri de ihracatı teşvik fonu kredileri ve ihracatı teşvik belgesi kredileri olarak iki kısımdır.

İhracatı teşvik fonu kredileri, İhracatı Teşvik Fonu'na verilir. Bu fon 24 Ocak 1980 tarihinde T.C.

Merkez Bankası nezdinde kurulmuştur. İthalat teminatlarının % 90'ı ve Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan Para Kredi Kurulu'nca uygun görülecek aktarmalardan oluşur. Ancak 1 Ekim 1981'den itibaren reeskont kaynağından karşılanmaya başlanmıştır. Kredi, yaş meyve, sebze ve su ürünleri ile TUD Başkanlığınca belirlenecek sınıai ürünlere verilir. Bankalar aracılığıyla kullandırılan, kredili ihracatta, kredinin süresi bir yıldır. Yatırım mali ve tesis ihracatında kredinin vadesi üç yıla kadar uzatılabilmektedir.

İhracatı Teşvik Belgesi Kredileri, 25 Ocak 1980'de çıkarılan kararname ile uygulamaya konmuştur. İhracatçılarda hazırlanan TUD Başkanlığı tarafından uygun görülen projelere "İhracatı teşvik belgesi" verilmektedir. Bu belge ile, vergi resim ve harç istisnası, faiz farkı iadesi, transfer kolaylıkları, döviz tahsisi, gümrük muafiyeti ve ihracat kredilerinden yararlanılabilmektedir. Belgedeki teşvikler karşılığı, ihracatçıdan ihracat taahhüdü alınmaktadır. Taahhüt edilen ihracatta, belgede belirtilen süre ve şartlara uygun olarak gerçekleştirilmek zorundadır.

Belgesiz ihracat kredileri için hiçbir makamdan izine gerek yoktur. İlk kez ihracat yapacak ihracatçılar için taahhüt edilecek ihracat karşılığı sermaye şirketlerine en fazla 2 milyon, diğer firmalara 1 milyon dolardan fazla kredi verilmez.

İhraç Bedellerinin Tahsiliyle İlgili Krediler: İhraç mallarının gümrükten çıktıktan sonra, bedellerinin önceden tahsili ile ilgili kredilerdir. Vadeli senetler ve Kurye kredileri olarak iki çeşittir.

Tütün Finansmanı: Tütün ihracatçılara verilen kredidir. Tütünün üreticiden alınıp işlenip, ihracata hazır hale getirilmesi amacıyla verilir.

3.3.3. D ö v i z T a h s i s i (G ü m r ü k M u a - f i y e t l i)

İmalatçı ihracatçıların kendisi ya da yan sanayicilerinin:

- İhraç ettikleri, yada ihracını taahhüt ettikleri malların yapısında kullandıkları, yada kullanacakları ham ve yardımcı madde, ambalaj malzemelerini sağlamak için,
- İşletmelerin ihtiyacı mallar ve yeni yatırımlara gerekli malzemenin ithal edilmesi için döviz tahsis edilir.

İmalatçı olmayan ihracatçılara döviz tahsisi, ihraç ettikleri malı sağlayacakları sanayicilerin ithal ihtiyacı için yapılır.

Tahsis edilecek döviz miktarları, ihracı taahhüt edilen malların bünyesindeki ham ve yardımcı madde ile ambalaj malzemesi tutarını, işletme için gerekli yatırım mali ve teçhizat için taahhüt edilen ihracatın, net FOB bedelinin % 50'sini geçmez.

İhracattan sonra tahsis edilecek döviz miktarı, ihraç edilen mamül için, daha önce tahsis edilen döviz çıkarıldıktan sonra, kalan miktarın % 50'sini geçemez.

Döviz tahsisi karşısında ihracatçılar, döviz karşılığının % 10'unu T.C. Merkez Bankasına, şeklini TUD'un belirlediği teminat olarak yatırırlar. İhracat konusu malın iç piyasa özelliği ve tahsis alanlarının durumuna göre teminat oranı değişebilir.

İhracatın, belgede belirtilen koşula uygun olarak yapılması durumunda, teminat geri verilir. İhracatın, ithalattan önce yapılması durumunda, teminat, ithalattan sonra verilir. Teminat döviz tahsisi kullanılmaması durumunda da geri verilir.

Tahsis edilen döviz karşılığı taahhüt edilen ihracat, serbest döviz karşılığı yapılmak zorundadır.

Aşağıda belirtilenler için alınan döviz transferlerinde Merkez Bankası öncelik tanımaktadır:

- İhracat, teşvik belgesi ile yapılacak yada yapılan döviz tahsisleri.

- İhracatçıların, ambalaj ihtiyaçları için, ithalat rejimi hükümlerine göre yapılan döviz tahsisleri,
- Transit ticaret çerçevesinde yapılacak döviz tahsisleri,
- Fason imatları için yapılacak döviz tahsisleri.

1985 ihracat teşvikleriyle getirilen yeni bir uygulamada, önceden yalnızca sermaye şirketlerine yapılan global döviz tahsisinin kapsamı, tüm ihracatçılara genişletilmiş olmakla birlikte, yapılacak ithalatla ilgili olarak Merkez Bankasına nakit teminat yatırılması öngörülmüştür.

Firmaların, global döviz tahsisi ilkelerine göre gerçekleştirecekleri ithalat, gümrük vergisiyle buna bağlı olarak alınan diğer vergi ve resimlerden muaf tutulmuştur.

Döviz tahsisi tanınan, ihraç edilecek malın imalinde kullanılan, ham ve yardımcı madde, ambalaj malzemelerine gümnük muafiyeti tanınır. Bu, ihraç edilecek olan malın, bünyesine giren miktarla sınırlıdır.

3.3.4. İ s t i h s a l V e r g i s i n d e İ h r a c a t M u a f l ı ğ ı

İhraç edilen malların bünyesine giren veya ambalajlanmasında kullanılan, istihsal vergisine tabi madde ve malzemelerin, bu vergiden muaf olarak ihracatçılara

teslimidir. Teşvik belgesi alınması bu muafiyetten yararlanmanın koşuludur.

1.1.1985 tarihinde yürürlüğe giren katma değer vergisi ile istihsal vergisi yürürlükten kaldırılırken, katma değer vergisine ihracatla ilgili istisna getirilmiştir(94).

Katma Değer Vergisi Kanunu'na göre, ihracat teslimleri, bu teslimlere ilişkin hizmetler ile yurt dışındaki müşteriler için yapılan hizmetler bu vergiden istisna tutulmuştur.

3.3.5. İ h r a ç S a y ı l a n S a t ı ş v e T e s l i m l e r

Aşağıdaki ihrac sayılan satış ve teslimler "ihracatı teşvik belgesi" olarak ihracatı teşvik tedbirlerinden yararlandırılabilirler(95).

- Yabancı kuruluşlara finanse edilen yurtiçi yatırımlardan uluslararası ihaleye çıkarılanların

(94) Katma Değer Vergisi, Madde 11.

(95) Ülgen Özgül AKIN ve Diğerleri: Türkiye'nin Sanayi Ürünleri Dışsatımındaki Artışın Çözümlemesi; Boyutları, Dayanakları, Geleceği, Milli Prodüktivite Merkezi Ya. No.282, Ankara, 1983, s.64.

gerçekleştirilmesini taahhüt eden yerli yabancı müteahhitlerin finansmanla yaptıkları yurtiçi imalatını bu yatırımlarda kullanmaları.

- Yerli imalatçıların, kendi mamullerini yukarıda belirtilen müteahhitlere, söz konusu yatırımlarda kullanılmak üzere vermeleri.
- Yurt içinde ikili antlaşmalara göre, yabancı yada uluslararası kuruluşların, dışardan getirebilecekleri malzemelerin, bu malları imal eden yerli imalatçılarca bu kuruluşlara döviz karşılığı satılması.
- Yukarıda belirtilen kuruluşlarda yada yabancı ülke temsilcilerindeki görevlilere döviz karşılığı yapılan satışlar.
- Yabancı turistlere yapılan ve alıcı başına 1000 ₺ aşan satışlar.
- Yurt dışında çalışan Türk vatandaşlarına ülkeye getirmek zorunda olmadıkları dövizler karşılığında yapılan satışlar.
- Gümrük dışı eşya satış mağazalarına, döviz karşılığı yapılan satışlar, satış tarihinden itibaren en çok 6 ay içinde ambalajlanacak, ihracat ürünleriyle birlikte ihracat yapılmak koşuluyla

imalatçıların ihracatçılara teslim ettiği, ambalaj mal ve malzemeleri ile ilgili satışlar.

3.3.6. Vergi İadesi

İhraç ürünlerine dış pazarlarda rekabet olanağını sağlamak, ihracat gücü kazandırmak amacı ile bünyelerindeki vergi resim ve harç benzerlerinin kısmen yada tamamen kaldırılmasıdır. Vergi iadesinden yararlanabilmek, ihraç edilecek ürünün katıveya geçici vergi iadesi listelerinde yer almasına bağlıdır. Geçici vergi iade listelerindeki ürünlere en fazla % 5, katı vergi iade listelerindeki ürünlere % 5 - % 20 arası vergi iadesi uygulanmakta iken bu oranlar 1.4.1984 tarihinde % 20 oranında, Eylül 1984'te ise % 25 oranında daraltılmıştır. 1 Mart 1985'te GATT ile imzalanan anlaşma gereği ihracata uygulanan devlet sübvansiyonlarının kaldırılması kararlaştırılmıştır(96).

3.3.7. Geçici İthal Rejimi

1615 Sayılı Gümrük Kanunu'nun 118. maddesine göre TUD Başkanlığınca verilen "ihracatı teşvik belgesi" alınarak yapılır. Döviz tahsisi suretiyle, bedeli ödenerek

(96) Metin YARAMAN, "1985 Yılı İçin Hedeflenen İhracat Rakamına Ulaşmak Mümkün Görülüyor" TÜRKİYE İKTİSATÇILAR GAZETESİ, (Nisan 1985).

yada bedelsiz olarak dışarıdan getirilecek ham yada yarı mamulün, en geç iki yıl içinde mamul ya da yarı mamul olarak tekrar yurt dışına çıkartılması, geçici ithal işlemleri çerçevesinde yapılır.

İhracatı teşvik belgesi alındıktan itibaren 12 ay içinde taahhüt edilen ihracat yapılmak zorundadır. Bu süre, yatırım malları ile ihracı 12 aydan fazla süreye ihtiyacı duyulan mallar için 12 ay daha uzatılabilir.

İhracatçılar tarafından hazırlanan ve TUD Başkanlığınca uygun görülen projelere "İhracatı teşvik belgesi" verilir ve bu belge ile ilgili tüm işlemlerle TUD ilgilenir. Bu belge ile sağlanan tüm imkanlar karşılığında taahhüt edilen ihracat, % 5 eksikliği ile gerçekleştirilirse belgede yer alan taahhüt yerine getirilmiş sayılır(87).

3.3.8. Orman Ürünleri İhracatının Teşviki

Orman ürünlerine ihracat gücü kazandırmak için, özel ve tercihli teşvikler uygulanır. Uygulamada, bu ürünlerin ihracatını yapanlara, satılan ürün miktarında ham

(97) Mehmet KARADUMAN, "24 Ocak 1980 Sonrası Teşvik Tedbirleri" MALİYE DERGİSİ, S.52, (Temmuz-Ağustos 1981), s.17.

ve yarı mamul, dış piyasalardaki cari fiyatlar üzerinden teslim edilir.

3.3.9. Faiz Farkı İadesi

Yatırım ve ihracatın teşviki için, belirli sektör-
lere verilen kredilerin maliyetini ucuzlatmak, banka kay-
naklarını ekonomik hedeflere yöneltmek için faiz farkı
ödemeleri yapılır. "İhracatı Teşvik Fonu" ve diğer özel
fonlardan yapılacak kredilere faiz farkı iadesi yapılmaz.

1985 yılında getirilen yeni uygulama ile faiz far-
kı iade fonunun genişletilmiş biçimi olan "Kaynak Kullanımı
Destekleme Fonu"ndan sağlanan % 4 oranında primlerle ihra-
cat teşvik edilmek istenmektedir.

3.3.10. İhracatçı Şirketlerin Özendirilmesi

29 Aralık 1983 kararları ile düzenlenen "İhracatçı
Şirketleri Teşvik Kararı", imalatçı olmayan, ihracatçı
sermaye şirketlerinin ihracatını geliştirmek, teşvik et-
mek amacıyla hazırlanmıştır(98).

Teşvikten yararlanabilmek için gerekli koşullar:

(98) AKIN ve Diğerleri, a.g.k., s.62.

- Anonim, Limited ve sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket olması;
- Ödenmiş sermayesinin en az 50 milyon TL ya da 12 ay içinde bu sınıra çıkartılacağına taahhüt edilmesi;
- Bir yıllık ihracat tutarının, asgari 15 milyon ABD \$ olması;
- Her yıl yapılacak ihracatın, bir önceki yıldan % 10 fazla olması;
- İhracatın aracı kullanılmaksızın yapılmış olması gerekir.

Bu koşullara göre kurulan şirketler "ihracatı teşvik kararları" yanısıra aşağıdaki teşviklerden de yararlandırılırlar:

- Taahhüt edecekleri sınıî mamül ve maden ihracatını yapabilmeleri için, taahhüt edilen ihracatın % 90 tutarında 1 yıl vadeli düşük faizli "İhracatı Teşvik Fonu'ndan kredi verilir.
- İhracatını yapacakları ürünün bünyesindeki ham ve yardımcı madde, ambalaj malzemeleri, ihracat için ihracat taahhüdü alınarak imalatçı ile ilişkisine bakılmaksızın "ihracatı teşvik kotası"ndan döviz tahsis ve öncelikli transfer edilir, gümrük muafiyeti uygulanır.

- İhracatı yapılacak malın imalatçısına vermek üzere, ihracatı taahhüt edilen malın imali ile ilgili olan yada olmayan yerli imal durumu belgesine bağlanmış yatırım malı, işletme malzemesi, yedek parça ihracatı için, ihracatlarından önce "İhracatı Teşvik Kotası"ndan döviz tahsis ve öncelikle transfer edilir.
- İhracatlarını geliştirmek için ambalajlama, depolama, muhafaza, nakliye ve benzeri konularda yapacakları yatırımlar, yıllık programlara bağlı genel teşvik tablolarında yer almasına bakılmaksızın gümrük ayrıcalığı, yatırım indirimi, faiz farkı iadesi ve diğer teşviklerden yararlanırlar.

Bu şirketlerin başlıca yararları aşağıdaki gibi sıralanabilir(99):

- Risk Dağıtıcılık. Dış ticaretteki riskleri minimuma indirici yapıya sahiptirler.
- Ölçek Ekonomilerden Yararlanma. İşlem hacminin çeşitli ve geniş olması, marjinal maliyeti düşürür.

(99) Mustafa SÜZER, "Türkiye İhracatının Sorunları ve İhracatı Teşvik Politikasının Değerlendirilmesi", İHRACATIN SORUNLARI PANEL II, İstanbul İhracatçı Birlikleri, (18-19 Ocak 1985).

4 Finansman Temini. Bankalardan tercihan kredi alabildiklerinden, bunlara ihtiyaç duyanlara normal banka faizi altında verebilmektedirler.

- Düzenleyicilik fonksiyonu. Kendilerinin tek başına yapamıyacakları bir projeyi, birçok başka firmayı biraraya getirerek gerçekleştirebilme imkânına sahiptirler.

- İhtisaslaşma. Belirli pazar yada malları baz olarak ihtisaslaşmış ekip oluşturma imkanı vardır.

Japonya'da "Sago Shosha" adı verilen Japonya ihracatının % 50'lere varan bölümünü gerçekleştiren dokuz büyük ihracatçı sermaye şirketi örnek alınarak "ihracatçı şirketleri teşvik kararı" düzenlenmiştir. Büyük şirketlerin dış piyasalarda rakiplerimizle daha güçlü rekabet edebileceği, yurt dışında daha geniş ölçüde teşkilatlanma imkanına sahip olabileceği düşüncesi ile bu tür şirketlerin teşvik edilmesine gidilmiştir.

Japonya ve Güney Kore'de başarılı olan dış ticaret sermaye şirketleri, Türkiye'ye uygulanırken bazı olumsuz yanları da ortaya çıkmaktadır. Bunları aşağıdaki gibi belirtebiliriz(100).

(100) Hasan OLALI, "1984'te Dış Ticaret" EKONOMİ 84, Rapor-Yeni Asır Gazetesi Özel Sayısı (9 Aralık 1984) s.174.

- Uygulanan politika ile bazı özel imtiyazların tanınması, eşitliği zedeleyerek tekel yaratma riskini de getirmiştir.
- Özel bilgi ve ihtisaslaşmayı gerektiren mallarda başarılı olamamaktadırlar. Türkiyenin ihraç ettiği 3000 çeşitten fazla olan malların tümünde ihtisaslaşmaları mümkün değildir.
- Dış ticareti devletleştirilmiş ülkelerden yapılacak ithalat hakkının, bu tür şirketlere verilmesi, küçük ve orta ölçekli ihracat firmalarının, ihracatlarının bu şirketler üzerinden geçirmeleri, dış ticarete tekelleşmeye neden olmaktadır. Bu durumda ise, küçük ve orta ölçekli şirketlerin tasfiyesi söz konusu olacağından, doğacak boşluğun bu tür şirketlerce doldurulamaması söz konusudur.

4. İHRACATIN YAPISI VE TEŞVİK TEDBİRLERİNİN ETKİLERİ

Ülke ekonomisini ayakta tutan en önemli unsur yatırım ve ihracattır. Bu gerçeği benimseyen 24 Ocak 1980 kararları ile ihracata gereken önem verilmiş, bu konuda gerekli politikalar uygulamaya konulmuştur. Ülkede bütün kaynaklar bu yöne kanalize edilmiştir.

1980 yılından bu yana uygulanan teşvik politikaları ile ihracat artışı desteklenmiş, ihracatta devlet sübvansiyonları bu sektöre kaydırılmıştır.

Uygulanan gerçekçi ve esnek kur politikası ihracatı teşvik edici bir rol oynayarak ihracatı artırırken, ithalatın artış hızının düşmesine neden olmuştur. 1980 yılında ithalatın artış hızı % 56.0 iken 1981 yılında alınan kararların etkisini göstermesi sonucu % 13.0'a düşmüştür. 1982 yılında % 2.2 oranında gerileme kaydetmiş, 1983 ve 1984 yıllarında ithalatın giderek daha da libere edilmesi, ithalatın artış oranının yükselmesine neden olmuştur. İhracat 1979 yılında % 1,2 oranında gerileme gösterirken 1980 yılı başında alınan kararların etkisiyle % 28,7'lik artış göstermiştir. 1981 yılında hızlı bir atılımla % 61,6 oranında artarken 1982 yılında % 22,2'lik artış göstermiş, bu yılda ithalata karşılama oranı % 65,79'a yükselmiştir. 1983 yılında gerilemesine rağmen 1984 yılında yine hızlı bir artış göstermiştir. 1980 yılında ihracatımız ithalatın üçte birini karşılarken bugün üçte ikisini karşılamaktadır. (Tablo 25) 24 Ocak Kararlarının etkisini göstermesi ile ihracatımız önemli atılım göstermiştir. 1970 yılında gerçekleşen ihracat değeri 588.476.000 dolar iken 1984'e gelindiğinde 7.133.603.000 dolara ulaşmıştır. 1980 yılına kadar ihracatta artışlar istikrarsız ve düşük olmuştur. 1980 yılında 2.910.122.000 dolar olan ihracat 1981 yılında

TABLO 25

D I Ő T İ C A R E T

Yıllar	İ H R A C A T		İ T H A L A T		D I Ő T İ C A R E T H A C M İ D İ Ő T İ C A R E T D E N G E S İ		İhracatın İthalatı Karşılığı %		
	Değer 1000 \$	Artış %	Değer 1000 \$	Artış %	Değer 1000 \$	Artış %			
1970	588.476	9,6	947.605	18,3	1.536.081	14,8	- 539.129	35,8	62,10
1971	676.602	15,0	1.170.841	23,6	1.847.443	20,3	- 494.239	37,6	57,79
1972	884.969	30,8	1.562.554	33,5	2.447.522	32,5	- 677.585	37,1	56,64
1973	1.317.082	48,8	2.086.215	33,5	3.403.297	39,1	- 769.131	13,5	63,13
1974	1.532.182	16,3	3.777.559	81,1	5.309.740	56,0	-2.245.377	191,9	40,56
1975	1.401.075	- 8,6	4.738.558	25,4	6.139.633	15,6	-3.337.483	48,6	29,57
1976	1.960.214	39,9	5.128.647	8,2	7.088.861	15,5	-3.168.433	- 5,1	38,22
1977	1.753.025	-10,6	5.796.277	13,0	7.549.303	6,5	-4.043.252	27,6	30,24
1978	2.288.163	30,5	4.599.024	-20,7	6.887.187	- 8,8	-2.310.861	-42,9	49,75
1979	2.261.195	- 1,2	5.069.431	10,2	7.330.626	6,4	-2.808.236	21,5	44,60
1980	2.910.122	28,7	7.909.364	56,0	10.819.486	47,6	-4.999.242	78,0	36,79
1981	4.702.934	61,6	8.933.374	13,0	13.636.308	26,0	-4.230.440	-15,4	52,64
1982	5.745.973	22,2	8.734.415	- 2,2	14.480.388	6,2	-2.988.442	-29,4	65,79
1983	5.727.833	- 0,3	9.235.000	5,7	14.962.834	3,3	-3.507.167	17,4	62,02
1984	7.133.602	24,5	10.756.923	16,5	17.890.525	19,6	-3.623.321	3,3	66,32

Kaynak D.İ.E. Dış Ticaret İstatistikleri 1984/1985

4.702.934.000 dolar ile sıçrama göstermiş, artış hızı % 61,2 olmuştur. 1983 yılının dışında 1980 yılından sonra artışlar bir milyar doların üstünde gerçekleşmiştir (Tablo 26).

TABLO 26

YILLIK GERÇEKLEŞEN İHRACAT VE PROGRAM HEDEFLERİ
(1000 Dolar)

Y I L	Gerçekleşen	Yıllık Artış	G E N Program	Yıllık Artış	L Gerçekleşme %
1970	588.476	9,6	600.000	4,4	98,1
1971	676.602	15,0	640.000	6,7	105,7
1972	884.969	30,8	690.000	7,8	128,3
1973	1.317.083	48,8	900.000	30,4	146,3
1974	1.532.182	16,3	1.400.000	55,6	109,4
1975	1.401.075	-8,6	2.000.000	42,9	70,1
1976	1.960.214	39,9	2.100.000	5,0	93,3
1977	1.753.026	-10,6	2.500.000	19,1	70,1
1978	2.288.163	30,5	2.550.000	2,0	89,7
1979	2.261.195	-1,2	2.750.000	7,8	82,2
1980	2.910.122	28,7	3.500.000	27,3	83,1
1981	4.702.934	61,6	3.500.000	---	134,4
1982	5.745.973	22,2	5.850.000	67,1	98,2
1983	5.727.833	-0,3	6.250.000	6,8	91,6
1984	7.133.603	24,5	7.300.000	9,6	104,1
1985			8.300.000	21,2	

Kaynak: DPT

İhracatın GSMH içindeki payı da 1980 yılına göre 1984 yılında 4 kat artmış ve yıllara göre istikrarlı bir gelişim göstermiştir

TABLO 27

İHRACAT VE İTHALATIN GSMH İÇİNDEKİ PAYI (1980-1984)

Yıllar	İthalat/GSMH %	İhracat/GSMH %
1980	12.1	4.5
1981	15.1	7.9
1982	16.1	10.4
1983	18.1	11.2
1984	24.3	16.1

Kaynak: A. Nail KUBALI, "İhracatın Performansı ve Ekonomiye Maliyeti" İKTİSAT POLİTİKALARI VE GELİŞME DOĞRULTULARI, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, (Nisan 1985), s.6.

İhracatta 1980 yılından sonra görülen hızlı artışlarda ihracatı teşvik tedbirlerinin payının önemi kuşku götürmez bir gerçektir. Teşvik tedbirlerinin en önemlilerinden biri olan vergi iadesinde toplam iade oranları 1980 yılından 1983 yılına kadar sürekli artışlar kaydetmiştir. Tablo 28'den görüldüğü gibi 1980 yılında toplam iade oranı % 8,88'den 1981 yılında % 14,15'e çıktığında, ihracat

İHRACATTA VERGİ İADESİ

	(MİLYON L.)														
	1980			1981			1982			1983			1984		
	Vergi Mat- rahı	Vergi Tuta- rı	%	Vergi Mat- rahı	Vergi Tuta- rı	%	Vergi Mat- rahı	Vergi Tuta- rı	%	Vergi Mat- rahı	Vergi Tuta- rı	%	Vergi Mat- rahı	Vergi Tuta- rı	%
GIDA SANAYİ	7246	505	6.97	17773	2440	13.73	45756	9135	19.96	85699	14839	17.32	227367	37425	16.46
İÇKİ SANAYİ	152	8	5.26	523	37	7.07	874	108	12.36	1175	208	17.67	2172	389	17.91
DOKUMA GİY. SANAYİ	25904	2642	10.20	68079	8551	12.56	142521	30218	21.20	251075	60351	24.04	588762	131078	22.26
ORMAN ÜRÜNLERİ SAN.	333	23	6.91	2190	380	17.35	10899	2342	21.49	7051	1494	21.19	19221	3931	20.45
KAĞIT SANAYİ	189	9	4.76	455	45	9.89	3392	535	15.77	4364	714	16.35	14183	2269	16.00
DERİ KÜSELE SANAYİ	2641	145	5.49	7419	1131	15.24	13487	3194	23.68	38319	10207	26.64	122606	29843	24.34
KİMYA SANAYİ	2231	166	7.44	9098	1050	11.54	19267	3105	16.12	33404	5984	17.91	70626	12258	17.36
CAM SANAYİ	2002	130	6.49	5477	11224	24.42	11224	2442	21.76	10144	2026	19.97	31696	6510	20.54
SERAMİK SANAYİ	137	7	5.11	1120	131	11.70	1075	198	18.42	2341	501	21.41	5493	1204	21.92
DEMİR-ÇELİK SANAYİ	66	4	6.06	2310	398	17.23	30649	7505	24.49	64393	16985	26.38	186016	45832	24.64
DEMİR DIŞI METAL SAN.	3723	289	7.76	5044	565	11.20	10022	1651	16.47	17447	3631	20.81	36266	7402	20.41
MADENİ EŞYA SANAYİ	555	39	7.03	6072	708	11.66	17671	3969	22.46	20341	4919	24.18	20813	4579	22.00
MAKİNA İMALAT SAN.	699	74	10.59	3412	659	19.31	10222	2369	23.18	12862	2792	21.70	46222	4664	10.09
ELEKTRİK MAK. SAN.	329	24	7.29	1103	147	13.33	9386	1919	20.45	13351	2895	21.69	29896	7028	23.51
ELEKTRONİK SANAYİ	259	20	7.72	613	80	13.05	754	187	24.80	1297	303	23.33	2451	563	22.97
KARAYOLLARI TAŞIT.S.	2394	455	19.01	11137	2651	23.80	16641	4268	25.65	18534	4733	25.54	35766	8184	22.88
ÇİMENTO SANAYİ	2099	130	6.19	22756	3935	17.29	41766	8347	19.99	20720	3950	19.06	24315	4195	17.25
PLASTİK İŞLEME S.	510	23	4.51	1313	156	11.88	6399	1202	18.78	3731	719	19.28	8107	1313	16.20
LASTİK SANAYİ	669	34	5.08	2388	331	13.86	1744	368	21.10	6421	1431	22.29	16705	3577	21.41
TARİH MAK.ALET.SAN.	65	8	12.31	1496	182	12.17	4158	1092	26.26	18437	4633	25.13	24818	5809	23.41
P.KILDEN.C.GER.SAN.	0	0	-	543	87	16.02	1573	402	25.56	2382	446	18.73	2022	329	16.27
SU ÜRÜNLERİ SANAYİ	34	2	5.88	109	5	4.59	54	3	5.56	351	57	16.38	262	31	11.93
DENİZ TAŞITLARI SAN.	199	42	21.11	84	27	32.14	747	184	24.63	425	222	52.26	4167	1239	29.59
T.OCAKGİLİÇİ ÜR.SAN.	152	8	5.26	1265	132	10.43	1793	279	15.56	2711	412	15.20	4602	762	16.56
OYUNCAK SANAYİ	4	0	0.00	3	0	0.00	23	4	17.39	21	3	16.40	47	6	13.65
DİĞERLERİ	1633	#1	2.51	1068	106	9.93	9127	1605	17.59	29339	4298	14.65	56889	8371	14.71
TURİZM	356	18	5.06	1359	72	5.30	1306	172	13.17	1509	221	14.62	1726	216	12.51
TİP.ARAÇ.G.SANAYİ	0	0	-	0	0	-	2	0	0.00	25	4	15.16	49	12	23.85
BÜRO GEREÇLERİ SAN.	0	0	-	11	2	18.18	80	13	16.25	62	11	18.10	220	39	17.73
T O P L A M	54581	4946	9.88	174220	24653	14.15	412612	86816	21.04	667931	148990	22.31	1583506	329059	20.78

Kaynak: DPT

artışı aynı yılda % 61,6 ile en hızlı artışı göstermiştir. 1982 yılında vergi iade oranı % 21.04, 1983 yılında % 22,31 olmuş, 1984'te % 20,78 değerini alarak gerilemiştir. Buna neden olarak, 1 Nisan 1984'te vergi iade oranının % 20, 1 Eylül 1984 tarihinde % 25 daha düşürülmesi gösterilebilir.

Vergi iade oranının düşmesine paralel olarak 1984 ihracatının artış hızı yavaşlamıştır. Ocak-Mart dönemi için 1983'ün aynı dönemine oranla % 37 olan artış hızı, Nisan-Ağustos için % 29'a, Eylül-Ekim için ise % 13'e gerilemiştir(101). Vergi iade oranlarının düşürülmesi ihracatımızı olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak vergi iadelerinin yüksek oranda olması, suistimallere neden olarak "hayali ihracat" olayını gündeme getirdiğinden ihracatın teşviki, yalnızca vergi iadesi ile olmamalı, hammadde temininde sabit bir fiyat gibi teşvikler uygulanmalıdır. Bu tür teşviklerde, vergi iadesinde karşılaşılan suistimler azalacaktır.

Ihracatımızın 1980 sonrası artışında önemli rol oynayan diğer teşvikler ise ihracat kredileri ve döviz tahsisleridir. İhracat kredileri ihracatçıya selektif ve ihracat teşvik fonu kredileri olarak verilmekte ve ihracatın artışında etken bir teşvik aracı olmaktadır. Tablo 29'da görüldüğü gibi öngörülen kredinin artışına paralel olarak ihracat taahhütleri artmaktadır.

(101) Mustafa SÜZEN, a.g.m., s.4.

TABLO 29

İHRACAT TAHHÜDÜ KARŞILIĞI ÖNGÖRÜLEN KREDİ MİKTARLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI

SEKTÖRLER	1 9 8 0			1 9 8 1			1 9 8 2			1 9 8 3		
	Belge Adedi	Öngörülen Kredi 1000 ₺	İhracat Taahhüdü ₺	Belge Adedi	Öngörülen Kredi 1000 ₺	İhracat Taahhüdü ₺	Belge Adedi	Öngörülen Kredi 1000 ₺	İhracat Taahhüdü ₺	Belge Adedi	Öngörülen Kredi 1000 ₺	İhracat Taahhüdü ₺
1. TARIM	2	72226	1400000	6	319780	3798250	14	2444900	23289800	3	134000	1141000
2. MADENCİLİK	32	1915902	45740144	26	4366156	67747290	29	4148750	39894940	19	4157000	29365000
3. İMALAT	860	58256866	1245539543	649	109556290	1440147712	924	171528577	1656042185	855	277457000	2029650000
4. ENERJİ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5. HİZMETLER	1	60000	1000000	50	5633209	114426083	26	3805443	68757564	8	551000	16497000
T O P L A M	1398	69660019	1467557533	1179	154170371	2043307633	1011	184429559	1834679889	885	282299000	2076653000

Kaynak: DPT Teşvik ve Uygulama Başkanlığı 1983 Yılı Faaliyet Raporu, DPT Ya. No. 1939 Şubat 1984

TABLO 30

DÖVİZ TAHSİSLERİNİN SÖKTÖREL DAĞILIMI VE İHRACAT TAARHÜDÜ

Sektörler	1 9 8 0		1 9 8 1		1 9 8 2		1 9 8 3							
	Döviz Tahsisi ₺	İhracat Tarahtüdü %	Döviz Tahsisi ₺	İhracat Tarahtüdü %	Döviz Tahsisi ₺	İhracat Tarahtüdü %	Döviz Tahsisi ₺	İhracat Tarahtüdü %						
1. TARIM	736790	0,4	1490059	0,4	10130944	2,4	1217373	0,2	3700000	0,8	261000	0,4	-	-
2. MADENCİLİK	999040	0,6	8156696	2,3	2577265	4,6	697737	0,1	31986	0,0	16000	0,0	115000	0,0
3. İMALAT	169781677	99,0	251412987	94,6	346711524	97,0	541263120	99,6	435386256	99,2	72603000	99,6	125444000	100,0
4. HİZMETLER	-	-	-	-	-	-	326115	0,1	-	-	-	-	-	-
T o p l a m	171517507	100,0	265917632	100,0	421537823	100,0	543504345	100,0	439118242	100,0	72880000	100,0	125559000	100,0

Kaynak: DPT Tesvik ve Uygulama Başkanlığı'nın 1983 Yılı Faaliyet Raporu, DPT Ya. No. 1939, Şubat 1984

Döviz tahsisleri, ihracat öncesi ve sonrasında ihracatı teşvik eden etkili araçlardandır. Tablo 30 döviz tahsislerinin ihracatın artışındaki etkisini göstermektedir.

4.1. İHRACATIN SEKTÖREL DAĞILIMI

1970 yılında ihracatımızın % 74,9'unu tarım ürünü ihracatı oluşturmaktayken, 1984 yılında ihracatın % 72,1 oranını sanayi ürünü oluşturmaktadır. İlk kez 1980 yılında ihraç edilen sanayi ürünü milyarlarca ifade edilen değere ulaşmıştır. 1978 yılında ihracat içindeki payı düşüş göstermiş ve takibeden yıllarda sürekli artmış, özellikle 1981 yılından sonra sıçrama biçiminde gelişim göstermiştir. Sanayi sektörünün genel ihracat içinde payı 1980 yılına kadar ancak 1/3 iken, takibeden yıllarda ihracatın yapısı değişerek 1984 yılında bu oran 2/3'e ulaşmıştır. İhraç edilen sanayi ürünlerin yapısı da değişiklik göstermiş, nihai tüketim malları ihracatı ağırlık kazanmıştır. (Tablo 31) Bu tür maddelerin 1982 toplam ihracatımız içindeki payı % 60.44'tür.

Sanayi sektörü içinde dokumacılık sanayii 1980'den beri önemini korumuştur. 1981 yılında yaklaşık % 100 artış gösterirken 1982'de daha düşük artışlar kaydetmiş, 1984 yılında 1.875.400.000 dolara ulaşmıştır. İhracatı teşvik tedbirlerinden vergi iadesine önemli oranda dokuma sanayii konu olmuştur. 1980 yılında bu sanayi dalına % 10.20 iade sağlanırken, 1983 yılında bu oran % 24,04'e yükselmiş, 1984

TABLO 31

İHRAÇ EDİLEN NİHAİ TÜKETİM MALLARI

MADDE VE MAMÜLLER	1978		1982	
	1000 dolar	Ton	1000 dolar	Ton
Mevye ve Sebzeler	625.191	655.795	942.736	1.652.242
İçki ve Tütün "İşlenmiş dahil"	227.235	81.948	351.400	110.500
Kimyasal Mamüller	23.549	66.091	161.726	455.220
İhtiva Ettiği Ham Maddelere Göre Tas- nif Edilmiş Mamul Maddeler	369.374	1.441.070	1.569.921	5.572.159
Çeşitli Mamul Eşya	93.274	7.439	477.218	48.436
T o p l a m	1.338.596	2.252.343	3.472.999	7.828.597
Genel İhracat Toplamında Payı %	58.50	34.42	60.44	62.37

Kaynak: Yıldırım KILKIŞ, "İhracatta Deniz Taşımacılığı"
İHRACATIN SORUNLARI Panel II., İstanbul İhracatçı
Birlikleri, (18,19 Ocak 1985)

yılında % 22,26'ya düşmüştür (Tablo 28). 1982 yılından sonra deri ve kösele sanayi göze çarpan hızlı artışlar kaydetmiştir. Bu sanayi dalında oldukça yüksek oranlara varan vergi iadesi uygulanmıştır. İhraç potansiyeli olan deri-kösele

TABLO 32

İHRACATIN SEKTÖREL DAĞILI (1980-1984)

(100.000 ₺)

	1980	1981	1982	1983	1984
I. TARIM VE HAYVANCILIK	1.671.7	2.219.4	2.141.2	1.880.6	1.749.2
A. BİTKİSEL ÜRÜNLER	1.535.0	1.922.6	1.699.5	1.484.4	1.381.9
-PAMUK	322.6	348.3	296.6	196.5	168.1
-TÜTÜN	233.7	395.0	348.3	237.8	216.4
-FINDIK	394.8	301.8	240.7	246.0	304.8
-KURU ÜZÜM	130.3	130.2	100.3	71.4	62.3
-DİĞERLERİ	453.6	747.3	713.6	732.7	630.3
B. HAYVANCILIK ÜRÜNLERİ	108.2	258.2	389.7	362.1	323.3
C. SU ÜRÜNLERİ	22.7	26.6	24.0	20.3	20.3
D. ORMAN ÜRÜNLERİ	5.8	12.0	28.0	13.8	23.7
II. MADENCİLİK VE TAŞOCAK- CILIĞI	191.0	193.4	175.3	188.9	239.8
III. SANAYİ	1.047.4	2.252.3	3.429.5	3.658.3	5.144.6
A. TARIMA DAYALI İŞL. ÜRÜNLER	209.4	411.7	568.3	669.7	808.2
B. PETROL ÜRÜNLERİ	38.5	107.0	343.9	232.4	408.8
C. SANAYİ ÜRÜNLERİ	799.5	1.733.6	2.517.3	2.756.2	3.927.6
-Çimento Sanayi	39.6	198.5	206.6	80.6	56.0
-Kimya Sanayi	76.0	93.8	147.9	120.3	172.6
-Lastik ve Plastik S.	15.9	71.8	60.4	76.9	97.4
-Deri ve Küsele İşl.S.	49.5	82.1	111.4	192.1	400.7
-Orman Ürünleri San.	4.3	19.7	33.4	14.8	23.7
-Dokümacılık Sanayi	424.3	802.8	1.056.3	1.299.2	1.875.4
-Cam ve Seramik San.	35.9	102.1	103.8	108.2	146.0
-Demir ve Çelik San.	33.9	100.2	362.2	407.2	576.4
-Demir Dışı Metall.S.	18.3	29.8	44.6	78.9	85.5
-Madeni Eşya Sanayi	8.1	20.2	27.3	19.4	16.3
-Makina Sanayi	21.7	64.8	115.7	102.8	118.2
-E lektirikli Mak.S.	11.5	26.1	75.2	69.0	99.6
-Ulaşım Araçları Sa.	50.3	117.5	110.2	126.3	134.9
-Diğer Sanayiler	10.2	4.2	62.3	60.5	124.9
T O P L A M	2.910.1	4.665.1	5.746.0	5.727.8	7.133.6

Kaynak: DPT

sanayiine 1980 yılında % 5,49 oranında vergi iadesi uygulanırken, teşvik edilmek amacıyla 1983 yılında bu oran % 26,64'e yükselmiştir. 1984 yılında, ilk kez uygulanan oranlardaki indirim nedeniyle % 24,34'e düşmüştür. Ancak en fazla vergi iadesi uygulanan deniz taşıtları sanayiidir. 1983 yılında % 52,26'ya ulaşan vergi iadesi yapılmıştır. Uygulanan teşvik neticesinde ihracatında yaklaşık on katı oranında arttığı görülmüştür. (Tablo 28) İhracat kredileri ve döviz tahsisi en fazla sanayi sektörüne sağlanmıştır (Tablo 29 ve 30) 1980 yılından 1984 yılına kadar bu sektör teşvik uygulamalarına kayıtsız kalmamış ve geçen beş yıl içinde, genel ihracat içinde payını % 100 artırarak % 72,1'e ulaşmıştır. (Tablo 33)

Tarım sektörü, ihracat içinde 1970'lere göre nisbi önemini yitirmiştir. Pamuk, tütün, fındık, kuru üzüm benzeri bitkisel ürünler tarım sektörü içinde en fazla ihraç olanağı olan ürünlerdir. Ancak 1981 yılında ihraç edilen değere 1982, 1983 ve 1984 yıllarında ulaşamamıştır. (Tablo 32) Genel ihracat içinde tarımın nisbi önemi giderek azalırken, yıllık artış hızlarında da istikrarsızlıklar gözlenmektedir. ((Tablo 34) BŞ. BY.KP.'ında 1989 yılında genel ihracat içindeki payının % 14,4'e ineceği tahmin edilmiştir.

Madencilik sektörü, ihracat içinde 1980 yılındaki % 6,6'lık değerine izleyen yıllarda ulaşamamıştır. Değer

TABLO 33

SANAYİ KESİMİNDE YILLIK GERÇEKLEŞEN İHRACAT VE
PROGRAM HEDEFLERİ

Y I L	GERÇEKLEŞEN İHRACAT			YILLIK PROGRAMLARDA ÖNGÖRÜLEN			
	1.000 ₺	Yıllık Artış% için-	Genel de %	1.000 ₺	Yıllık Artış% için-	Genel Gerçekleşme %	Gerçekleşme %
1970	107.923	4,7	18,4	118.000	17,8	19,7	91,5
1971	149.743	38,8	22,1	132.000	11,9	20,6	113,4
1972	246.125	64,4	27,8	150.000	13,6	21,7	164,1
1973	446.227	81,3	33,9	273.000	82,0	30,3	163,5
1974	601.325	34,7	39,2	480.000	75,8	34,3	125,3
1975	502.879	-16,4	35,9	760.000	58,3	38,0	66,2
1976	595.791	18,5	30,4	715.000	-5,9	34,0	83,3
1977	585.774	-1,7	33,4	900.000	25,9	36,0	65,1
1978	621.264	6,1	27,2	841.000	-6,6	33,0	73,9
1979	785.083	26,4	34,7	960.000	14,2	34,9	81,8
1980	1.047.386	33,4	36,0	1.407.000	46,6	40,2	74,4
1981	2.290.120	18,7	48,7	1.175.000	-16,5	33,5	194,9
1982	3.430.148	49,8	59,7	3.080.000	162,1	52,6	111,4
1983	3.658.220	6,6	63,9	4.225.000	37,2	67,6	86,6
1984	5.144.963	40,6	72,1	4.500.000	6,5	65,7	114,3
1985				6.022.000	33,8	72,6	

Kaynak: DPT

TABLO 34

TARIM KESİMİNDE YILLIK GERÇEKLEŞEN İHRACAT VE PROGRAM HEDEFLERİ

Y I L	GERÇEKLEŞEN İHRACAT			YILLIK PROGRAMLARDA ÖNGÖRÜLEN			
	1.000 \$	Yıllık Artış%	Genel İçin- de %	1.000 \$	Yıllık Artış%	Genel İçin- de %	Gerçek- leşme %
1970	441.058	9,7	74,9	450.000	1,9	75,0	98,1
1971	489.700	11,0	72,4	466.000	5,6	72,8	105,1
1972	605.513	23,6	68,4	484.000	3,9	70,1	125,1
1973	831.291	37,3	63,1	587.000	21,3	65,2	141,6
1974	851.866	2,5	55,6	870.000	48,2	62,1	97,9
1975	792.630	-7,0	56,6	1.145.000	31,6	57,3	69,2
1976	1.254.408	58,3	64,0	1.235.000	7,9	58,8	101,6
1977	1.041.401	-17,0	59,4	1.460.000	18,2	58,4	71,3
1978	1.542.763	48,1	67,4	1.534.000	5,1	60,2	100,6
1979	1.343.632	-12,9	59,4	1.655.000	7,9	60,2	81,2
1980	1.671.742	24,4	57,4	1.905.000	15,1	54,4	87,8
1981	2.219.409	32,8	47,2	2.125.000	11,5	60,7	104,4
1982	2.140.505	-3,6	37,3	2.470.000	16,2	42,2	86,7
1983	1.880.712	-12,1	32,8	2.645.000	7,1	42,3	71,1
1984	1.748.878	-7,0	24,5	2.125.000	-19,7	31,0	82,3
1985				2.038.000	-4,1	24,6	

Kaynak: DPT

TABLO 35

MADENCİLİK - OCAKÇILIK KESİMİNDE YILLIK GERÇEKLEŞEN İHRACAT
VE PROGRAM HEDEFLERİ

Y I L	GERÇEKLEŞEN İHRACAT			YILLIK PROGRAMLARDA ÖNGÖRÜLEN			Gerçek- leşme %
	1.000 \$	Yıllık Artış%	Genel İçin- de %	1.000 \$	Yıllık Artış%	Genel İçin- de %	
1970	39.468	24,3	6,7	32.000	4,5	5,3	123,3
1971	37.159	-5,8	5,5	42.000	31,3	6,6	88,5
1972	33.331	-10,3	3,8	56.000	33,3	8,2	59,5
1973	39,565	18,7	3,0	40.000	-28,6	4,5	98,9
1974	78.991	99,7	5,2	50.000	25,0	3,5	158,0
1975	105.566	33,6	7,5	95.000	90,0	4,7	111,1
1976	110.015	4,2	5,6	150.000	57,9	7,2	73,3
1977	125.851	14,4	7,2	140.000	-6,7	5,6	90,0
1978	124.136	-1,4	5,4	175.000	25,0	6,9	70,9
1979	132.480	6,7	5,9	135.000	-22,9	4,9	98,1
1980	190.994	44,2	6,6	188.000	39,3	5,4	101,6
1981	193.406	1,3	4,1	200.000	6,4	5,7	96,7
1982	175.320	-9,4	3,1	300.000	50,0	5,1	58,4
1983	188,901	7,7	3,3	230.000	-23,3	3,7	82,1
1984	239.761	26,9	3,4	225.000	-2,2	3,3	106,6
1985				240.000	6,7	2,9	

Kaynak: DPT

olarak düşük oranda artışlar göstermesine rağmen genel ihracat içinde payı 1984 yılında % 3,4'tür. Madencilik sektörü, sanayi sektöründen sonra en fazla teşvik gören sektör olmuştur. BŞ. B.Y.K.P.'da bu sektörün ihracatının ortalama olarak % 8,4 oranında artışı hedef alınmış olup buna ulaşmak için teşvikler sürdürülmektedir.

4.2. İHRACATIN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

AET ülkeleri Türkiye'nin 1980 yılına kadar ön önemli ihracat pazarı durumundadır. 1980 öncesi ihracatımızda nisbi önemi az olan İslam ülkeleri 1981 ve izleyen yıllarda önemli bir ihracat pazarımız durumuna gelmişlerdir. 1980 yılında bu ülkelere ihracatımız 655.285.938.000 ₺ iken, 1981 yılında birdenbire 1.975.918.224.000 ₺'a yükselmiş, 1984 yılında 3.001.159.873.000 ₺'a ulaşmıştır. (Tablo: 36) Tablodan

TABLO 36

İHRACATIN ÜLKELER İTİBARIYLA DAĞILIMI

	(000 ₺)				
	1980	1981	1982	1983	1984
A. OECD ÜLKELERİ	1.679.737.823	2.263.704.490	2.556.079.493	2.759.595.027	3.739.692.069
I. AET ÜLKELERİ	1.251.004.194	1.502.907.795	1.755.448.701	2.010.024.953	2.731.691.770
II. DİĞER OECD ÜLKELERİ	428.733.629	760.796.695	800.630.792	749.570.074	1.008.000.299
B. İSLAM ÜLKELERİ	655.283.938	1.975.918.224	2.769.081.576	2.637.767.704	3.001.159.873

Kaynak: DPT

görüldüğü gibi ihracat pazarlarımız değişmiş, daha çok Ortadoğu ve İslam ülkelerine kaymıştır. 1980 yılına oranla Ortadoğu ülkelerine ihracatımız hızlı artışlar göstermiş, 1981 yılında % 151,2 oranında artarak sıçrama kaydetmiş ve 1984 yılında 2.485.022.000 dolara ulaşmıştır. Ortadoğu ülkelerine ihracatımızda en büyük pay Irak, İran ve Libya'ya ait olup % 73,5'dir(102).

OECD ülkelerine olan ihracatın artış hızı yavaşlamıştır. OECD ülkeler grubu içinde AET ülkelerinin payı yüksektir. 1979 yılında artışı durakladıktan sonra 1980 ve izleyen yıllarda istikrarlı bir artış göstermiş 1984 yılında 2.731.692 dolara ulaşmıştır.

Sosyalist ülkelerle olan ihracatımız 1980 yılında 518.144.dolara ulaştıktan sonra 1983 yılına kadar sürekli düşmüş, 1984 yılında artmasına rağmen, 1980 yılındaki değere ulaşamamıştır. Toplam ihracatımız içindeki payı % 4,5'dir. Tablo 38'de 1984 yılı ihracatımızda ilk yirmi sırayı alan ülkeler verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi Batı Almanya % 17,9 ile ilk sırayı alırken ortadoğu ve Arap ülkelerinin payı genel ihracatımız içinde giderek artış göstermektedir.

TABLO 37

İHRACATIN ÜLKE GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

ÜLKE GRUPLARI	1980	1981	1982	1983	1984	Değ. %
AET (Onlar)	1.251.008	1.502.930	1.755.447	2.010.155	2.731.692	38,3
ABD	127.389	267.932	251.598	231.721	368.170	5,2
Japonya	36.687	35.316	43.212	36.861	36.661	0,5
Diğer OECD Ülkeleri	264.659	457.550	505.821	481.374	603.169	8,5
OECD Toplamı	1.679.743	2.263.728	2.556.078	2.760.111	3.739.692	52,4
Sosyalist Ülkeler	518.144	369.901	350.138	262.540	323.805	4,5
Körfez Ülkeleri	318.380	1.060.465	1.875.211	1.888.937	2.202.110	30,9
Efta Ülkeleri	226.309	406.727	471.695	427.874	551.529	7,7
Ortadoğu Ülkeleri	550.006	1.381.565	2.160.529	2.190.977	2.485.022	34,8
Kuzey Afrika Ülkeleri	103.629	561.146	531.419	414.419	425.709	6,0
TOPLAM İHRACAT:	2.910.122	4.702.934	5.745.973	5.727.837	7.133.602	100,0

NOT: Aynı Ülkeler birden fazla ülke gruplarına girebildiğinden sütun toplamaları ihracat rakamını vermemektedir.

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri, 1984/1985

TABLO 38

1984 YILI İHRACATIMIZDA İK 20 SIRAYI ALAN ÜLKELER
(1000 \$)

ÜLKELER	1983	1984	FARK	FARK %	Gn.İç.%
Batı Almanya	837.769	1.279.700	441.931	52,8	17,9
Irak	318.557	934.382	614.825	192,4	13,1
İran	1.087.717	750.861	-336.856	-30,9	10,5
İtalya	422.760	501.161	78.401	18,5	7,0
Suudi Arabistan	364.706	377.987	13.281	3,6	5,3
A.B.D.	231.721	368.170	136.449	58,9	5,2
İsviçre	286.473	358.248	71.775	25,1	5,0
İngiltere	247.039	260.832	13.793	5,6	3,7
Fransa	180.507	200.610	20.103	11,1	2,8
Belçika-Lüksemb.	106.914	190.184	83.270	77,9	2,7
Hollanda	140.851	181.075	40.224	28,6	2,5
Libya Arap Cum.	184.288	142.032	-42.256	-22,8	2,0
Mısır Arap Cum.	70.198	140.777	70.579	100,5	2,0
S.S.C.B.	88.707	138.509	49.802	56,1	1,9
Cezayir	127.416	127.521	105	0,1	1,8
Avusturya	88.745	126.825	38.080	42,9	1,8
Ürdün	110.341	107.621	-2.720	-2,4	1,5
Kuveyt	86.954	105.407	18.453	21,2	1,5
Lübnan	121.041	102.625	-18.416	-15,1	1,4
Yunanistan	57.619	93.685	36.066	62,6	1,3
LİSTE TOPLAMI:	5.161.323	6.488.122	681.319	25,7	91,0
DİĞER :	566.514	645.480	78.966	13,9	9,0
GENEL TOPLAM :	5.727.837	7.133.602	1.405.772	24,5	100,0

Kaynak: D.İ.E. Dış Ticaret İstatistikleri. 1984/1985

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kalkınma çabası içinde olan Türkiye, 1980 yılından sonra önemli bir yapısal değişikliğe gitmiş, ithal ikamesiyle sanayileşme modelinin, döviz darboğazı ile tıkanması nedeniyle, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bazı AGÜ'ün uyguladıkları, ihracata yönelik sanayileşme modelini benimsemiştir. 24 Ocak 1980 Kararları ile amaçlanan yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi yolunda ihracat politikasına özel bir önem verilmiştir. Çalışmada, bu politika ile getirilen düzenlemeler araştırılmıştır.

İlk aşamada, AGÜ için önemli bir sorun olan kalkınma ile uluslararası ekonomi arasındaki ilişki ortaya konarak, kalkınma politikaları üzerinde, uluslararası ekonomi politikasının etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Az gelişmişlik konusu, günümüzde önemli bir sorun haline gelmiş olup; kalkınmanın, sanayileşme ile gerçekleşeceği, genel kabul gören bir görüş halini almıştır.

Kalkınmayı gerçekleştirmede, uluslararası ekonomi politikaları önemli roller oynamaktadır. Genel ekonomik

amaçlarla, uluslararası ekonominin amaçları aynı doğrultuda olup, kalkınma amacıyla septanan politika, ülkenin dış ticaret biçimini de belirlemektedir. Ülkenin kalkınmasında, değişik dış ticaret kuramları farklı yaklaşımlar getirmektedir. AGÜ'nün sanayi ürünü ihraç etmelerini açıklamada yetersiz kalan klasik karşılaştırmalı üstünlükler kuramı, dinamikleştirilmiştir. Dış ticareti, ülke kalkınmasında olumlu açıdan inceleyen bu kuramın yanısıra, ülkeyi daha da gerileteceğini savunan tezler de geliştirilmiştir.

Sanayileşme stratejileri, dış ticarete verilen role göre farklılık göstermektedir. Farklı sanayileşme stratejileri araştırmanın ikinci bölümünde incelenmiştir. Hammade ihraç ederek sanayileşme, klasik karşılaştırmalı üstünlükler kuramının tam olarak uygulanması olduğu halde; ihracata yönelik sanayileşme stratejisi, klasik karşılaştırmalı üstünlükler kuramını daha dinamik bir yaklaşımla uygulamaktadır. Bir diğer sanayileşme stratejisi olan ithal ikamesi ile sanayileşme, ithalatın kısılarak dış ticaretin sınırlandırılmasını öngörmektedir.

Araştırmanın üçüncü bölümünü, uluslararası ticaretin 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki durumu oluşturmaktadır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra genelde ticaretin sürekli artışına bağlı olarak, dünya ekonomisi uzun bir refah dönemi yaşamıştır. 1973 yılına kadar süren bu dönemde AGÜ'nün ticareti de gelişmiş, sınıai ürün ihraç eder duruma gelmişlerdir.

Ancak, sınırlı ürün ihraç eder duruma gelen AGÜ'ler Doğu Asya ve Latin Amerika ülkelerinden oluşan az sayıda ülke ile sınırlı kalmıştır. 1973 yılında petrol fiyatlarının dört kat artışı, dünya ekonomisini bunalıma sokarken AGÜ'in döviz darboğazlarına girmesine, dünya konjonktüründen ağır biçimde etkilenmesine neden olmuştur. AGÜ'in girdiği döviz darboğazı, ekonomilerindeki gerilemeler, bu ülkeleri sınırlı ürün ihraç eden AGÜ'de uygulanan sanayileşme modellerini benimsemeye itmiştir. Bu şekilde, dünya ticaretinde AGÜ'in sınırlı ürün ihracatı payının artması sonucu, gelişmiş ülkelerde korumacılık eğilimleri görülmeye başlamıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde 24 Ocak 1980 kararları ile düzenlenen ihracat politikası inceleme konusu yapılmıştır. Dünyada bunalımın sürdüğü dönemde, Türkiye'de önemli darboğazlara girmiş, büyüme hızı gerilemeye, enflasyon ise üç rakama doğru gitmeye başlamış, ekonomik ve sosyal denge bozulmuştur. 24 Ocak 1980 Kararları, bu ortam nedeniyle alınmak zorunda kalmıştır.

24 Ocak Kararları ile ihracata yönelik yapı değişikliğini gerçekleştirmek için, ihracatın artırılmasına önem verilmiş ve "ihracat seferberliği" ne gidilmiştir. Bu amaçla, gerçekçi ve esnek kur politikası, serbest kambyo sistemine geçiş için tedbirler ve ihracat teşvikleri uygulamaya konulmuştur.

1980'den bu güne uygulanan politikaların etkisini göstermesiyle 1985 yılına gelindiğinde, ihracatımızda, aşağıda belirtilen önemli değişiklikler gözlenmiştir.

- İhracatın boyutları büyümüş, 1980'den sonra ihracatımızdaki yıllık artışlar "milyar" dolarla ifade edilmeye başlanmıştır.

- İhracatın yapısı değişmiştir. Sanayi sektörünün ihracat içinde payı artarken, sanayi ürünleri ihracatının içinde, nihai tüketim malları ağırlık kazanmış; buna bağlı olarak, ihracatımız gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere kaymıştır.

İhracatımızda görülen atılım, "ihracat seferberliği" nin başarısının göstergesi durumundadır. Fakat, ihracattaki hızlı gelişimin devamı sağlanması için, katma değer payını artıracak yeni yatırımlara gitmek zorunludur. 1980 yılı öncesinde kullanılmayan potansiyel kullanıldığından, bundan sonra ihracatın artışı üretim artışı ile sağlanacaktır. Ekonomide sanayileşme ve büyüme ilerledikçe, dış pazara sunulabilecek mallar çeşitlendiği gibi miktarları ve milli gelir içindeki payları da artmaktadır. İhracat artışının sürekliliğinin sağlanması için yeni yatırımların yapılması, ucuz ve kaliteli mal üretilmesi gereklidir. İhracat yapılabilmesi; miktar, maliyet, fiyat, kalite açısından uluslararası pazarlarda rekabet edebilecek düzeyde ürünler üretilmesine bağlıdır.

İhracat artışının devamı için diğer önemli unsur pazar sorunudur. Ürünü satacak pazar olmadığı sürece, üretimin artışı ihracatı etkilemez. Bu nedenle pazar olanakları genişletilmelidir. Gelişmiş ülkelerde korumacı eğilimlerin başlamasıyla gelişmekte olan ülkelere kayan ihracatımızda önemli bir pazar durumuna gelen Ortadoğu ve İslam Ülkeleri'ndeki pazar payı artırılmalıdır.

İhracat teşvikleri, ileride rekabet gücü kazanacak sektörlerle yapılmalı, giderek azalan oranda uygulanmalı, uygulama sırasında suistimalleri önleyecek önlemler getirilmelidir.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

AKIN Ülgen Özgül ve

Diğerleri

: Türkiye'nin Sanayi Ürünleri Dışsattımındaki Artışın Çözümlemesi: Boyutları, Dayanakları, Geleceği., Milli Prodüktivite Merkezi Ya. No. 282, Ankara 1983.

ALPAR Cem

: Az Gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme, Ankara, 1982.

ALPAR Cem

: Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, B.3, Ankara, 1980.

AREN Sadun

: İstihdam, Para ve İktisadi Politika. B.6, Ankara, 1981.

BERKSOY Taner

: Az gelişmiş Ülkelerde İhracata Yönelik Sanayileşme, İstanbul, 1982.

- BERKSOY Taner** : "Türkiye Ekonomisi ve Geleceği"
İKTİSAT DERGESİ Özel Sayı, S.237-238
(Ağustos-Eylül 1984).
- BETİL Mehmet-
ARSEVEN Necdet-
ÖZTEKİN Erdal** : Yatırım Malları Araştırması, Yayınlanmamış Araştırma. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. Özel Araştırma Müdürlüğü, İstanbul 1984.
- BORATAV Korkut** : Kalkınma İktisadı Ders Notları, Basılmamış Ders Notları, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1979.
- BORATAV Korkut** : "Temel Maddeler ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen", ODTÜ GELİŞME DERGİSİ, 1976 Özel Sayısı.
- BULUTOĞLU Kenan** : "Türkiye Ekonomisinde İhracatın Önemi, İhracatta Son Durum. Karşılaşılan Sorunlar. Çözüm Önerileri", BANKA ve EKONOMİK YORUMLAR, S.4 (Nisan 1985).
- CIA** : Handbook of Economic Statistics, 1984.

- ÇARIKÇI Emin** : Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları, Ankara, 1983.
- DİE** : Dış Ticaret İstatistikleri 1983/1984.
- DİE** : Yıllık İstatistikler, Çeşitli Sayılar.
- DİRİMTEKİN Halil** : Türkiye Ekonomisi, An.Ü. İ.İ.B.F. Eskişehir, 1983-1984.
- DPT** : Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Ya. No. 1974.
- DPT** : Ekonomik İstikrar Tedbirleri Uygulama Neticeleri, Kasım 1980.
- DPT** : Teşvik ve Uygulama Başkanlığı 1983 Yılı Faaliyet Raporu, DPT Ya. No. 1939, Şubat 1984.
- GÜRSOY Melih** : "İhracatı Artırma Politikası", TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KOMİSYONU TEBLİĞLERİ, DPT Ya. No. 1783, C.II, İzmir, 1981.
- HAN Ergül** : Türkiye'de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi, E.İ.T.İ.A. Ya. No. 205/134, Eskişehir, 1978.

- HİÇ MÜkerrem** : Türkiye'de İhracatın Geliştirilmesi Sorunu, Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu, Ankara, 1973.
- İM In Joo** : "Kore Deneyimi" SANAYİ ÜRÜNLERİ DIŞSATIMININ GELİŞTİRİLMESİ SEMİNERİ, Ankara, 1978.
- İLKİN Akın** : Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, İ.Ü. İktisat Fakültesi Ya.No. 453, B.3, İstanbul, 1979
- İYİBOZKURT Erol** : Dış Ticaret Teori ve Politika, B.İ.T.İ.A. Ya. No. 21, Bursa, 1977.
- İYİBOZKURT Erol** : Uluslararası İktisat Teorisi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 1985.
- KAĞITÇIBAŞI Ergun** : "Etkin İhracat Stratejisi", İZMİR TİCARET GAZETESİ, (19 Mart 1985).
- KARADUMAN Mehmet** : "24 Ocak 1980 Sonrası Teşvik Tedbirleri" MALİYE DERGİSİ, S.52, (Temmuz-Ağustos 1981).
- KARLUK Rıdvan** : Türkiye'de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi, E.İ.T.İ.A., Ya. No. 237/158, Eskişehir, 1981.

- KARLUK Ridvan : Uluslararası Ekonomi, İstanbul, 1984.
- KAZGAN Gülten : Ekonomide Dışa Açık Büyüme, İstanbul 1985.
- KILKIŞ Yıldırım : "İhracatta Deniz Taşımacılığı" İHRACATIN SORUNLARI PANEL II, İstanbul İhracatçı Birlikleri, (18-19 Ocak 1985).
- KUBALI A. Nail : "İhracatın Performansı ve Ekonomiye Maliyeti", İKTİSAT POLİTİKALARI VE GELİŞME DOĞRULARI, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti (18.19. 20 Nisan 1985).
- KUŞCULU Nuh : "Serbest Bölge, Reexport ve Swrtch Muameleleri" İKTİSAT KONGRESİ DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER KOMİSYONU TEBLİĞLERİ DPT Ya. No.1783, C: II, İzmir, 1981.
- Maliye Bakanlığı : Yıllık Ekonomik Rapor, 1984.
- MANİSALI Erol : Gelişme Ekonomisi, İ.Ü. İktisat Fakültesi Ya. No.354, İstanbul, 1975.
- OLALI Hasan : "1984'te Dış Ticaret" EKONOMİ 84, Rapor-Yeni Asır Gazetesi Özel Sayısı (9 Aralık 1984).

- ÖKSÜZ Suat** : "Kalkınma Sürecinde Döviz Kuru Politikası, Dış Açık, Enflasyon ve Büyüme Hızı İlişkisi: Türkiye Deneyimi" TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER TEBLİĞLERİ, DPT Ya. No. 1783. C: II, İzmir, 1981.
- PAMUK Şevket** : Dünya Ekonomisi ve Güncel Ekonomik Sorunlar Ders Notları, Basılmamış Ders Notları, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1979.
- PAMUK Şevket-
BORATAV Korkut-
KEYLER Çağlar** : Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu, Ankara, 1984.
- PEKTAŞ İbrahim** : "İhracatı Teşvik Tedbirleri" İHRACAT KONFERANSI 7-11 MAYIS 1984, İstanbul Ticaret Odası Ya. No. 1984-22, İstanbul, 1984.
- SAVAŞ F. Vural** : Kalkınma Ekonomisi, B.3, İstanbul, 1982.
- SEYİDOĞLU Halil** : Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası, Ankara, 1982.
- SEYİDOĞLU Halil** : Uluslararası İktisat, B.2. Ankara, 1978.

SÜZER Mustafa : "Türkiye İhracatının Sorunları ve İhracatı Teşvik Politikasının Değerlendirilmesi", İHRACATIN SORUNLARI PANEL II, İstanbul İhracatçı Birlikleri (18-19 Ocak 1985).

TÜRKİYE TİCARET, SANAYİ DENİZ TİCARET ODALARI VE TİCARET BORSALARI BİRLİĞİ

: İktisadi Rapor. 1982.

World Bank

: World Development Report 1982.

World Bank

: World Development Report 1984.

YARAMAN Metin

: "1985 Yılı İçin Hedeflenen İhracat Rakamına Ulaşmak Mümkün Görülüyor" TÜRKİYE İKTİSAT GAZETESİ (1 Nisan 1985).

: "İhracat Kredileri Nedir, Nasıl Alınır" TÜRKİYE'NİN GELECEĞİ İHRACAT" Rapor-Yeni Asır Gazetesi Özel Araştırma Sayısı (30.12.1983).

: Katma Değer Kanunu.